

**ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
SOCIALINIŲ MOKSLŲ FAKULTETAS
VIEŠOJO ADMINISTRAVIMO KATEDRA**

Solvita GUDAVIČIENĖ

**PATYČIŲ PREVENCIJOS VALDYMAS BENDROJO LAVINIMO
MOKYKLOSESIEKIANT UŽTIKRINTI VAIKO TEISES**

Magistro darbas

Šiauliai, 2011

**ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
SOCIALINIŲ MOKSLŲ FAKULTETAS
VIEŠOJO ADMINISTRAVIMO KATEDRA**

Solvita GUDAVIČIENĖ

**PATYČIŲ PREVENCIJOS VALDYMAS BENDROJO LAVINIMO
MOKYKLOSE SIEKiant užtikrinti vaiko teises**

**Magistro darbas
Socialiniai mokslai, vadyba ir verslo administravimas (03S1)
Šaka - viešasis administravimas**

Teigiu, kad magistro studijų baigiamasis darbas, kurį teikiu vadybos studijų programos magistro kvalifikaciniam laipsniui įgyti yra originalus autorinis darbas:

Magistro darbo autorius
(vardas, pavardė, parašas)

Vadovas
(pareigos, vardas, pavardė, parašas)

Recenzentas
(pareigos, vardas, pavardė, parašas)

Solvita Gudavičienė *.Patyčių prevencijos valdymas bendrojo lavinimo mokyklose siekiant užtikrinti vaiko teises. Vadybos ir verslo administravimo (šaka - viešasis administravimas) magistrantūros studijų baigiamasis darbas. Mokslinio darbo vadovė doc. dr. Laima Liukinevičienė. Šiaulių universitetas, Viešojo administravimo katedra. Šiauliai, 2011. 103 p.*

SANTRAUKA

Solvita Gudavičienė

Patyčių prevencijos valdymas bendrojo lavinimo mokyklose siekiant užtikrinti vaiko teises.
Magistro darbas.

Lietuvoje vykdomos užsienio praktikoje pasiteisinusios patyčių prevencijos programos, todėl aktualu tirti šių programų efektyvumą Lietuvos kontekste, siekti suprasti, ar kitoms valstybėms tikę patyčių prevencijos metodai pakeitė psichologinį klimatą Lietuvos mokyklose. Todėl magistro darbe išanalizuota patyčių prevencijos samprata, patyčių prevencijos valdymo sistemos, pateikiami galimi įgyvendintų programų efektyvumo vertinimai. Išanalizuoti Lietuvoje patyčių kaip smurto apraišką reglamentuojantys teisiniai dokumentai, apžvelgiamas prevencinių programų įgyvendinimas bei jų veiksmingumas bendrojo lavinimo mokykloje, siekiant užtikrinti vaikų saugumą. Ištirtas patyčių prevencijos Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklose valdymas ir prevencijos programų veiksmingumas. Patvirtinama autorės suformuluota mokslinio tyrimo hipotezė, kad smurto ir patyčių prevencijos valdymas veiksmingas, jeigu tai užtikrinama visais lygiais: valstybės, socialinių, teisinių, pedagoginių, finansinių, vadybinių ir kitų priemonių sistema.

SUMMARY

Solvita Gudavičienė

Management prevention of bullying in general education schools to ensure children's rights.
Master's thesis.

The programmes of bullying prevention which have been practised abroad are used in Lithuania. Therefore it is important to investigate the effectiveness of these programmes in the context of Lithuania in order to understand whether the methods of bullying prevention, which have been applied in other countries, have changed the psychological climate in Lithuanian schools. Therefore, master's thesis analyses the concept of bullying prevention and bullying prevention management systems. It also reviews the evaluation of the effectiveness of these programmes. Besides, the work presents the analysis of bullying as violence governing legal documents in Lithuania, an overview of preventive programmes and their effectiveness in comprehensive schools to ensure children's safety. It has been investigated the management of bullying prevention in comprehensive schools in Lithuania and the effectiveness of the preventive programmes. The author's formulated hypothesis has been approved: the management of violence and bullying prevention is effective only if it is ensured at all levels: public, social, legal, educational, financial, the system of different management.

TURINYS

ĮVADAS	7
1. VAIKO TEISIŲ UŽTIKRINIMO MOKYKLOJE PER PATYČIŲ PREVENCIJĄ TEORINIS PAGRINDIMAS.....	15
1.1. VAIKO TEISIŲ UŽTIKRINIMO MOKYKLOJE SAMPRATA.....	15
1.2. SMURTAS PRIEŠ VAIKUS, PATYČIOS MOKYKLOJE KAIP TEISINĖ PROBLEMA.....	19
1.3. PATYČIŲ KAIP NUSIKALSTAMOS VEIKOS SAMPRATA	23
1.4. NEPILNAMEČIŲ ATSAKOMYBĖ UŽ PADARYTUS TEISINIUS PAŽEIDIMUS - JURIDINĖ PROBLEMA	26
1.5. TYRIMAI KAIP VIENA IŠ VADYBINIŲ PRIEMONIŲ PATYČIŲ PREVENCIJOJE	29
1.6. PATYČIŲ PREVENCIJOS MOKYKLOSE SAMPRATA: TIPAI, LYGIAI OBJEKTAI, SUBJEKTAI.....	33
1.7. PATYČIŲ PREVENCINIŲ PRIEMONIŲ VALDYMAS MOKYKLOJE	36
1.8. PATYČIŲ PREVENCIJOS SISTEMOS PRIEMONĖS IR VALDYMAS	41
1.8.1. Nepilnamečių prevencijos priemonių sistema Lietuvoje.....	43
1.8.2. Patyčių prevencinių priemonių efektyvumo nustatymas	46
1.9. VISUOMENĖS ŠVIETIMAS IR INFORMAVIMAS KAIP EFEKTYVIAUSIA PATYČIŲ PREVENCIJOS PRIEMONĖ	52
2. PATYČIŲ KAIP VAIKO TEISIŲ PAŽEIDIMO PREVENCIJOS PRIEMONIŲ VALDYMAS LIETUVOS RESPUBLIKOJE 2000-2010 M.	55
2.1. PATYČIŲ KAIP SMURTO IŠRAIŠKOS IŠAIŠKINIMAS LR TEISINIUOSE AKTUOSE	55
2.2. PATYČIŲ PREVENCIJOS PROGRAMOS LR ŠVIETIMO SISTEMOJE, JŲ POVEIKIO ĮVERTINIMAS.....	60
2.3. VISUOMENĖS ŠVIETIMO IR INFORMAVIMO APIE PATYČIAS MOKYKLOSE PRIEMONĖS, JŲ POVEIKIO ĮVERTINIMAS.....	64
2.4. TARPINSTITUCINIS BENDRADARBIVIMAS TARP ŽINYBŲ LIETUVOJE	68
3. „OLWEUS“ PREVENCINĖS PROGRAMOS ĮGYVENDINIMO LIETUVOJE REZULTATAI: POVEIKIO X MOKYKLOJE ANALIZĖ.....	76
3.1. TYRIMO ORGANIZAVIMAS METODOLOGIJA	76
3.2. TYRIMO REZULTATŲ ANALIZĖ	79
3.3. TARPINSTITUCINIS BENDRADARBIAVIMO VERTINIMAS.....	82
3.3.1. Mažeikių rajono policijos komisariato bendradarbiavimas per prevencines programas.....	82
3.3.2 Mokyklų patyčių prevencinė veikla bendradarbiaujant su kitomis tarnybomis	83
3.4. „OLWEUS“ PATYČIŲ PROGRAMOS ĮGYVENDINIMAS MAŽEIKIŲ RAJONO MOKYKLOSE.....	85
3.4.1. „Olweus“ programos įgyvendinamas: programos pasirinkimas, sėkmės bei sunkumai	85
.....	86
3.4.2. Programos veiksmingumo nustatymas, vertinimo medelių taikymas, programos įgyvendinimo rezultatai	86
3.4.3 Dažniausios patyčių formos mokyklose	89
IŠVADOS	90
REKOMENDACIJOS	91
LITERATŪRA	93
PRIEDAI.....	106
PAGRINDINĖS SĄVOKOS.....	106

LENTELIŲ SĄRAŠAS

1 lentelė Smurto apibrėžimai	19
2 lentelė Veiksniai skatinantys tyčiotis	22
3 lentelė Programinių uždavinių kėlimo nuoseklumas priklausomai nuo pagrindinio tyrimo tikslo	32
4 lentelė Prevencijos samprata	33
5 lentelė Prevencijos subjektai	34
6 lentelė Prevencijos lygmenys	34
7 lentelė Patyčių prevencijos valdymas mokykloje	37
8 lentelė Klasės ir individualaus lygmens patyčių prevencinės priemonės	39
9 lentelė Prevencinių programų principai nusikaltusiems vaikams ir jaunuoliams	47
10 lentelė Programa „Olweus“	63
11 lentelė Programa „Antras žingsnis“	63
12 lentelė Programa „Žipio draugai“	62
13 lentelė Tarpinstitucinis bendradarbiavimas tarp žinybų	70
14 lentelė Pedagoginio tėvų švietimo metodai	74
15 lentelė Specialistai dalyvavę interviu apklausoje	78
16 lentelė Klausimai naudoti interviu apklausoje	78
17 lentelė Patyčių prevencijos valdymo problemos aktualumas	80
18 lentelė Policijos komisariato viešosios tvarkos skyriaus Prevencijos poskyrio vykdytos veiklos	82
19 lentelė Klausimai socialiniams pedagogams vykdžiusiems „Olweus“ programos įgyvendinimą mokyklose	85
20 lentelė „Olweus programos įgyvendinimas: programos pasirinkimas, sėkmės bei sunkumai“	86

”

PAVEIKSLĖLIŲ SĄRAŠAS

1 pav. Mokinių nuomonė apie saugumo jausmą mokykloje, %	17
2 pav. Patiriami pažeminimai iš mokinių ir mokytojų.....	17
3 pav. Socialinių tyrimų rūšys.....	30
4 pav. Mokyklos lygmens priemonės.....	39
5 pav. Nusikaltimų prevencijos kompleksiskumas	41
6 pav. Nepilnamečių nusikalstamumo prevencinė sistema.....	45
7 pav. Ekologinis prevencijos modelis.....	50
8 pav. Patyčių prevencijos vertinimo metodai	52
9 pav. Pagrindinės nacionalinio lygmens nusikalstamumo prevencijos institucijos.....	59
10 pav. Savivaldybių lygmens nusikalstamumo prevencijos institucijos	60
11 pav. Prevencinių renginių rūšys pagal veiklas	65
12 pav. Socialinio pedagogo ir vaiko teisių apsaugos specialisto funkcijos.....	73
13 pav. Mokyklos darbuotojų funkcijos vykdant pedagoginį tėvų švietimą	75
14 pav. Tyrimo vykdymo etapai	76
15 pav. Mokyklų tarpinstitucinis bendradarbiavimas patyčių prevencijos klausimais.....	83
16 pav. Socialinio pedagogo bendradarbiavimas su vaiko teisių apsaugos tarnyba sprendžiant vaiko problemas	84
17 pav. Socialinio pedagogo bendradarbiavimas institucijoje sprendžiant vaiko problemas	84
18 pav. Personalo aktyvus programos vykdymas	86
19 pav. Patyčias patyrusių mokinių 2009-2010 m. „X“ mokykloje“ palyginimas	87
20 pav. Patyčias patyrusių mokinių 2009-2010 m. „Y“ mokykloje“ palyginimas	87
21 pav. Ilgalaikių patiriamų patyčių rezultatų palyginimas „X“ mokykloje.	87
22 pav. Ilgalaikių patiriamų patyčių rezultatų palyginimas. „Y“ mokykloje.	87
23 pav. Pasisakymo apie patiriamas patyčias palyginimas (berniukų).	88
24 pav. Pasisakymo apie patiriamas patyčias palyginimas (mergaičių).	88
25 pav. Pagrindinės vaiko teisės, kurias privalo užtikrinti mokykla.....	109
26 pav. Nusikaltimų prevencijos programos įvertinimas: pradinis, tarpinis ir galutinis	114
27 pav. Vertinimo tipai pagal santykius su suinteresuotais asmenimis	115
28 pav. Nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programų ir priemonių veiksmingumo vertinimo metodika	117
29 pav. Atskirų organizacijų (fondų, asociacijų ir pan.) projektų finansavimo ir vertinimo procesas.....	119
30 pav. Nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programų, su nusikaltimų prevencija susijusių kitų programų duomenų bazė.....	119

IVADAS

Dabartinei mūsų visuomenei būdingas pasyvumas, ypatingai tvarkantis su konkrečiomis Lietuvoje vyraujančiomis problemomis - skurdu, smurtu, dažnai susiduriama su galios demonstravimu prieš silpnesnius visuomenės narius. Lietuvos visuomenei nėra būdingas visapusiškas problemų matymas ir konstruktyvių sprendimų priėmimas. Problema Lietuvoje yra ta, kad didžiulė praraja tarp to, kaip žmonės suvokia realią situaciją, egzistuojančias problemas ir pastangų jas spręsti konkrečiu veiksmu (Vinogradnaitė ir kt., 2006).

Apie tai, jog Lietuvoje vyrauja smurto kultūra galima spręsti iš oficialios statistikos apie kraštutinius smurto atvejus, kuomet smurtas nukreipiamas tiek į save, tiek į kitus visuomenės narius. Lietuva yra pirmaujanti pasaulyje pagal savižudybių skaičių: 2005 metais buvo pirma pasaulyje 100 000 gyventojų teko 38,6 savižudybės (Pasaulinė Sveikatos Organizacija, toliau PSO). Dar liūdnėse statistika - Lietuvoje kasmet nusižudo apie 30 mokyklinio amžiaus vaikų ir jaunuolių (Gabrėnas, 2002). Didelį nerimą kelia tai, kad kasmet savižudžių amžius jaunėja. Tai tik oficiali smurto atvejų statistika, o kur dar psichologinis, emocinis smurtas: pasireiškiantis patyčiomis, nesaugumo jausmu, bejėgiškumu.

Nors Vaiko gerovės politikoje (2003) teigiama kad Lietuvoje kaip ir visame pasaulyje ypatingas dėmesys skiriamas vaiko teisių užtikrinimui, kaip vaiko teisė į apsaugą, aprūpinimą, vaikų interesus, sudaryti sąlygas augti šeimose, gauti profesionalią pagalbą ir būti apsaugotiems nuo socialinio ar individualaus smurto, tačiau pastarojo meto Lietuvos socialiniai procesai atspindi didėjančią bendrą nukentėjusių vaikų skaičių. Mažamečių vaikų dalis, vis daugiau vaikų patiria fizinį, psichologinį, seksualinį smurtą, ekonominę prievartą, vis daugiau vaikų įtraukiami į nusikalstamas veikas, girtavimą, nepilnamečiai vis dažniau įvykdo sunkius ir labai sunkius nusikaltimus, o jų pobūdis žiaurėja, į smurto ir kitokią nusikalstamą aplinką patenka vis jaunesnio amžiaus vaikai. (Informatikos ir ryšių departamento prie VRM statistinė ataskaita, 2010)¹. Vaikai ne tik kenčia nuo patiriamo smurto, bet ir patys naudoja smurtą prieš bendraamžius arba jaunesnius vaikus (Zaborskis ir kt. 2005).

Pastaraisiais metais ne tik Lietuvoje, bet ir daugelyje Europos Sąjungos šalių vis daugiau nerimo kelia įvairiausias formas įgaunantis smurtas prieš vaikus: nuo smurto šeimoje ir mokykloje iki tarptautinio masto problemų - prekybos vaikais ir vaikų išnaudojimo. Didžiausią susirūpinimą Lietuvoje kelia mažiausiai visuomenei pažįstama smurto forma - patyčios, priekabiavimas, labiausiai paplitę mokyklose. Patyčios nėra nauja problema, tai - amžina problema. Nors ši problema tampa vis svarbesnė ir reikalauja daugiau dėmesio kaip viena opiausių problemų, su kuria susiduria šiuolaikinė visuomenė, o ypač mokyklos aplinka, tačiau tik visai neseniai garsiai pradėta kalbėti apie tai, pradėta ieškoti konstruktyvių šios problemos sprendimų būdų. Nacionalinėse strategijose yra pripažįstama,

¹Informatikos ir ryšių departamento prie VRM. Nusikalstamų veikų statistinių rodiklių apie vaikus statistinė analizė. 2010 m ataskaita..

kad Lietuvos mokyklose didėja socialinis ir psichologinis nesaugumas. Pagal PSO ataskaitą apie moksleivių gyvenimo ir sveikatos rezultatus, Lietuvos mokyklose vaikų, patiriančių patyčias ir besityčiojančių iš kitų, skaičius reikšmingai sumažėjo, tačiau nepaisant to, Lietuva išlieka tarp pirmaujančių. Nacionalinio švietimo statistikos centro ataskaitoje pateikiami aiškūs įrodymai, kad patyčios yra svarbiausia problema, su kuria susiduria mokytojai ir moksleiviai mokyklose (Christie, 2005). Lietuva kaip ir visos pasaulio tautos praneša, kad patyčios yra svarbus klausimas, su kuriuo susiduria šiandienos švietimo sistema ir visuomenė ((Flesher, (2005); Olafsen ir Viemo, (2000); Anderson, (2006)). Apie Lietuvos mokyklose vešinių patyčių epideminį mastą, patvirtina statistika ir vaikų išgyvenimai.

Dėl vis dažnėjančių vaikų itin žiauraus elgesio protrūkių, išsamių vaikų padarytų nusikaltimų aprašytų, statistinių duomenų suvestinių, sunkiai paaiškinamo, neracionalaus smurto incidentų gausėja ((Zaborskis ir kt.,(2005); Kasperavičiūtė, Valiukevičiūtė, (2005)) kuom Lietuva gerokai išsiskiria iš kitų šalių pagal tyčinio smurto tarp nepilnamečių mastą. Lietuvoje tyrimų, atliktų 1994, 1998 ir 2002 m., duomenimis, bent kartą yra patyrę patyčių apie 70 proc. mokinių, (Zaborskis, ir kt., 2005). Tyrimų duomenys rodo, kad Lietuvos mokyklose smurtas yra epideminio masto lyginant su Čekijoje ar Švedijoje - 20 proc.; Norvegijoje 15 proc. (Olweus, 1973); Vokietijoje nuolat patyčias patiria maždaug 8 proc. (Wolke ir kt.2001).

Tokios „subtilios“ agresijos vaikų ir paauglių kasdienybėje tiek daug, kad tai aplinkinių net nebepastebima ir nebeįvardijama kaip agresija, patyčios ar smurtas, jaunimo grupėje dažnesni tampa neracionalaus smurto protrūkiai, o į smurto ratą įtraukiami vis jaunesnio amžiaus vaikai, tampantys tiek smurtautojais, tiek smurto aukomis, ko pasekoje vis daugiau nepilnamečių (taip pat ir mažamečių) patenka į grupines nusikalstamas veikas.

Smurto plitimas mokyklose rodo, kad mokykla nebėra saugi nei vaikams, nei pedagogams. Vien valdžios ketinimai „apginkluoti“ mokyklas vaizdo kameromis ir aptverti jas tvoromis yra rimtas smurto augimo tarp moksleivių bei visuomenės įrodymas. Miesto vidurinėse mokyklose patyčios pasiekė visų laikų aukštumas (Merrow, 2004).

Patyčių kaip smurto išraiškos problema, pastaruosius du dešimtmečius svarstoma ne vien Lietuvoje, bet ir daugelyje kitų, visų pirma Europos valstybių. Lietuvoje pasauliniu mastu stengiamasi išspręsti arba bent sumažinti smurto problemą, tai rodo, kad pagrindinių žmogaus teisių ir laisvių užtikrinimo klausimai nebėra suverenių šalių vidaus reikalas, jie tapo vienu pagrindinių tarptautinių santykių reiškinių valdymas, kryptingas prevencijos priemonių klausimų.

Smurtauojantys vaikai (nesvarbu, kokios formos smurtas) - laiku nesuteiktos socialinės, pedagoginės ir psichologinės pagalbos, kurią privalo užtikrinti valstybė ir visuomenė, padarinys (LR

Vyriausybės Nutarimas, 2008)².

Problemos aktualumą įrodo per pastaruosius dešimt metų vykstančios diskusijos, konferencijos, seminarai, išleistos knygos, parašyti straipsniai bei publikuoti leidiniai, galiausiai ir pačios visuomenės nuomonė. Patyčioms, kaip vienai dažniausių agresyvaus elgesio formų, kurios vyksta dažniausiai mokykloje, ypatinga svarba skiriama edukologų, pedagogų, psichologų analizuojant patį patyčių reiškinių įvairiais aspektais, kaip patyčių sampratos ir raiškos ypatumai įvairiose šalyse ((Olweus, (1973), (1978), (1993); Boulton, Smith, (1994); Arora, (1996)); duomenų apie patyčių paplitimo mastus lyginimas (Olweus, (1999); gilinamasi į lyčių, amžiaus, klasės santykių skirtumus, susijusius su patyčių patyrimu ((Farrington, (1991), (1993); Bjorkqvist ir kt., (1992); Pellegrini, Long, (2002); Pepler, (1998)); tiriamos patyčių iniciatorių bei jų aukų charakteristikos ((Olweus, (1993); Boulton, Underwood, (1995); Craig, (1997); Rigby, (2003)); ieškoma patyčių patyrimo ir psichosomatinė negalavimų ar net įvairių psichinių sutrikimų pasekmių sąsajų ((Dawkins, (1995), Forero ir kt.,(1999)); ieškoma efektyvių būdų, galinčių mažinti įtaką vaikų ir paauglių agresijos, o kartu ir patyčių mokykloje reiškimaši ((Olweus, (1993), (1999); Rigby, (2003)). Patyčių kaip smurto išraišką mokykloje plačiai tyrinėjo ir daugelis Lietuvos autorių. Nemažą indėlį patyčių prevencijai duoda A. Palujanskienės, J.V. Uzdilos, (2004); R. Žukauskienės, (1997); B. Kairienės, (2000) ir kitų mokslininkų darbai.

Rengiant ir įgyvendinant smurto prieš vaikus prevencines programas, skirtas mokykloms, susidaro išpūdis, jog Lietuvoje prevencinės programos dar yra pavienės (pvz., tik keliose mokyklose), dažnai nenuoseklios, trumpalaikės, neturinčios tęstinumo. Nacionalinės prevencinės programos (pvz., Nacionalinė smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2005–2007 m. programa ir kt.) dažnai yra plačios, vienu metu apimančios daug sričių, kaip tiriamąjį darbą, metodikų kūrimą, specialistų rengimą, įvairiapusį, t. y. pedagoginį, psichologinį, teisinį, vaikų, tėvų, mokytojų švietimą, įvairių tarnybų, kurios dirbtų su smurta patyrusiais vaikais, įkūrimą, prevencinių programų sudarymą, kontrolę ir kt. Esant tokiai didelei priemonių gausai kiekvienoje nacionalinėje programoje, kyla abejonių dėl programų tikslingumo, apimties, efektyvumo. Dažniausiai pasitelkiamos įvairios prevencinės programos, nukreiptos į tam tikrą visuomenės dalį arba į visą visuomenę. Skiriant dėmesį smurto problemai prieš vaikus ieškant efektyvių prevencinių valdymo būdų prievartos plitimui ir jos tolimesnėms pasekmėms vaiko raidai ir gyvenimui (Kasperavičiūtė, Valiukevičiūtė, 2005), dažnai pabrėžiami prevencinių programų įgyvendinimo trūkumai, kaip finansinių žinių, materialinių bei žmogiškųjų išteklių, mažai remiamasi užsienio šalių patirtimi, kur smurto prevencinių programų efektyvumas yra nustatytas ir įrodytas (Povilaitis ir kt. (2007); Kurienė, (2007)). Žmogaus teisių stebėjimo institutas pažymi, kad valstybiniu lygiu kol kas ši prevencinių programų įgyvendinimo

² Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2008 m. balandžio 24 d. Nr. 392 Nutarimas „Dėl nacionalinės smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2008–2010 metų programos patvirtinimo“

problema nepakankamai įvertinta, ir nevykdomos programos, kurių efektyvumas yra įrodytas įvairiose pasaulio šalyse ((Žmogaus teisių įgyvendinimas Lietuvoje, (2005)), kur kuriamos ne tik prevencinės programos, bet ir centrai ar organizacijos, kurios stebi smurtą mokyklose, tiria prevencinių programų efektyvumą bei nuolat tobulina šias programas arba jas kuria, kaip pavyzdžiui Jungtinėse Amerikos Valstijose, ((Center for the Study and Prevention of Violence); Jungtinėje Karalystėje (Observatory for the Promotion of Non-Violence ir kt.) (Kairienė, 2008)).

Jungtinėje Karalystėje visuomenė prieš keletą metų suvokė šios problemos rimtumą, žmonės daugiau žino apie šį reiškinį, o vyriausybė, švietimo įstaigos ir nevyriausybinės organizacijos skiria daug dėmesio šios problemos analizei, prevencinių programų kūrimui bei pagalbai nuo patyčių kenčiantiems vaikams (Didžiosios Britanijos ambasadorius Lietuvoje JE Colin Roberts.) Didžiosios Britanijos ambasada jau keletą metų remia "Vaikų linijos" patyčių prevencijos projektus, tai sudarė sąlygas Lietuvos ir Didžiosios Britanijos specialistams pasikeisti gerąja patirtimi. (Žmogaus teisių įgyvendinimas Lietuvoje, 2005).

Užsienio ir lietuvių mokslinių darbų autoriai vienu ar kitu aspektu nagrinėja mokyklose vykdomą prevencinę veiklą. Daugėja tyrimų apie tai, kaip jaunimas sėkmingai įveikia aplinkos keliamą riziką ir iššūkius ((Benard, (1991), (1995); Glantz ir Johnson, (1999); Pastaraisiais metais Lietuvos mokslininkai - V. Adaškevičienė, J. Baltrušaitienė, O. Ušparaitė, D. Žvirdauskas, K. Tarnauskas (2005) - atskleidė faktą, kad prevencinės veiklos organizavimas mokyklose siejamas tik su paskaitomis, renginiais, kad veikla yra vienkartinė, fragmentinė, kad nėra bendrų vertinimo kriterijų, leidžiančių nustatyti prevencijos veiksmingumą, kad ji vykdoma formaliai, nesistemiškai. O. Merfeldaitė (2005) nurodo, kad mokyklose veikiančios socialinės pedagoginės pagalbos komandos neturi apibrėžtos vienos veiklos srities, dažniausiai vykdo įvairias prevencines programas. Prevencinė veikla naudinga mokiniams, tačiau nustatyta, kad teikiamos informacijos nepakanka, nemaža dalis mokinių neturi žinių nei apie konkrečią veiklą, nei apie teikiamą informaciją prevencinės veiklos ir pagalbos srityje (Morozova, Minkevičiūtė, 2008).

Prevencinės veiklos valdymas Lietuvoje nėra vertinamas teigiamai, (Pūrasbir kt., 2006). tačiau smurto tyrimų ir prevencijos centro atstovai teigia, kad parenkant tinkamiausią prevencinę programą reikia įvertinti mokyklos geografinę įvairovę, kultūrinius bei etninius papročius, visuomenės reakciją į smurtą, prevencinės programos palaikymo galimybes mokyklos bendruomenėje, numatyti, kaip turėtų plėtotis prevencinė programa ir kt. Tuomet atsižvelgiant į poreikius iš nemenko prevencinių programų sąrašo galima išsirinkti efektyviausią, tinkamiausią prevencinę programą (Elliot ir kt., 2000). A. Kurienė (2007) pabrėžia aspektus, kurie trukdo pasiekti prevencinių programų efektyvumą, t. y. bendruomenė neturi pakankamai žinių ir adekvataus supratimo apie smurto prieš vaikus priežastis bei pasekmes, visuomenėje vis dar labai menkas supratimas apie vaiko emocinio gyvenimo svarbą ir įtaką jo kasdieniniam funkcionavimui bei elgesiui, nėra vieningo požiūrio dėl smurto (ypač

auklėjant vaikus), dažnai specialistai nežino, ką daro kitų profesijų atstovai ir kokios yra jų prevencinio darbo galimybės, t. y. stinga bendradarbiavimo. Trūksta psichosocialinių paslaugų vaikams ir jaunimui, socialinių paslaugų kataloge ir apskritai įstatymuose, jaunimo kaip socialinių paslaugų gavėjų grupės nėra. Valstybės mastu lieka neaišku, kokias paslaugas jiems reikėtų teikti, jei išvis reikėtų, kol jaunimas dar nepradėjo kenkti visuomenei ar sau patiems. Nusikalstamumo prevencija suprantama kaip tikslinga valstybės institucijų, įvairių visuomeninių judėjimų ar kitokių visuomeninių organizacijų bei atskirų piliečių veikla, siekiant panaikinti nusikalstamumo priežastis bei sąlygas ar bent apriboti jų daromą įtaką (Problemos, aktualijos, patarimai, informacija, 1998). Galima teigti, kad kliūtys efektyviam prevencijos prieš smurtą valdymui susijusios ne tik su prevencinių programų rengimu bei įgyvendinimu, bet ir įvairių sričių paslaugų, sudarant sprendimus, susijusius su pagalba šeimai ir vaikui, planų plėtojimui, tarpžinybiniam bendradarbiavimui, lėšų kooperavimui, pasitelkiant įvairių sričių specialistų komandas užtikrinant visapusišką darbuotojų, kurie dirba su vaikais, mokymą ir paramą (Vaiko gerovės valstybės politikos koncepcija, 2003), Todėl tikslinga domėtis bei kelti **probleminius klausimus**:

- Kuom remiantis mokykloms parenkamos (pačios pasirenka) patyčių prevencijos programos ir kaip jos įgyvendinamos?
- Kokią įtaką patyčių prevencinės programos įgyvendinimui mokykloje turi organizacijos valdymo procesas ?
- Kaip vyksta patyčių prevencijos valdymas per visuomenės informavimą, švietimą?
- Kaip institucijų ir žinybų bendradarbiavimas prisideda prie patyčių prevencijos valdymo?

Tyrimo aktualumas. Lietuvoje daugiausia kreipiamas dėmesys į problemų sprendimą, o ne į jų prevenciją. Lietuvai tapus ES nare, vis daugiau finansuojama smurto ir nusikalstamumo prevencijos programų, tačiau programos ne visuomet orientuotos į ilgalaikį rezultatą, dažniau programomis siekiama didinti užimtumą, organizuojami mokymai, stovyklos, seminarai. Šalyje pradėtos diegti pažangios, kitose šalyse veiksmingos prevencinės programos, tačiau problema nėra sprendžiama iš esmės: trūksta politinės valios jai įgyvendinti, apsiribojama trumpalaikėmis iniciatyvomis, nėra apžvelgiami sisteminiai dalykai, į strategijos tikslus ir uždavinius orientuota veikla lieka pavienių nevyriausybinų organizacijų ar atskirų mokyklų iniciatyva, kaip epizodiniai projektai. Apskritai Vyriausybė vengia investuoti į prevencines programas, nes rezultatai pamatomi negreitai. Trūksta gilesnių mokslinių tyrimų apie prevencines problemas. Mokslinėje literatūroje, ypač psichologijos moksle, dažniau analizuojamos atskiros problemos prevencija, patirties tiriant įgyvendinamų programų veiksmingumą. Dažnai investuojama ne į vaiko saugumo užtikrinimą, o į padarinių šalinimą (Rožėnaitė, 2007).

Taigi prevencijos priemonių panaudojimas antrinės prevencijos srityje kainuoja daug brangiau ir agresijos plitimo problemos neišsprendžia. Pirmiausia reikalingos didelės ir ilgalaikės valdžios

pastangos socialinės-ekonominės, sveikatos apsaugos, kultūros politikos gerinimo srityse, pradedant teisingais ir skaidriais politiniais sprendimais bei partijų programinių nuostatų, išipareigojimų visuomenei vykdymu ir baigiant lėšų, skirtų šioms sritims, panaudojimo efektyvumui didinti (Kazlauskienė, 2008).

Kai kurių psichologų ir teisininkų darbuose nagrinėjami nusikalstamumo prevencijos klausimai: A. Dapšys (1984), A. Čepas (1973, 1986), V. Justickis (1984, 1993, 2001), (1990), G. Keiser (1993), A. Mergen (1995), H. Jenssen (1997), G. Babachinaitė (2000), G. Hochriakov (2000) pateikia sociokriminalinius ir psichokriminalinius tyrimus. Juose didelis dėmesys skiriamas vaikų teisės pažeidimų sąlygoms bei jiems taikomų prevencijos priemonių efektyvinimo galimybėms atskleisti. Taip pat pasirinktai darbo temai svarbūs L. Slavinos (1958, 1998), J. Laužiko (1970, 1993), V. Aramavičiūtė (1975), Z. Bajoriūno (1978), M. Akimovos ir V. Kozlovos (1980), R. Paulausko (1988), H. Bovet (1994) fundamentiniai tyrimai, kuriuose, be bendrų vaikų ugdymo sąlygų nagrinėjimo, dėmesys skiriamas ir individualiam darbui su vaikais, padariusiais teisėtvarkos pažeidimų ir nusikaltimų.

Lietuvoje jau keletą metų vykdomos užsienio praktikoje pasiteisinusios patyčių prevencijos programos, todėl aktualu tirti šių programų efektyvumą Lietuvos kontekste, siekti suprasti, ar kitoms valstybėms tikę patyčių prevencijos metodai pakeitę Lietuvos mokyklose psichologinį klimatą.

Darbo naujumas pasireiškia tuo, kad Lietuvoje pati patyčių sąvoka, kaip ir patyčių prevencijos procesas yra gana nauja. Pastaraisiais metais patyčioms kaip smurto išraiškos vienetui buvo skirta nemažai dėmesio: išleista knygų, vadovėlių, aiškinančių patyčių sąvoką ir šio reiškinio raiškos ypatumus. Mokykloje galima rasti vis daugiau pozityviosios socializacijos, ankstyvosios prevencijos programų, kurios padeda ne tik pritraukti papildomų lėšų, bet ir spręsti socializacijos problemas. Bet apie *patyčių prevencijos* valdymą valstybės, organizacijos lygmeniu, apie naujų prevencinių programų įgyvendinimą, informacijos labai mažai, diegtų programų veiksmingumo tyrimų kol kas nėra. Kadangi *prevencija* suprantama kaip priemonių sistema, kuriomis siekiama užkirsti kelią socialinės rizikos veiksniams, pvz., nedarbui, nusikaltimams, alkoholizmui ir pan., tai darbe bus naudojama prevencijos samprata plačiąja prasme ir bandoma prevencijos teorinę sampratą apskritai pritaikyti patyčių prevencijai analizuoti. Ypač aktualus prevencinių programų veiksmingumo nustatymo klausimas.

Patyčios mokslo problematikoje - tarpdalykinis konceptas, kurį tiria edukologai, psichologai, sociologai, teisininkai. Šiame darbe pasirinkta vadybinė prieiga: bus tiriama, kaip organizuojamas patyčių prevencijos procesas bendrojo lavinimo mokykloje, kokie žinomi socialinių problemų prevencijos metodai ir būdai taikytini šiuo atveju, kokių mokyklos mato išskirtinumų. Todėl šiame darbe analizuojama, kaip, kokiais lygmenimis galima valdyti patyčių prevenciją ir ar tai yra veiksminga.

Tyrimo objektas - patyčių prevencijos programų įgyvendinimas bendrojo lavinimo mokykloje, siekiant užtikrinti vaikų saugumą.

Tyrimo tikslas - ištirti patyčių prevencijos Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklose valdymą ir prevencijos programų veiksmingumą.

Tyrimo uždaviniai:

1. Remiantis moksline literatūra atskleisti patyčių reiškinių ir jo prevencijos sudėtingumą.
2. Pasitelkus teisinių dokumentų analizę, pagrįsti patyčių prevencijos reglamentavimą bei valstybės prevencijos programas, priemones.
3. Atskleisti informacijos apie vaiko teises ir jų padėtį sklaidos problemas.
4. Įvertinti Lietuvos Respublikos patirtį ir taikomų patyčių prevencijos programų veiksmingumą pasitelkus atskirų mokyklų atvejus.
5. Atskleisti bendradarbiavimo tarp žinybų ir institucijų, kaip patyčių prevencijos įgyvendinimo, vieną svarbiausių veiksnių, aspektus.
6. Parengti rekomendacijas bendrojo lavinimo mokykloms ir kitoms institucijoms, dalyvaujantioms patyčių prevencijoje.

Hipotezė. Smurto ir patyčių prevencijos valdymas veiksmingas tuo atveju, jeigu tai užtikrinama visais lygiais: valstybės, socialinių, teisinių, pedagoginių, finansinių, vadybinių ir kitų priemonių sistema.

Tyrimo metodai: tiriant pasirinktą temą ir siekiant darbo tikslo naudotasi įvairiais mokslo metodais:

- Mokslinės literatūros bei dokumentų lyginamosios analizės metodas taikytas, nagrinėjant nepilnamečių nusikalstamumo prevencines programas, šių programų realizavimo kokybę;
- Apibendrinimo metodas taikytas pateikiant skyrių bei poskyrių apibendrinimus, formuluojant darbo išvadas.

Tyrimo metodika. Tiriant pasirinktą dalyką ir siekiant darbo tikslo naudotasi įvairiais mokslo metodais:

- ◆ Mokslinės literatūros bei dokumentų lyginamosios analizės metodas taikytas, nagrinėjant nepilnamečių nusikalstamumo prevencines programas, šių programų realizavimo kokybę;
- ◆ Apibendrinimo metodas taikytas pateikiant skyrių bei poskyrių apibendrinimus, formuluojant darbo išvadas.

Darbą sudaro trys skyriai. Pirmajame pateikiama mokslinė patyčių prevencijos samprata, apžvelgiami patyčių prevencijos valdymo sistemos lygmenys.

Antrajame - apžvelgiami patyčių kaip smurto apraišką reglamentuojantys teisiniai dokumentai, pateikiamos pagrindinės prevencinės priemonės, taip pat apžvelgiama tarpinstitucinio bendradarbiavimo, bei visuomenės informavimo svarba patyčių prevencijos valdyme.

Trečiajame skyriuje pateikiama interviu tyrimo rezultatų analizė. Šiam tikslui atliekamas pasirinktas *kokybinis metodologijos tyrimas*. Kokybinio tyrimo elementas – standartizuotas interviu, padėjo atskleisti tarpinstitucinio bendradarbiavimo ypatumus patyčių prevencijos valdyme bei išaiškinti 2009-2010 m įgyvendintos „Olweus“ patyčių prevencinės programos veiksmingumą. *Tyrimo dalyviai* - specialistai susiję su vaikų teisių užtikrinimu Mažeikių rajone bei mokyklų įgyvendinusių minėtą programą socialiniai pedagogai.

Darbo metodika

Mokslinės literatūros analizės pagrindu teoriniu aspektu studijuojamos lietuvių bei užsienio autorių knygos, moksliniai straipsniai, įstatymai, nuostatai, nutarimai, teisės aktai, ataskaitos bei internetinė medžiaga, padedanti gilintis į patyčių prevencijos priemonių valdymą, tarpinstitucinio bendradarbiavimo ypatumus, prevencinių priemonių efektyvumo nustatymą bei patyčių prevencinių programų įgyvendinimo veiksmingumą Mažeikių rajono bendrojo lavinimo mokyklose.

Tyrimo rezultatų naujumas ir praktinis reikšmingumas - pasirinkus empiriniam tyrimui bendrojo lavinimo mokyklas, dalyvavusias patyčių prevencijos programose, surinkti rezultatai interpretuojami pasitelkus teorines išvalgas.

1. VAIKO TEISIŲ UŽTIKRINIMO MOKYKLOJE PER PATYČIŲ PREVENCIJĄ TEORINIS PAGRINDIMAS

1.1. Vaiko teisių užtikrinimo mokykloje samprata

Valstybė privalo rūpintis jaunosios kartos švietimu, nes tai yra viešas reikalas. (Laužikas, 1993). Remiantis J. Laužiko (1993) išsakyta mintimi, galima teigti, kad pirmiausia pati valstybė turi garantuoti vaiko teisių užtikrinimą mokykloje. Taigi pirmiausia reikėtų pradėti nuo to, kas yra vaiko teisės, kas jas užtikrina, ir kas reglamentuoja vaiko teisių užtikrinimą mokykloje.

Vaiko teisės, tai vaikams priskiriamos ir garantuojamos teisės.

Vaiko teisės ir žmogaus teisės yra tas pats, nes vaikas yra mažas žmogus, tačiau vaikas yra labiau socialiai neapgintas. Lietuvoje apie vaiko teises pradėta kalbėti tik nuo 1995 metų, kai Lietuva prisijungė ir ratifikavo Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvenciją.

Vaiko teisės - tai pačių būtiniausių vaiko poreikių apibrėžimas, nurodantis, ko reikia, kad vaikai augtų sveiki ir laimingi, kad tinkamai vystytųsi jų asmenybė. Tai tarptautinis susitarimas, numatantis pagrindinius standartus, kurie užtikrina vaiko gerovę ir suteikia teisę kiekvienam vaikui sėkmingai augti ir vystytis (Vaiko gerovės valstybės politikos koncepcija, 2003). Mokymo, auklėjimo, gydymo ir kitų įstaigų vadovai, auklėtojai ar jiems prilygstantys asmenys, šių įstaigų administracija atsako už jų prižiūrimų vaikų auklėjimą (57 str.). ES valstybės narės ir atitinkamos jų valdžios institucijos turėtų dėti visas įmanomas pastangas, siekiant užtikrinti, kad vaikai augtų sveikoje fizinėje aplinkoje, taip pat reikėtų skirti deramą dėmesį aplinkos, kurioje mokosi vaikai, sąlygoms ir nustatyti tinkamus standartus (2008 m. sausio 16 d. Europos Parlamento rezoliucija dėl ES vaiko teisių strategijos kūrimo).

Tarptautinių organizacijų bei daugelio užsienio valstybių priimtoje Jungtinių Tautų Konvencijoje pabrėžiama išskirtinė vaiko padėtis ir būtinybė efektyviai ginti ir saugoti jo teises ir teisėtus interesus, pažymima, kad žmonija privalo vaikui duoti visa, ką ji turi geriausia. Vaikui turi būti garantuota išskirtinė apsauga ir suteikiamos galimybės sveikai ir normaliai vystytis fiziškai, protišcai, doroviškai, dvasiškai ir dalyvauti visuomenės gyvenime.

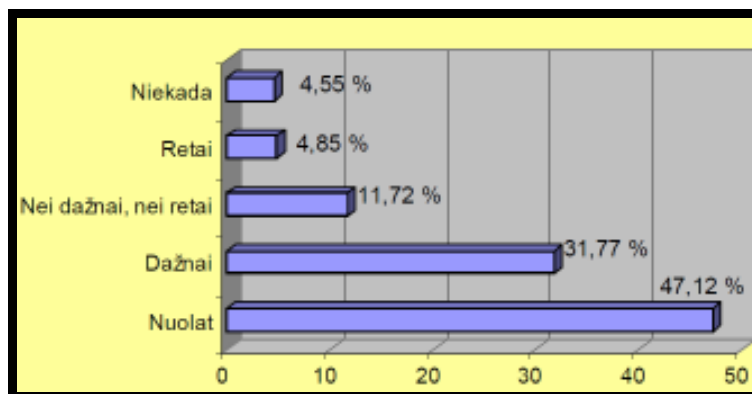
Švietimo sistemos strateginės nuostatos reglamentuoja kiekvieno mokinio teisę gauti kokybiškas ugdymo paslaugas, taip pat teisę mokytis savitarpio pagarbos grįstoje, psichologiškai, dvasiškai ir fiziškai saugioje aplinkoje. Pagal vaiko teises reglamentuojančius dokumentus, galima teigti, kad mokykloje, vaikas, pirmiausia turi jaustis saugus, nes tiek tėvai, tiek mokykla privalo garantuoti ir užtikrinti vaiko saugumą. (Lietuvos Respublikos Konstitucija, Lietuvos Respublikos Vaiko Teisių Apsaugos Įstatymai, Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencija).

JT Konvencija ir LR įstatymai skelbia pagrindines vaiko teises (3 priedas, 28 pav.), jas privalo užtikrinti mokykla

Daugelyje valstybių atsisakoma holistinio požiūrio į mokyklą, kaip instituciją, kur vaikai rengiami būti laimingais, sveikais, tolerantiškais, patenkintais ir veikliais piliečiais. Mokykla vis dažniau laikoma vieta, kur vaikai visų pirma įgyja žinių ir įgūdžių, būtinų sėkmingai konkuruoti pasaulio rinkoje (Vaikų teisės, 2002). Apžvelgiant ir lyginant LR ir ES teisinius dokumentus, galima teigti, kad šiandieninei mokyklai priskiriama ne tik akademinė funkcija (3 priedas, 28 pav.), mokykloje svarbus socialinių kompetencijų ugdymas ugdant viešo gyvenimo įgūdžius. Jos uždavinys suteikti gebėjimų mokytis visą gyvenimą, ugdyti bendruosius gebėjimus, padedančius prisitaikyti prie kintančios aplinkos, pasirengti gyventi bendruomenėje ir būti atsakingais ir aktyviais piliečiais (Žakaitienė, 2007). Kalbant apie vaiko saugumą mokykloje, dažnai turima omenyje mokykloje dirbančius pedagogus. Tačiau vaiko saugumo užtikrinimui mokykloje reikėtų žiūrėti platesniu spektru. Pagal Konvenciją, (2001) drausmė mokyklose turi būti palaikoma ne tik metodais atspindinčiais pagarbą vaiko orumui, bet ir kaip teigiama Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo pakeitime³, kad švietimas - prioritetinga, valstybės remiama Lietuvos Respublikos raidos sritis, grindžiama humanistinėmis, tautos ir pasaulio kultūros vertybėmis, demokratijos principais bei visuotinai pripažintomis žmogaus teisėmis ir laisvėmis. Mokymo, auklėjimo, gydymo ir kitų įstaigų vadovai, auklėtojai ar jiems prilygstantys asmenys, šių įstaigų administracija atsako už jų prižiūrimų vaikų auklėjimą, todėl dėl mokinių saugumo. Tačiau didžiausia atsakomybė tenka mokyklai, nes saugumo užtikrinimas yra vienas pagrindinių vaiko teisių užtikrinimo reikalavimų, siekiant užtikrinti nuoseklų asmenybės ugdymą. Deja mokyklos gyvenime vaikai susiduria su fizinėmis bausmėmis (Violence against Children – Europe and Central Asia, 2007), pabrėžiama, kad mokykloje dažniausiai pasireiškia psichologinis bei fizinis smurtas ((Aluede, (2004); Zaborskis ir kt., (2005); Civinskas ir kt., (2006)), o tai įrodo, kad ne visada mokyklose vyrauja tinkama socialinė psichologinė atmosfera, suteikianti galimybę įgyti žinių, ugdytis gyvenime reikalingus gebėjimus bei saugumo užtikrinimas. Nepaisant to, kad mokykla turėtų būti saugumo garantu, pastebima, kad vaikas čia ne visada gali jaustis saugus. Tokią nuomonę, pirmiausia, formuoja žiniasklaida, pateikianti vieną po kito atvejus apie vaikų patirtą smurtą mokykloje, apie tyčiojimąsi ir priekabiavimą.

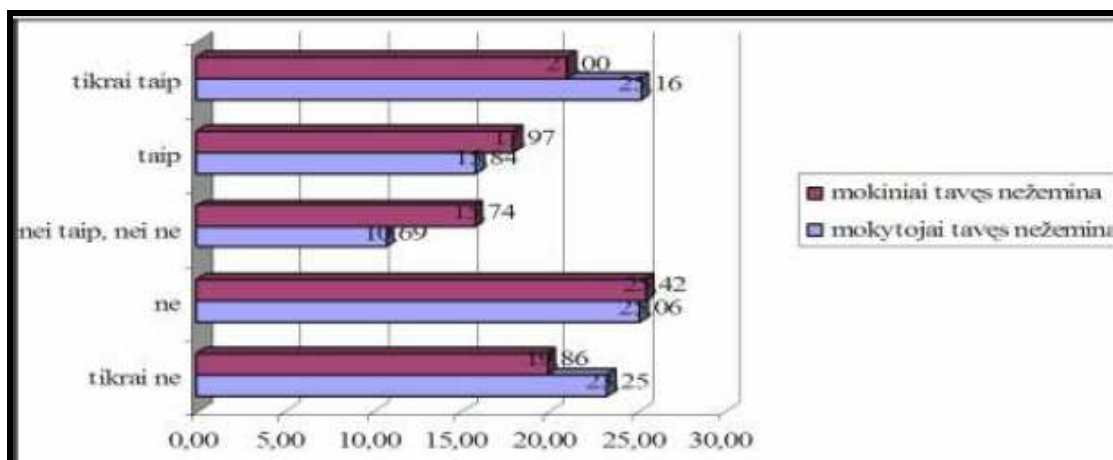
Smurtas mokykloje nėra naujas ar nežinomas reiškinys. Atliktos apklausos, apie Lietuvos moksleivių saugumą mokykloje, verčia rimtai susimąstyti (1 pav.). Kadangi iš 2009 m apklaustų 2064 penktų - dvylikų klasių Lietuvos mokinių, saugūs jaučiasi 8 bei kiti vyresniųjų klasių mokiniai. Rodikliai, kurie dar labiau sukrečia, tai, kad beveik pusė apklaustųjų, pažeminimų sulaukia iš pačių pedagogų (48,31 proc.) (2 pav.), šiek tiek mažiau tiriamųjų (45,28 proc.) - iš kitų mokinių. Darytina prielaida, jog mokykloje mokiniai jaučiasi žeminami tiek mokinių, tiek pedagogų ir šis reiškinys yra gana paplitęs.

³ Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo pakeitimo 2003 m. birželio 17 d. Įstatymas Nr. IX-1630.

1 pav. Mokinių nuomonė apie saugumo jausmą mokykloje, %

Šaltinis: I. Klanienė, (2010). *Mokinių diskriminacijos apraiškos mokykloje.*

2 pav. Patiriami pažeminimai iš mokinių ir mokytojų.

Šaltinis: I. Klanienė, (2010). *Mokinių diskriminacijos apraiškos mokykloje.*

Remiantis kai kurių autorių darbais, galima teigti, kad mokykloje dažniausiai pasireiškia psichologinis bei fizinis smurtas. tarp pačių mokinių, tarp mokytojų bei mokinių ar tarp mokyklos personalo ir mokinių ((Aluede, (2004); Zaborskis ir kt., (2005); Civinskas ir kt., (2006)).

Apžvelgus atliktų tyrimų duomenis apie vaikų saugumą mokykloje, galima teigti, kad moksleiviai mokykloje nesijaučia ir nėra saugūs, nors mokykla laikoma saugiausia vieta vaikams. Tyrimai rodo, kad mokykla yra būtent ta vieta kur mokiniai dažniausiai susiduria su įvairiomis smurto apraiškomis. Mokykloje, turi būti skiriamas ypatingas dėmesys, nes smurtas ne tik trikdo ugdymo procesą, apsunkina mokinių ir mokytojų darbą, komplikuoja mokinių tarpusavio santykius, taip pat kelia grėsmę pagrindinių žmogaus teisių užtikrinimui, bet taip pat lemia pavojingas pasekmes. Tokie reiškiniai nuolat kelia didelį švietimo, daugelio kitų sričių specialistų ir visuomenės nerimą, kadangi užtikrinti vaiko saugumą mokykloje tampa labai sudėtinga ir sunku. Vaiko teisių įgyvendinimo požiūriu, mokykla daug gali prisidėti ne tik prie dorinio vaikų auklėjimo, jų elgesio humanizavimo, bet ir prie tėvų sąmoningumo ugdymo, nepakantos smurtui, nesmurtinių drausminimo būdų bei vaiko teisių propagavimo. Tačiau siekiant šių tikslų visų pirma būtina įdiegti vaiko teises pačiose mokyklose.

Smurtavimas prieš vaiką, rodo visus anksčiau išvardintus vaiko teisių pažeidimus, kuriuos reglamentuoja ir gina įstatymai, vaiko teises ir saugumą garantuojantys dokumentai, todėl saugumas mokykloje ir už jos ribų tampa vis aktualesnė problema. Vaikai vieni be suaugusiųjų pagalbos, mokykloje socializacijos procese susiduria su sunkumais. Mokykloje šalia vaikų turi būti suaugę žmonės, kurie realybėje užkirstų kelią, bet kokiai smurto apraiškai ir taip formuotų tinkamus vaikų socialinius gyvenimo įgūdžius. Lietuvos mokyklose dar negarantuojama vaiko teisių apsauga, valstybė neįstengia iki galo įgyvendinti Lietuvos Respublikos Konstitucijos ir Vaikų teisių konvencijos deklaruotos vaikų teisės į mokslą. Pažeidžiami Lietuvos Respublikos švietimo įstatymai skelbiami švietimo sistemos demokratiškumo, lygių galimybių ir prieinamumo principai: mokyklose daug priešiško, konfliktų ir netgi neapykantos ((Gudžinskienė, (1998)). Pažeidžiama pedagoginė sąveika - nesilaikoma jos pagrindinių funkcijų principų. Paauglys nepelnytai žeminamas, neįvertinamos jo pastangos, nesudaromos sąlygos saviraiškai, trūksta abiejų sąveikos grandžių geranoriškumo (mokytojui mažai rūpi paauglio savijauta ir t.t.) (Barkauskaitė, 2001). Priekabiavimas ir smurtas pasireiškia įvairiomis formomis, tai yra nuo žodinių patyčių ir įžeidinėjimo: prasivardžiavimo, grasinimų, iki veiksmų: stumdymo, mušimo, daiktų atiminėjimo, spardymo, reketavimo ir t.t. Tyčiojimas paplitęs tiek tarp berniukų, tiek tarp mergaičių (Povilaitis ir Valiukevičiūtė, 2004).

Nors visuomenės nuomonė, kad už vaiką atsako įstaigos (globos namų ar mokyklos) direktorius, kuris yra įstatyminis vaiko atstovas, tačiau nereikėtų pamiršti, kad yra ir kitų įtakojančių asmenų, kurie turi rūpintis vaikais. Lietuvoje yra daug institucijų, pradedant nuo mokyklos ar vaikų globos namų ir baigiant socialines apsaugas ir darbo ministerija, atsakingų už vaikus, tačiau kai išskyla konfliktas, susijęs su vaiko teisių pažeidimu, sunku rasti atsakymą ir klausimą, kuri iš institucijų turėtų prisiimti atsakomybę ar imtis priemonių kilusiai problemai spręsti. Šiandieninėje visuomenėje, patiriančiai globalizacijos procesų pasekmes, vaikų ir jaunimo problemos tampa vis sudėtingesnės, todėl jų sprendimui nebeužtenka vieno profesionalo kompetencijos ir pastangų. Tai reiškia, jog ir pagalba moksleiviams turi būti kompleksinė, apimanti visos mokyklos bendruomenės, įvairių specialistų bei socialinių partnerių pastangas, nukreiptas į vieningos pagalbos strategijos įgyvendinimą. Todėl kiekviena ugdymo institucija turi surasti priemones ir būdus, kaip mobilizuoti organizacijos narių energiją ir jų gabumus tam, kad būtų pasiektas pagrindinis tikslas - užtikrintos mokymo ir mokymosi sąlygos, įgalinančios įgyti kompetencijų ir gebėjimų spręsti problemas bei priimti sprendimus.

1.2. Smurtas prieš vaikus, patyčios mokykloje kaip teisinė problema

Smurto sąvoka. Šiuolaikiniame pasaulyje smurtas apibrėžiamas labai įvairiai. Tačiau visiems smurto apibrėžimams yra būdingi bendrumai. Lietuvių ir užsienio autorių bei įvairių šaltinių smurto išraiškos apibrėžimai pateikiami 1 lentelėje.

1 lentelė

Smurto apibrėžimai

<i>Autorius</i>	<i>Smurto apibrėžimas</i>
Pasaulio sveikatos organizacija, (1996).	Smurtas – tyčinis fizinės jėgos ar galios panaudojimas ar grasinimas tai panaudoti prieš save, kitą asmenį, asmenų grupę ar visuomenę, kas sukelia arba yra didelė tikimybė sukelti sužalojimus, mirtį, psichologinę žalą, vystimosi sutrikimus ar deprivaciją.
Pavilionienė, Kanopinė, Arlauskaitė (2007).	Smurtas - fizinė, psichologinė, emocinė, seksualinė žmogaus nepriežiūra.
Jungtinių tautų vaiko teisių Konvencija (39str.), (1999).	Vaiko, kaip smurto (prievartos) aukos samprata netiesiogiai apibūdinama kaip: vaikas, tapęs bet kokio pobūdžio nesirūpinimo, išnaudojimo, piktnaudžiavimo, kankinimo ar kitokio žiauraus, nežmoniško arba orumą žeminančio elgesio ar bausmės, ginkluotų konfliktų auka.
Kurienė, Pivorienė (2000); Povilaitis, Valiukevičiūtė, (2006).	Smurtas yra žalojantis, kenksmingas arba bent jau keliantis žalos ar kenkimo pavojų bei sąmoningas elgesys.
Jatkevičius, (2003).	Smurtas - neteisėta tyčinė veika, nukreipta prieš kitą žmogų ir pasižymi-minti fiziniu arba psichiniu poveikiu jam. nepilnamečių padaromi tyčiniai smurtiniai nusikaltimai kai juos darant panaudotas fizinis arba psichinis smurtas.
Dabartinės Lietuvių Kalbos Žodynas, (2003).	Smurtas – šturkšti prievarta
Wikipedia	Sąmoningas jėgos taikymas siekiant sužeisti ar įžeisti kitą asmenį.
Gailienė, Kuklinskaitė, (2004).	Smurtas yra ir veiksmai, įskaitant, taip pat grąsinimus smurtu, kurie gali būti žalos priežastimi. Žala susijusi su žmonių intelektu, visuotine sveikata bei gerove, taip pat ir jų kūnais. Smurtas yra ir tada, kai ji žmonės naudoja prieš save, įskaitant sąmoningą žalojimąsi ir savižudybes.
Abromaitienė, (2006); Liaudinskienė, (2004).	Smurtas plačiąja prasme apibūdinamas kaip fizinė, psichologinė, emocinė, seksualinė prievarta, bei žmogaus nepriežiūra.
Kwast, Laws, (2007).	Smurtą galima įvardinti tuomet, kai kas nors naudoja savo jėgą ar savo galią, siekdamas ką nors iškaudinti, tai yra priešinga netyčiniam veiksmui.
„Save the children“, (2006).	Tai suaugusiojo arba kito vaiko veiksmai, kai jėga arba naudojantis padėtimi siekiama tyčia pakenkti vaikui. Smurtas gali pažeisti asmens jausmus, protą, bendrą sveikatos būklę, gerovę ir kūną nutikti.

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis: Abromaitiene L., Liaudinskiene G. (2004). Smurto šeimoje poveikis vaikų socializacijai vidurinėje mokykloje. *Socialiniai mokslai*. - Nr. 3 (45), p. 18–26.
 Abromaitiene, L. (2006) Mokymosi medžiaga: *Mokinių delinkventinio elgesio problemos mokykloje ir jų sprendimo galimybės*; Kuriene A., Pivoriene R.V. (2000). *Būkime atidūs - vaiką ištiko bėda*. Vilnius; Jatkevičiumi, A. (2003). Nepilnamečių Smurtinio Nusikalstamumo Prevencija: Daktaro Disertacijos Santrauka: *Socialiniai Mokslai, Teisė* (01S). Vilnius; Gailiene, I., Kuklinskaite, K. (2004). Prievarta prieš vaikus: pradinė klasių mokinių patirties ir elgesio analizė. *Ugdymo psichologija*. Nr. 11–12, p. 109–118; Povilaičiu, R.; Valiukevičiūtė, J. (2006). *Patyčių prevencija mokyklose*. Vilnius; Arlauskaite Ž. (2007). *Galiu padėti savo vaikui*. Vilnius.

PSO dar 1996 m. įvardijusi smurtą svarbia ir didėjančią visuomenės sveikatos problemą visame pasaulyje, išskyrė pagrindines smurto rūšis, tai - fizinį, seksualinį, psichologinį ir deprivaciją ar nepriežiūrą. Smurtas gali būti nukreiptas į patį smurtaujantį arba kitą asmenį ar asmenų grupę.

Psichinio smurto poveikis ypač vaikams yra ypatingas. Fizinis smurtas ar seksualinis išnaudojimas sukelia kognityvines, emocines ir bendravimo problemas. Psichinis piktnaudžiavimas

vaiko asmenybe yra toks pat pavojingas ir griaunantis kaip fizinis ar seksualinis smurtas, nepriežiūra (Egeland, Ericson, 1987). Psichologinio smurto pasekmės, traumos kaupiasi ir asmuo tampa labiau pažeidžiamu, menkiau sugeba pasipriešinti grėsmėms (Van der Kolk, 1987).

Teisės literatūroje smurtas apibrėžiamas įvairiai: kriminologijos literatūroje nurodomi tokie pagrindiniai smurto požymiai, kaip gėdingas, skriaudžiantis, neteisėtas ir savavališkas veiksmas; veika, padaryta prieš kieno nors norą, laisvo valios išreiškimo paneigimas, svetimos valios primetimas; vieno žmogaus atliekamas veiksmas kito žmogaus atžvilgiu prieš pastarojo valią (norą); neteisėtas jėgos panaudojimas, prievartinis, t.y. prieš kito asmens valią, poveikis jam; agresija, jos ekstremali forma ir pan. V. Justickis (2001) rašydamas apie smurtinius nusikaltimus ir nusikalstamą prievartą, smurtą ir kriminalinę prievartą laiko sinonimais. Tuo tarpu baudžiamosios teisės doktrinoje smurto sampratoje akcentuojama, kaip aktyvi, sąmoninga veika (veiksmas, elgesys), tiesiogiai nukreipta prieš laisvą valios išreiškimą; kaltininko prievarta daromas fizinis ar psichinis poveikis kitam asmeniui, pažeidžiantis šio asmenybės neliečiamumą, ir pan. (Bortollas, 1990). Taigi kriminologijoje ir baudžiamojoje teisėje nagrinėjami ir vienodi, ir skirtingi smurto požymiai. Vieni autoriai akcentuoja objektyvius smurto požymius (smurtas - tam tikrais požymiais apibūdinama veika), kiti - prieštaravimą aukos valiai, tretį – kaltininko tikslą smurtauti ir pan. Literatūros analizė taip pat leidžia daryti išvadą, kad teisės moksluose sąvokos „smurtas“, „agresija“ ir „prievarta“ dažniausiai laikomos sinonimais. Nagrinėjant smurtinio nusikaltimo sampratą, pagrindinis dėmesys skiriamas argumentams, kuriais remiantis būtų galima apjungti kriminologijos ir baudžiamosios teisės moksluose pateikiamas smurto sampratas. Taigi *esminiai smurto požymiai yra: neteisėtumas, tyčinis pobūdis, nukreiptumas į kitą žmogų, fizinis arba psichinis poveikis jam*.

Smurtas prieš vaikus - sudėtingas socialinis reiškinys, kurio viena skaudžiausių šių dienos problemų - prievarta tarp pačių vaikų (reketas, orumo žeminimas, šantažas, patyčios ir pan.) (PSO, 2001).

Prievartos sąvoka. Daugelį smurto, ypač fizinio, poveikio atvejų lengvai matomi ir atpažįstami, tačiau kiti, pvz.: patyčios, žeminimas, sunkiai pastebimi ir įvertinami.

Dabartinės Lietuvių Kalbos Žodynas (2003) smurtą apibrėžia kaip „šurkščią prievartą“. Terminas „*prievarta*“ bendriausiu požiūriu suprantamas kaip jėgos vartojimas, vertimas ką daryti arba nedaryti. Prievartos žmogui pobūdis visuomenėje gali būti įvairus: materialinis, ideologinis, tiesioginis, netiesioginis, socialinis, ekonominis, politinis, moralinis, fizinis, psichologinis, teigiamas, neigiamas, teisėtas, neteisėtas ir kt. Neteisėta prievarta sietina su žmogaus teisių bei laisvių ribojimais (varžymais) bei tiesioginiais jų pažeidimais, t. y. pasikėsinimais į gyvybę, sveikatą, asmens bei turto neliečiamybę, laisvę, privatų gyvenimą, individualybę, garbę, savigarbą (orumą) ir kt.

A. Dapšys, G. Sakalauskas, V. Valeckaitė (2005) išskiria du prievartos vaikui sampratos aspektus: prievartą plačiąja prasme ir prievartą siaurąja prasme. Plačiąja prasme prievartą vaikui iš

esmės galima apibūdinti kaip socialinę prievartą, t. y. kaip bet koki jo, kaip žmogaus, visuotinai, tarptautiniuose dokumentuose pripažintų prigimtinių teisių bei laisvių pažeidimą arba ribojimą, jų varžymą, nesudarant bei neužtikrinant būtinų socialinių, teisinių ir kitų sąlygų šioms teisėms bei laisvėms realiai įgyvendinti, įskaitant vaikų skurdą, ekonominį išnaudojimą, įvairias kitas neigiamas socialinės aplinkos, fizinio ir psichologinio poveikio (prievartos) vaikams formas.

Prievarta vaikui siaurąja (teisine) laikytinas tik toks fizinės ir (ar) psichinės jėgos (prievartos) vartojimas vaikui, kuris gali būti kvalifikuojamas kaip įstatymais ar kitais teisės aktais uždraustas teisės pažeidimas: baudžiamasis (nusikalstamas), administracinis, civilinis, drausminis.

Apie smurtą tarp vaikų ir paauglių mokykloje ir už jos ribų plačiau visos Lietuvos mastu pradėta kalbėti ne taip seniai. Blogiausia tai, kad mūsų visuomenėje vis dar nėra tapatinamos sąvokos „smurtas“ ir „patyčios“.

Patyčios. Lietuvių kalboje nėra tikslaus termino, apibūdinančio patyčių reiškinį, kuris atspindėtų visą elgesio įvairovę, būdingą patyčioms. Naudojama įvairių žodžių, skirtų šiam reiškiniui įvardinti: priekabiavimas, priekabės, užgauliojimas, ujimas, kabinėjimasis, skriaudimas, pažeminimas, erzinimas. Tai nuolatinis fizinės ar psichologinės jėgos panaudojimas, sąmoningai siekiant sužeisti ar įskaudinti kitą asmenį, kuris negali savęs apginti ((Olweus, (1978), (1993)). Dažniausiai vartojami terminai - patyčios ir priekabiavimas. Tačiau terminas "priekabiavimas" neretai yra suvokiamas labai siaurai - kaip seksualinis priekabiavimas. Patyčios apima tyčinius veiksmus. Vadinasi, vaikai, kurie tyčiojasi, dažniausiai supranta, kad savo veiksmais skaudina kitus ir daro tai sąmoningai. Šis elgesys yra pasikartojantis. Agresyvus veiksmas, kuris įvyko vieną kartą, dar nėra patyčios. Patyčiomis vadiname tą elgesį, kuris vyksta *sistemiškai tam tikrą laiką* ((Olweus, (1978), (1993)). Patyčių situacijoje yra psichologinė ar fizinė jėgos persvara. Vadinasi, puolamas vaikas jaučiasi silpnesnis už skriaudėjus ir negali apsiginti nuo jų. Pavyzdžiui, vaikas yra skriaudžiamas fiziškai stipresnio vaiko, arba vienas vaikas yra puolamas kelių žmonių ir kt. Taigi patiriančiajam patyčias sunku pačiam išspręsti šią problemą, todėl būtina, kad į tai įsitrauktų ir jam pagelbėtų kiti žmonės. Patyčios skiriasi nuo įprastų konfliktų tarp mokinių, nes patyčių iniciatoriai nuolat atlieka agresyvius veiksmus, siekdami kitą asmenį įžeisti ar įskaudinti (Boulton, Underwood, 1995).

Patyčių formos. Daugumas autorių - ((Olweus, 1978), (1993); (Farrington, 1991); (Rigby, Slee, 1993); (Dawkins, 1995); (Whitney, Smith, 1993); (Pellegrini, Long, 2002); (Nicolaidis, Toda, Smith, 2002)) ir kiti, patyčias mokykloje traktuoja kaip tam tikrą agresyvaus elgesio formą, tačiau išryškina skirtingus aspektus, išskirdami individualius, šeimyninius, mokyklinius ir visuomeninius veiksmus skatinančius tyčiotis, kurie nurodyti 2 lentelėje. Dažnai mokykloje ir šeimoje patyčių prevencijos problema sprendžiama tik tada, kai ji yra pripažįstama, tačiau mokyklose patyčios nėra laikomos svarbia problema. Blogiausia esanti nuostata, kad patyčios - normalus dalykas. Taip galvoja ir tėvai, ir mokyklų administracijos (Povilaitis, 2006).

Veiksniai, skatinantys tyčiotis

<i>Individualūs</i>	<i>Šeimyniniai</i>	<i>Mokykliniai</i>	<i>Visuomeniniai</i>
Įgimtos ir įgytos asmens savybės. Skriaudėjui būdingas impulsyvumas, nelaimingumo ar menkavertiškumo jausmas, malonumo jautimas tyčiojantis iš kitų.	Meilės, šilumos stoka; vaiko žeminimas ir fizinės bausmės šeimoje; tėvų priežiūros ir tvirtų elgesio ribų nebuvimas; nepastovi, iš-plėsta šeimos struktūra, nenustatyta tvarka; vaiko šeimos požiūris į agresyvų elgesį.	Daugiau dėmesio neigiamam vaikų elgesiui negu teigiamam; suaugusiųjų priežiūros stoka; mokytojų tyčiojimasis, gėdinimas, grasinimai siekiant suvaldyti klasę; mokytojų nuostata, kad patyčios – tai nieko bloga (patyčių toleravimas); vyraujantys klaidingi įsitikinimai apie patyčias; nesugebėjimas ugdyti bendradarbiavimo, bendros veiklos įgūdžių.	Visuomenės netolerantiškumas, netolerantiškas požiūris, kompiuteriniai žaidimai, iv. internetinės svetainės, filmai, tv laidos.

Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis:

Olweus D. (1978) *Aggression in the schools. Bullies and wiping boys*. New York: John Wiley & Sons.

Olweus D. (1993) *Bullying at school: What we know and what we can do*. Oxford and Cambridge, MA: Backwell Publisher.

Rigby K., Slee P. (1993) Dimensions of interpersonal relating among Australian school children and their implications for psychological wellbeing. *Journal of Social Psychology* 133.1, p. 33 - 42.

Dawkins J. (1995) Bullying at school: Doctor's responsibilities. *British Medical Journal*, 3, p.47 - 49.

Farrington D. P. (1991) *Childhood Aggression and Adult Violence: Early Precursors and Later Life Outcomes in D. Pepler and K. Rubin (eds). The Development and Treatment of Childhood Aggression. Hillsdale*. New York: Lawrence, Erlbaum.

Whitney I., Smith P. K. (1993) A survey of nature extent of bully/victim problems in junior and secondary schools. *Educational Research* 35, ps. 3 - 25.

Pellegrini A. D., Long J. D. (2002) A longitudinal study of bullying, dominance and victimization during the transition from primary school through secondary school. *British Journal of Developmental Psychology*, vol. 20, p. 259 - 280.

Nicolaides S., Toda Y., Smith K. P. (2002) Knowledge and attitudes about school bullying in trainee teachers. *British Journal of Educational Psychology*, 72: 105 - 118.

Taigi, emocinė prievarta - patyčios, prieš vaikus yra tapusi skaudžia socialine, pedagogine, psichologine bei teisine visuomenės problema. Smurtinio elgesio aktai tampa vis žiauresni, ir tai įsitvirtina žmonių sąmonėje kaip kasdienis reiškinys, prie kurio įprantama (Gailienė, Kuklinskaitė, 2004). Norint užkirsti kelią tolimesniam patyčių plitimui ir siekdami užtikrinti kiekvieno vaiko teisę gyventi be prievartos ir pažeminimo. Visų pirma reikia šią problemą pamatyti ir kartu dirbant komandoje, remiantis bendradarbiavimo principais galima tikėtis pozityvių poslinkių mažinant tokio elgesio apraiškas.

Priežasčių dėl patyčių kaip smurto apraiškos prevencijos mokykloje vyksmo: pirma, smurtas kenkia ją patiriantiems asmenims, o vandalizmo atvejais - visai mokyklos aplinkai. Antra, smurtas sukelia baimę ir nesaugumą, o tai prieštarauja mokyklos tikslams. Smurto atmosfera mokykloje nesuderinama su pilietiškumo ugdymo idėja ir teisine prasme neužtikrina mokinių ir jaunimo pagrindinės teisės, teisės gyventi ir augti (JT Vaiko teisių konvencija, 2000).

Nors visuomenė smurtą prieš vaikus dar kartais suvokia kaip įprastą dalyką, tačiau iš tikrųjų tai jau yra nacionalinės tragedijos pradmenys ir ypač antihumaniškas elgesys, kuris iš principo prieštarauja Jungtinių Tautų Vaiko teisių Konvencijai (Majorovienė, 1996), vaikai yra nesaugūs

mokykloje ar pakeliui į ją, nors gyvena valstybėje, kurioje nuo bet kokio smurto vaikus saugo ir gina įstatymai .

Apibendrinant skyrių, galima teigti, kad patyčios mokykloje - *teisinė problema*, nukreipta į vaikus, labiausiai pažeidžiamą visuomenės dalį, kuri dažniausiai yra nepajėgi savarankiškai apsiginti nuo patiriamo smurto, jie ne tik kenčia nuo smurto, bet ir naudoja smurtą prieš bendraamžius arba jaunesnius vaikus (Kairienė, 2008). *Patyčios, prievarta, neteisėtas elgesys, teisiniuose dokumentuose įvardijamas, kaip nusikaltimas, nusikalstama veikla*. Todėl neteisėto elgesio pasireiškimas mokykloje nėra tik mokyklos problema, tai gili socialinė, teisinė, psichologinė, edukologinė problema, kuriai reikia kompleksinio požiūrio ir visų institucijų įsitraukimo, kad būtų sudaryta bendra prevencinė tarpinstitucinė sistema užkertanti kelią patyčioms kaip vienai iš nusikaltimo formų.

1.3. Patyčių kaip nusikalstamos veikos samprata

Nusikaltimo sąvoka. Kriminologijos ir baudžiamosios teisės literatūroje smurtas kaip nusikaltimo požymis apibrėžiamas, akcentuojant jo neteisėtumą: kaip *neteisėtas* jėgos panaudojimas, prievartinis, t.y. vykdomas prieš kito asmens valią, poveikis jam (Brown, 1991); tikslingas, socialiai sąlygotas *neteisėtas* vieno žmogaus fizinis poveikis kitam žmogui, padarantis jam fizinės, psichinės ar socialinės žalos (Butkys, 1935); tyčinis *neteisėtas* fizinės žalos padarymas kitam žmogui prieš jo valią arba nepaisant jo valios (Cambridge International Dictionary of English, 1995).

Kriminologijos literatūroje teigiama, kad smurtinių nusikaltimų padarymas susijęs su fizinio ar psichinio smurto panaudojimu arba grasinimu juos panaudoti (Dapšys, 1979), kad pagrindinis skiriamasis šios kategorijos nusikaltimų požymis yra fizinis (psichinis) smurtas prieš nukentėjusįjį (auką) arba grasinimas jį panaudoti (Dapšys, 1993). Taigi galima teigti, kad kriminologijos, sociologijos ir baudžiamosios teisės požiūriu smurtas nusikalstamos veikos atveju gali būti tiek fizinis, tiek psichinis. Smurtinių nusikalstamų veikų rezultatas gali būti mirtis, kūno sužalojimai ar psichinė žala. Taigi smurtiniu nusikaltimu galima ne tik fiziškai sužaloti žmogų, bet ir sukelti jam dvasinius išgyvenimus ir kančias, pakenkti jo intelektui, t.y. nusikalstama smurtine veika galima padaryti fizinės ar psichinės žalos (Dapšys, 1994). Pažymėtina, kad kai kurie autoriai (Dapšys, 1979), smurtinėmis pripažįsta ir tokias nusikalstamas veikas, kurių padarymo būdas nėra smurtinis, tačiau kurios kitam žmogui padaro fizinės ar psichinės žalos. Taigi pritartina daugumos užsienio autorių pateikiamam smurtinio nusikaltimo apibrėžimui, kad smurtiniai nusikaltimai gali būti padaromi tik tyčia (tiesiogine arba netiesiogine, apibrėžta arba neapibrėžta, išankstine arba staigiaja) (Cavan, 1948).

Nusikaltimai, atitinkantys minėtus požymius (pvz., nužudymas, sveikatos sutrikdymas ar išžaginimas), laikytini tradiciniais smurtiniais nusikaltimais, Galima teigti, kad smurtinio nusikaltimo

sąvoka - *nusikaltimas* apibrėžtinai kaip *neteisėta tyčinė veika, nukreipta prieš kitą žmogų ir pasižyminti fiziniu arba psichiniu poveikiu jam*.

Būtina paminėti, kokius numato NBK. Pagal A. Drakšienę (1990), numatomi smurtiniai nusikaltimai, kaip *tyčiniai sveikatos sutrikdymai* (NBK 135, 136 ir 138 str.), *išžaganimai* (NBK 149 str.), *seksualiniai prievartavimai* (NBK 150 str.) ir turto prievartavimas (NBK 181 str.), kai juos darant panaudojamas fizinis arba psichinis smurtas (Ennis, 1967).

NBK reglamentuota ir daugiau nusikalstamų veikų, kurių pagrindinis arba kvalifikuojantis požymis yra *fizinis arba psichinis smurtas, fizinio skausmo sukėlimas* ar nežymus *sveikatos sutrikdymas* (NBK 140 str.), *grasinimas nužudyti ar sunkiai sutrikdyti žmogaus sveikatą* arba *žmogaus terorizavimas* (NBK 145 str.), *žmogaus veiksmų laisvės varžymas* (NBK 148 str.) *savavaldžiavimas* (NBK 294 str.) ir pan.

Šiame darbe bus apžvelgiami šie NBK numatyti nepilnamečių padaromi *tyčiniai* smurtiniai nusikaltimai: *sunkūs sveikatos sutrikdymai* (NBK 135-136 str.), *nesunkūs sveikatos sutrikdymai* (NBK 138 str.), *seksualiniai prievartavimai* (NBK 150 str.) ir *turto prievartavimai* (NBK 181 str.), kai juos darant panaudotas *fizinis* arba *psichinis smurtas*. Šie nusikaltimai yra būdingiausi, dažniausiai nepilnamečių padaromi smurtiniai nusikaltimai. Jie geriausiai atskleidžia nepilnamečių smurtinio nusikalstamumo specifiką. (Fleury ir kt., 1998).

Nepilnamečių smurtinis nusikalstamumas yra sudėtinė nepilnamečių nusikalstamumo dalis; nepilnamečių nusikalstamumas savo ruožtu yra sudėtinė bendrojo nusikalstamumo dalis. Todėl nepilnamečių smurtinio nusikalstamumo sąvokai apibrėžti vartotini bendrieji nusikalstamumo apibrėžimo teiginiai ((Jatkevičius, 2003) pagal (Hauge, 1990)) taip pat ir pagrindiniai nepilnamečio bei smurtinio nusikaltimo sąvokų elementai. Nepilnamečių smurtinio nusikalstamumo samprata Lietuvos teisės, kriminologijos ar sociologijos literatūroje nebuvo apibrėžta. Norint tai padaryti, tikslinga remtis *nepilnamečio, smurtinio nusikaltimo ir nusikalstamumo* sampratomis.

Nepilnamečio sąvoka. Tarptautiniai dokumentai nepilnamečio sąvokos nepateikia, tačiau juose apibrėžiama vaiko sąvoka, kad vaiku laikomas kiekvienas žmogus, neturintis 18 m., jei pagal taikomą įstatymą jo pilnametystė nepripažinta anksčiau (1989 m. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija¹⁸, prie kurios Lietuvos Respublika prisijungė 1992 m. ir kurią 1995 m. liepos 3 d. ratifikavo Lietuvos Respublikos Seimas, (Konvencijos 1 str.). Lietuvos Respublikos teisės aktuose atsižvelgta į šią tarptautinių teisės aktų nuostatą: Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo⁴, priimto 1996 m. kovo 14 d., 2 str. teigiama, kad “vaikas yra žmogus, neturintis 18 m., išskyrus atvejus, kai įstatymai numato kitaip”.

⁴ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas. // Valstybės žinios. 1996, Nr. 33.

Lietuvos civiliniai įstatymai 18 m. amžių laiko asmens pilnametystės riba ir sieja ją su civiliniu veiksmu: Lietuvos Respublikos civilinio kodekso⁵ 2.5 str. teigiama, kad fizinio asmens galėjimas savo veiksmais įgyti civilines teises ir susikurti civilines pareigas (civilinis veiksnumas) atsiranda visiškai, kai asmuo sulaukia pilnametystės, t.y. kai jam sueina 18 m. Taigi nepilnamečiu Lietuvos civiliniuose įstatymuose pripažįstamas asmuo, neturintis 18 m., o sąvokos “vaikas” ir “nepilnametis” yra laikomos iš esmės tapačiomis (Namų advokatas, 2002).

Tačiau šiame darbe vartojama “nepilnamečio” sąvoka yra siauresnė, apima tik mokyklinio amžiaus asmenis, nesulaukusius, pilnametystės, baudžiamosios atsakomybės amžiaus. 2000 m. rugsėjo 26 d. Lietuvos Respublikos Seimo priimto naujojo Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso⁶ (toliau - NBK) 13 str. “Amžius, nuo kurio asmuo atsako pagal baudžiamuosius įstatymus” nustatyta, kad bendrasis baudžiamosios atsakomybės amžius yra 16 m., o asmenys, sulaukę 14 m., atsako už to paties straipsnio 2 d. išvardytas nusikalstamas veiklas, iš kurių smurtinėmis laikytinos nužudymas (NBK 129 str.), sunkus sveikatos sutrikdymas (NBK 135 str.), išžaginimas (NBK 149 str.), seksualinis prievartavimas (NBK 150 str.), plėšimas (NBK 180 str.) ir turto prievartavimas (NBK 181 str.)

Nepilnamečiai, jaunesni nei 14 m., pagal baudžiamuosius įstatymus neatsako. Nepilnamečiams apibūdinti Lietuvos baudžiamosios teisės doktrinoje vartojama “mažamečio” sąvoka. Todėl remiantis NBK 13 str. 3 d., jiems gali būti taikomos auklėjamojo poveikio ar kitos priemonės.

Bendrasis baudžiamosios atsakomybės amžius pagal senąjį BK taip pat yra 16 m. Taigi Lietuvos baudžiamosios teisės prasme už sunkiausius smurtinius nusikaltimus atsako asmenys jau nuo 14 m., o šio amžiaus nesulaukusių asmenų veikos nėra laikomos nusikalstamomis.

Baudžiamoji atsakomybė nepilnamečiams gali būti taikoma tik pasiekus tokį asmenybės vystimosi lygį, kuriam esant nepilnamečiai gerai įsisąmonina draudimus ir liepimus kaip tam tikrus visuomenės reikalavimus ir tampa pajėgūs valdyti savo elgesį. Vyresniojo paauglystės amžiaus (14-15 m.) nepilnamečiai jau supranta daugelio savo veiksmų pavojingumą ir gali juos valdyti. Pagrindinis kriterijus, kuriuo vadovavosi įstatymų leidėjas, sudarydamas veiklų, už kurias atsakomybė kyla nuo 14 m., sąrašą, yra visiems akivaizdus šiame sąrašė išvardytų nusikaltimų, kurių dauguma yra smurtiniai, pavojingumas ir neteisėtumas. Todėl daroma prielaida, kad vyresniojo paauglystės amžiaus asmenybės ypatumai jau leidžia visiškai suvokti ir įsisąmoninti konkrečius baudžiamojo įstatymo draudimus (Drakšienė, 1997) ir baudžiamoji atsakomybė už daugumą smurtinių nusikaltimų Lietuvoje kyla nuo 14 m.

Nusikalstamumo sąvoka. Nusikalstamumas apibrėžtinai kaip tam tikroje teritorijoje, per tam tikrą laikotarpį, padarytų nusikalstamų veikų visuma. Tokiu atveju, nepilnamečių smurtinis nusikalstamumas apibrėžtinai kaip tam tikroje teritorijoje, per tam tikrą laikotarpį, padarytų tyčinių

⁵ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. // Valstybės žinios. 2000, Nr. 74.

⁶ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. // Valstybės žinios. 2000, Nr. 89.

nusikalstamų veiklų, nukreiptų prieš kitus žmones ir pasižyminčių fiziniu ar psichiniu poveikiu jiems, atsakomybė už jas padariusiems 14-17 metų asmenims, visuma (Jatkevičius, 2003.).

Apibendrinant galima teigti, *prievartinis, neteisėtas, fizinis, psichinis ar socialinės poveikis, neteisėta tyčinė veika, sunkūs sveikatos sutrikdymai nesunkūs sveikatos sutrikdymai ir turto prievartavimai* - dažniausiai nepilnamečių įvykdomi nusikaltimai. Sugrįžtant į ankstesnę skyrių kur jau buvo apžvelgta patyčių samprata, galima teigti, visos išvardintos veikos yra vienodos ir dažniausiai būdingos nepilnamečiams. Vienas esminis skirtumas, kad teisiniuose dokumentuose niekur neįvardijama, kad tai *nuolat pasikartojantis, sistemingas elgesys* ((Olweus, (1978), (1993)).

1.4. Nepilnamečių atsakomybė už padarytus teisinius pažeidimus - juridinė problema

Lietuvoje jau daug metų vis pasigirsta tezė, kad nusikalsta vis jaunesni vaikai, kad jų vis daugiau ir kad juos taip pat reikias kuo griežčiau bausti, numatyti galimybę taikyti jiems baudžiamąją atsakomybę. Baudžiamojoje teisėje įtvirtinta amžiaus riba, nuo kurios galima baudžiamoji atsakomybė, yra būtina baudžiamosios atsakomybės sąlyga, be jos neišivaizduojamas Vakarų kultūros valstybės baudžiamasis kodeksas arba specialus jaunimo baudžiamąją atsakomybę reglamentuojantis įstatymas. Vienas iš bazinių principų naujai parengtoje ir 2008 m. lapkričio 5 d. patvirtintoje Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacijoje Dėl Europos taisyklių taikant bausmes ir priemones nepilnamečiams teisės pažeidėjams teigia, jog minimalus baudžiamosios atsakomybės amžius turi būti įtvirtintas įstatyme ir jis neturi būti labai žemas (4 punktas)⁷. Tačiau iš esmės joks tarptautinis dokumentas aiškiai nenurodo, koks konkrečiai turėtų būti minimalus baudžiamosios atsakomybės amžius (Nusikalstamumo prevencija ir baudžiamoji justicija, 2004).

Lietuvoje už vaikų teisių pažeidimus (už vaikų iki 15 metų padarytą žalą) atsakomybė tenka tėvams, globėjams ar kitiems teisiniams atstovai, jei neįrodo, kad žala atsirado ne dėl jų vaikų kaltės. Nuo 15 iki 18 metų vaikai atsako bendrais pagrindais. Tais atvejais kai jie neturi savo turto ar pajamų, pakankamų atlyginti žalai, atitinkamą žalos dydį privalo atlyginti tėvai, tėviai ar rūpintojai, jei neįrodo, kad žala atsirado ne dėl jų vaikų kaltės. Už vaiką, iki jam sueis 15 metų, sandorius jo vardu sudaro tėvai, tėviai ar globėjai. Vaikas iki 15 metų turi teisę sudaryti smulkius buitinius sandorius (Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso 13 str.).

Lietuvos baudžiamosios teisės prasme už sunkiausių smurtinius nusikaltimus atsako asmenys jau nuo 14 metų, o šio amžiaus nesulaukusių asmenų veikos nėra laikomos nusikalstamomis, todėl neįeina į nepilnamečių smurtinio nusikalstamumo sampratą.

Asmenys, pažeidę vaiko teises, numatytas Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, šiame ir kituose įstatymuose bei teisės aktuose, reglamentuojančiuose vaiko teisių apsaugą, atsako įstatymų nustatyta tvarka (Lietuvos Respublikos vaiko teisių pagrindų įstatymo 55 str.).

⁷ „The minimum age for the imposition of sanctions or measures as a result of the commission of an offence shall not be too low and shall be determined by law.”

Fiziniai ir juridiniai asmenys, neteisėtai trukdantys vaikui naudotis savo teisėmis bei laisvėmis ar kitaip pažeidžiantys vaiko teises, atsako įstatymų nustatyta tvarka. Mokymo, auklėjimo, gydymo ir kitų įstaigų vadovai, auklėtojai ar jiems prilygstantys asmenys, šių įstaigų administracija atsako už jų prižiūrimų vaikų auklėjimą. Jei šie asmenys nevykdo savo pareigų arba vykdo jas netinkamai, atsako įstatymų nustatyta tvarka. Valstybės bei savivaldybių darbuotojai, atsakingi už vaiko auklėjimą ir priežiūrą, privalo nedelsiant informuoti kompetentingas institucijas apie jiems žinomus vaiko teisių pažeidimus. Valstybės bei savivaldybių valdininkai ir kt. darbuotojai atliekantys vaikų auklėjimo funkcijas, įstatymų nustatyta tvarka gali būti atleisti iš darbo, kai jų elgesys, nors ir ne darbo metu, yra amoralus (LR vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 57 str.).

Galima teigti, kad situacija sudėtinga juridiniu požiūriu. Jei policija gauna pranešimą apie nusižengusį vaiką, o jam dar nėra 14 m., baudžiami jo tėvai. Tėvams yra surašomas Administracinės teisės pažeidimų protokolas, pagal Administracinės teisės pažeidimų kodekso 181 str., už blogą auklėjimą ir nesirūpinimą vaiku, numato įspėjimą. Jei tėvams jau buvo kažkada surašytas toks protokolas, už pakartotines vaikų išdaigas rašomas protokolas pagal to paties straipsnio antrą dalį. Pirma 181 str. dalis numato įspėjimą, antra dalis - baudą iki keturių šimtų litų. Protokolą policija perduoda teismui ir teismas, atsižvelgdamas į situaciją, sprendžia bausti nusikaltusio vaiko tėvus ar ne.

Smurtauojantys vaikai ir paaugliai taip pat nelieka nebausti. Už administracinių teisės pažeidimų padarymą nepilnamečiams gali būti skiriamos administracinės nuobaudos, kaip įspėjimas; bauda; daikto ir pajamų konfiskavimas; suteiktos asmeniui specialiosios teisės atėmimas; nušalinimas nuo darbo (pareigų). Nepilnamečių nuo keturiolikos iki šešiolikos metų padarytas nedidelis chuliganizmas arba chuliganizmas, taip pat tyčinis suaugusiųjų garbės ir orumo žeminimas užtraukia baudą tėvams arba globėjams (rūpintojams) nuo penkiasdešimties iki vieno šimto litų.

Pagal Baudžiamąjį kodeksą atsako asmuo, kuriam iki nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo padarymo buvo suėję šešiolika metų, o tam tikrais atvejais - keturiolika metų. Asmuo, kuriam iki nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo padarymo buvo suėję keturiolika metų, atsako už nužudymą, sunkų sveikatos sutrikdymą, išžaginimą, seksualinį prievartavimą, vagystę, plėšimą, turto prievartavimą, turto sunaikinimą ar sugadinimą, šaunamojo ginklo, šaudmenų, sprogmenų ar sprogstamųjų medžiagų pagrobimą, narkotinių ar psichotropinių medžiagų vagystę, prievartavimą arba kitoki neteisėtą užvaldymą, transporto priemonių ar kelių, juose esančių įrenginių sugadinimą. Asmeniui, kuriam nebuvo suėję keturiolika metų, Lietuvos Respublikos įstatymų nustatyta tvarka, gali būti taikomos auklėjamojo poveikio ar kitos priemonės. Jeigu nepilnametis padaro du ar daugiau baudžiamųjų nusižengimų, teismas nepilnamečiui gali skirti bausmę.

Nepilnamečiui gali būti skiriamos bausmės kaip viešieji darbai, bauda, laisvės apribojimas, areštas, terminuotas laisvės atėmimas. Bauda gali būti skiriama tik dirbančiam ar savo turto turinčiam

nepilnamečiui. Jam gali būti skiriama iki 50 MGL dydžio bauda. Nepilnamečiui gali būti skiriama nuo penkių iki keturiasdešimt penkių parų arešto. Laisvės atėmimo bausmė nepilnamečiui negali viršyti dešimties metų.

Apibendrinant galima teigti, kad vaiko ir visuomenės gerovės vientisumas yra svarbi tarptautinių nepilnamečių justicijos standartų sistema. Nuostata, jog rūpestis (nusikalstančiu) vaiku tėra jo interesų ar teisių reikalas, yra klaidinga. Tai ir visos visuomenės interesas bei gerovės sąlyga. Tinkamu valstybės ir bendruomenių elgesiu su teisę pažeidžiančiu vaiku suinteresuotas ne tik pats vaikas ar jo šeima, bet ir aplinkiniai. Į visuomenę integruotas ir pagal bendras socialinio gyvenimo normas gyvenantis žmogus yra visuomenės poreikis. Teisėsauga nėra geriausia socialinių problemų sprendėja ir kad iš jos tokios funkcijos net negalima tikėtis. Pati intencija vien bausti (ir kuo jaunesnius vaikus ir (ar) jų tėvus), neatsižvelgiant į platesnį netinkamo ir nepageidaujamo elgesio kontekstą bei vaikų ir jų šeimų poreikius, iš esmės yra klaidingas, trumparegiškas ir prieštarauja minėtoms tarptautinėms rekomendacijoms. (Christi, 1998). Todėl šioje sistemoje atsirado socialinių darbuotojų/pedagogų funkcijos, kurių pagrindinis tikslas - pažvelgti į žmogų ir jo problemas kompleksiskai, o ne vien per vieno poelgio ar veiksmo prizmę. Justicijos sistemoje svarbi vieta buvo suteikta ir nevyriausybinėms organizacijoms, organizuojančioms įvairias priemones nusikalstančiam jaunimui. asmens įkalinimas ilgalaikėje perspektyvoje sukuria daugiau problemų negu jų išsprendžia, ypač, jei įkalinamas jaunas žmogus. Vėliau buvo kritiškai pažvelgta ir į daugelį populiarėjančių alternatyvų ir šios išvalgos apibendrintos garsiąja fraze: „Niekas neveikia“. Kitaip tariant, jokios bausmės neturi visiškai jokio poveikio asmens elgesiui - nei jų pobūdis, nei dažnumas asmens elgesiui įtakos nedaro, egzistuoja tik blogos bausmės ir dar blogesnės (įkalinimas). Pastaraisiais dešimtmečiais visgi pastebėta, jog gerai apgalvotos ir tinkamai vykdomos priemonės (programos) gali duoti tam tikrą teigiamą efektą, mažinti nusikalstamą elgesį. Tačiau tokiam rezultatui būtina kokybė, nes blogos priemonės (programos) duoda neigiamą efektą - jas pritaikius nusikalstama dažniau, nei jokių priemonių (bausmių) netaikymo atveju. Todėl tarptautiniuose standartuose aptinkama santykinai daug rekomendacijų taikyti plataus profilio priemones, kartu pabrėžiant, jog jų efektyvumo tyrimas bei tobulinimas yra užduotis valstybei. Kartu svarbu pabrėžti, jog Lietuvoje nepilnamečiams taikomos bausmės yra santykinai griežtos, vis dar dažnai taikomas realus laisvės atėmimas, turintis būti absoliučia išimtimi (Nepilnamečių justicijos programa, 2007), todėl šioje vaiko apsaugos kaip nusikaltimų įvykdymo srityje ypač būtinas kryptingas prevencijos valdymas, kaip ankstyvoji prevencija, švietimas, tarpinstitucinis bendradarbiavimas su policijos tarnybomis, vaikų teisių apsaugos kontrolieriais, galintis užkirsti kelią bet kokiai galimai nusikaltimų veiklai, galintis sumažinti grėsmę nusikaltimams. Dažnai nei tėvai, o tuo labiau patys vaikai, net nežino, apie baudžiamumą, nuobaudas, kokios sankcijos gali būti taikomos už padarytus nusikaltimus, kurie traktuojami kaip fiziniai ar psichiniai smurtiniai nusikaltimai.

1.5. Tyrimai kaip viena iš vadybinių priemonių patyčių prevencijoje

Norint išsiaiškinti kodėl reikalingi tyrimai ir kokia tai valdymo priemonės dalis patyčių prevencijoje, pirmiausia trumpai apžvelgsime tyrimo ir valdymo sąvokas.

Tyrimas - (pranc. *rechercher* - keliauti per kur nors, apžvelgti) Tyrimas apibrėžiamas kaip atidus, sistemingas, kantrus nagrinėjimas, kurio tikslas atskleisti faktus - tai yra sužinoti reikiamą informaciją. Tyrimas nėra smalsumo patenkinimas. Jis atliekamas tada, kai susiduriame su problema, klausimu, į kurį negalime rasti atsakymo. Tai informacijos rinkimas. Šis informacijos rinkimas turi tikslą - tai yra surasti atsakymą į svarbius klausimus tam, kad situaciją būtų galima keisti (Pruskus, 2002).

Valdymas. Teorijoje išskiriamos trys valdymo rūšys: mechaninis, biologinis, socialinis. Prie save valdančių visuminių ir dinaminių sistemų, kuriose kibernetikos požiūriu vyksta valdymo procesai, priskiriamos ir socialinės sistemos. Žmonių visuomenėje šie procesai išsiskiria sudėtingumu. Tai todėl, kad čia veikia žmonės, turintys valią ir sąmonę. Žmonės reiškiasi valdančiųjų ir valdomųjų vaidmenyje, valdymo poveikis veikia į žmones, jų elgesį. Socialinio pobūdžio sistemose pats valdymas pasireiškia žmonių sąmoninguose - valiniuose ryšiuose. Todėl visos pagrindinės kategorijos, apibudinančios valdymą, apamai (subjektas, objektas, poveikis ir t.t.) įgyja čia ne abstrakčią, o konkrečią išraišką, materializuojasi žmonių, jų kolektyvų veiksmuose, jų tarpusavio ryšiuose.

Greta to reikia pažymėti, kad „veiklos“ kategorija reiškia žmoniškąją aktyvaus santykiavimo su supančiu pasauliu, formą, jungiančią savyje *tikslą, priemonę, procesą ir rezultata*. Ši forma gali būti priskirta tiek socialinio valdymo subjektu, tiek ir objektu. Todėl, pateikiant bendrą valdymo, kaip socialinio reiškinių charakteristiką, taip pat domina jo subjekto veikla.

Socialinis valdymas - tai visuomenei reikšminga veikla, kuri vykdoma užtikrinant žmonių bendrų veiksmų suderinimą ir sutvarkymą, efektyviai vykdant iškeltus jiems uždavinius.

Taigi, apibendrinant šias dvi sąvokas galima teigti, kad susidūrus su socialine problema, reikia rinkti informaciją (tyrimas), o gautai informacijai reikalingas sąmoningas žmogus/žmonės (subjektas), kad tą informaciją (objektas) apdorotų, ir nukreipti tinkama linkme, kad būtų pastebimas poveikis. Vadinasi, norint pradėti patyčių prevenciją, pirmiausia reikia pradėti nuo tyrimų sekos pirminei esami situacijai išsiaiškinti, kad būtų galima stebėti eigoje vykstančius pokyčius.

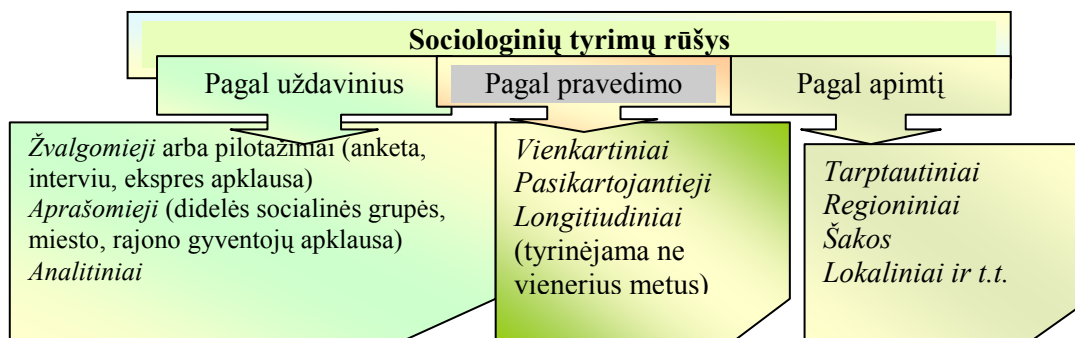
Kad užkirsti kelią esamai ar tariamai esamai problemai, tyrimo pradžioje visada iškeliamą problema. Skirtinos dvi problemos dalys: gnoseologinė ir dalykinė.

Gnoseologinė (t.y. pažinimo požiūriu) problemos dalis sprendžia prieštaravimą tarp to, kas žinoma apie žmonių problemas ir to, kad nežinoma apie žinomų problemų sprendimo būdus. Ši prieštaravimą ir turi padėti išspręsti sociologinis tyrimas.

Dalykinė sociologinio tyrimo problemos dalis - tai tam tikras socialinis prieštaravimas, kuriam pašalinti ar vienai iš galimų socialinės plėtros alternatyvai pasirinkti būtinas kryptingas veiksmų organizavimas. Tai padaryti ir padeda sociologinis tyrimas. Socialinis tyrimas paprastai orientuotas į konkrečios socialinės problemos suvokimą ir esamų prieštaravimų joje atskleidimą bei įvardijimą. Socialinė problema tik tuomet gali būti suvokta kaip visuomeninis poreikis, kai ją provokuojantys prieštaravimai tampa akivaizdūs. Net ir suvokta socialinė problema, ne visuomet kryptingai analizuojama, nes reikia aktyvaus suinteresuotumo ir pasirengimo konkretiems veiksams. Kitaip tariant, konkrečiam tyrimui būtinas “socialinis užsakymas”. Tokiems problemų nustatymas, socialiniuose moksluose kalbam apie tyrimus kaip vieną iš būdų - gauti patikimus atsakymus į svarbius klausimus. Pagrindinis dėmesys skiriamas tam, kad gauti atsakymai (duomenys) būtų svarūs ir susiję. Tai yra ieškomi faktai, teigiantys, kad atsakymas teisingas. Tačiau šie atsakymai nėra amžini - jie gali kisti (Charles, 1999).

Sociologinio tyrimo objektas, tyrimo uždaviniai - sanaupa konkrečių tikslinių motyvų, nukreiptų sociologinio tyrimo problemos analizei ir sprendimui. Kitaip tariant, uždaviniai formuluoja klausimus, į kuriuos turi būti atsakyta atlikus tyrimus, tokius, kaip patyčių paplitimo išaiškinimas, lyginimas su paplitimu skirtingose šalyse, patyčių formų, vietos nustatymas, dinamikos seka ir kt. Tyrime svarbiausia, kad šie faktai remiasi stebėjimu, o ne asmeninėmis išvalgomis, patirtimis ar nuojautomis. Kai problema nustatyta/ištirta, galima ieškoti sprendimo būdų, priemonių problemai valdyti ar toliau vykdyti tolimesnius tyrimus atsakymams į klausimus apie vykdomų programų efektyvumą, bendruomenės centro veiklą: ieškoma priežasčių, kurios lemia aukštą ar žemą programos įvertinimą ar efektyvumą. Tai, kas sužinoma, išvados, kurios padaromos leidžia keisti esamą situaciją, spręsti problemas: numatyti, ką galima daryti ir valdyti tam, kad situacija keistųsi (Charles, 1999).

Atlikti tyrimo rezultatai leidžia į situaciją/problemą/klausimą žiūrėti plačiau. Taigi sociologinį tyrimą galima apibūdinti kaip sistemą logiškai nuoseklių metodologinių, metodinių ir organizacinių-techninių procedūrų, susietų tarpusavyje vieno tikslo - gauti patikimus duomenis apie tiriamą reiškinį ar procesą. Tyrimas gali būti analizuojamas skirtingai. Pagal tyrimo gilumą, jam keliamus uždavinius, analizės sudėtingumą skiriamos trys sociologinio tyrimo rūšys (3 pav.).

3 pav. Socialinių tyrimų rūšys

Šaltinis: Sudaryta darbo autorės remiantis: Pruskus, V. (2003). *Sociologija. Teorija ir praktika*.

Patyčios mokykloje - labai paplitusi socialinė problema daugelyje pasaulio šalių. Tai klastingas, antisocialus elgesys, kasmet traumuojantis milijonus vaikų (Feinberg, 2003), todėl nuo šio reiškinių tyrinėjimų pradžios iki šiandien atlikta daug ir įvairių tyrimų, nagrinėjančių šio reiškinių paplitimo mastą įvairiose pasaulio šalyse. Daug metų šias pastangas rodė tik Skandinavija. Devintojo dešimtmečio pabaigoje ir dešimtajame dešimtmetyje į patyčias tarp moksleivių dėmesį atkreipė kelios kitos šalys, kaip Japonija, Didžioji Britanija, Nyderlandai, Kanada, JAV ir Ispanija (Olweus, 1993). Per pastaruosius 10 metų šioje srityje vyko beveik sprogstamoji plėtra tiek tyrimų, intervencijos, tiek valstybės politikos požiūriu ((Smith ir kt., (1999).; Slee, (1999); Juvonen, & S. Graham, (2001); Espelage ir Swearer, (2004); Smith, Pepler ir Rigby, (2004)).

Vykdamas patyčių prevenciją *mokyklos lygmeniu*, labai svarbu atskleisti pačios problemos paplitimo mastą. Todėl daugelis mokslininkų pabrėžia, kad labai svarbu mokykloje atlikti patyčių raiškos tyrimus ((Povilaitis, Valiukevičiūtė, (2006); Olweus, (1993)). Šiais tyrimais būtina išsiaiškinti, kaip dažnai vaikai mokykloje patiria kitų vaikų patyčias, kokiais būdais vaikai tyčiojasi iš kitų, kuriose mokyklos vietose dažniausiai susiduriama su kitų mokinių patyčiomis, kokios pagalbos vaikai sulaukia iš suaugusiųjų ir pan. (Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2006). Duomenų išanalizavimas ir aptarimas yra tarsi parengiamasis žingsnis link griežtos antipatyčių politikos mokykloje išvystymo (Rigby, Smith, Pepler, 2004). Geriau suvokus problemos pobūdį, turint išsamią informaciją, atsiranda daugiau galimybių taikyti įvairias korekcines priemones, būdus, padedančius užtikrinti patyčių prevenciją ugdymo institucijoje (Karmaza ir kt., 2007). Galima teigti, kad *Žvalgomąjį (pilotažinį) tyrimą*. Taikė išvardintos šalys pradiniam išsamių tyrimų etape kaip bandomąjį tyrimą, kurio tikslas - patikslinti hipotezę, uždavinius, patikrinti metodiką. Toks tyrimas paprastai yra nedidelės apimties, ne tokios sudėtingos programos, jam atlikti reikia mažiau techninių priemonių.

Nustačius problemą, po žvalgomojo (pilotažinio) tyrimo, taikomas *Aprašomasis tyrimas*. Jis yra sudėtingesnis, jo tikslas - gauti empirinius duomenis, suteikiančius išsamesnį tiriamų reiškinių vaizdą. Aprašomieji tyrimai atliekami, kai analizės objektas - palyginti didelė žmonių grupė, kuri gali būti apibūdinama įvairiais aspektais. Tyrėjas aprašo, įvertina, palygina jį dominančius požymius, aiškinasi jų tarpusavio ryšius, daro išvadas. Tokius tyrimus vykdo Pasaulinė Sveikatos Organizacija, vykdydama tarptautinis moksleivių sveikatos ir gyvenimo tyrimą, kuris įvairių Europos šalių mokyklose pradėtas daugiau kaip prieš du dešimtmečius (1983-1984).

Lietuvoje patyčių reiškinių tyrinėjimai žengia dar tik savo pirmuosius žingsnius, todėl iki šiandien atlikta nedaug tyrimų, kuriais mėginta išsiaiškinti tyčiojimosi dažnumą tarp vaikų ir paauglių. *Patyčių paplitimas Lietuvoje* tiriamas pagal Tarptautinę mokinių sveikatos ir gyvenimo tyrimų programą (*Health Behaviour in School-aged Children - HBSC*), kurią koordinuoja Pasaulinė

sveikatos organizacija. Lietuvoje pagal šią programą atliktos keturios mokinių apklausos - 1994, 1998, 2002, 2006 ir 2010 metais. Jose dalyvavo 11, 13 ir 15 metų mokiniai. ((Zaborskis, (2010) Vareikienė, (2008); Zaborskis ir kt., (2005). 2002 metais atliktos apklausos duomenimis išsiaiškintas patiriančių patyčias moksleivių mastas (36,17 proc. moksleivių teigė, kad iš jų mokykloje dažnai (2-3 kartus per mėnesį arba dažniau) tyčiojosi bendraamžiai. 34 proc. apklausos dalyvių prisipažino, jog dažnai (2-3 kartus per mėnesį arba dažniau) patys tyčiojosi iš kitų moksleivių). *Tarptautiniai, pasikartojantieji* tyrimai rodo, kad patyčių patyrimo dažnis ir mastas Lietuvoje, palyginus su kitomis 35-omis šiame tyrime dalyvavusiomis šalimis, yra pats didžiausias. Lietuvoje daugiausia vaikų, tiek patiriančių patyčias, tiek besityčiojančių iš kitų ((Zaborskis, Vareikienė, (2008); Zaborskis ir kt., (2005)).

Tyrimų duomenys rodo, kad berniukai dažniau nei mergaitės tampa patyčių objektu (28 proc. berniukų ir 26,5 proc. mergaičių 2006 m. tyrimo duomenimis). Tarp mokinių, kurie mokykloje patys tyčiojasi iš kitų mokinių, berniukų buvo apie 1,5 karto daugiau negu mergaičių (2006 m. 30,3 proc. berniukų, 16,6 proc. mergaičių). Dažniausiai tyčiojama iš 11-13 metų mokinių, o tyčiojasi dažniausiai 15-mečiai.

Tiriant patyčių paplitimą pagal mokinių gyvenamąją (lokalinis tyrimas) vietą paaiškėjo, kad 1994-1998 m. kaime gyvenantys mokiniai buvo linkę tyčiotis iš kitų mokinių dažniau (iki 34 proc.) negu mieste gyvenantys, tačiau 2002 m. šis skirtumas abiejų lyčių grupėse buvo nereikšmingas, o 2006 m. dažniau tyčiojosi mieste gyvenantys mokiniai.

Tiriamuoju laikotarpiu (longitudinis tyrimas, atliekamas ilgą laiką) analogiškai sumažėjo ir besityčiojančių mokinių procentas berniukų nuo 40,3 (1994 m.) iki 30,3 (2006 m.), mergaičių - nuo 27,9 (1994 m.) iki 16,6 (2006 m.). Išsiaiškinta, kad labiausiai paplitusi patyčių forma yra prasivardžiavimas, rečiausiai pasitaikanti - daiktų gadinimas, pinigų atiminėjimas. Tokie rezultatai gali būti susiję su vienu veiksmų toleravimu visuomenėje ir bausmių už kitus grėsme. Daiktų gadinimas ir pinigų atiminėjimas yra suvokiami kaip reketas, ir vaikai gali būti sunkiai baudžiami už tokį elgesį. Prasivardžiavimas dažnai vertinamas kaip visiškai normalus ir kito žmogaus nežeidžiantis elgesys. Tačiau prasivardžiavimas, kaip ir kiti patyčių būdai, vaikus gali skaudinti nė kiek ne mažiau. Įvairiais tyrimais nustatytas patyčių ryšys su tabako ir alkoholio vartojimu bei didesniu polinkiu į kriminalinį elgesį (Targamadzė, Valeckienė, 2007

Galima teigti, kad problema - patyčios mokykloje. Atlikus tyrimų seką ir surinkti dominančią informaciją, ją apžvelgus, reikalinga sąmoningą sistema priemonių, problemos sprendimui.

3 lentelė

Programinių uždavinių kėlimo nuoseklumas priklausomai nuo pagrindinio tyrimo tikslo

<i>Uždavinių eiliškumas</i>	<i>Teorinis taikomasis tyrimo tikslas</i>	<i>Praktinis taikomasis tyrimo tikslas</i>
1.	Iš prieinamų šaltinių išaiškinti pagrindinį socialinį prieštaraivimą, sukeltą problemą, ir jį	Analizuoti literatūrą, konsultuoti su specialistais, rasti tipinį praktinės duoto objekto problemas

	pritaikyti konkretiems socialiniams objektams ir procesams	sprendimą
2.	Išaiškinti aplinkybes, kuriomis iškilo problemos ir veiksniai, lemiantys tiriamus procesus, t.y. parengti teorinę tyrimo koncepciją	Rinkti faktinius duomenis apie objekto būklę panaudojant jau pritaikytas arba specialiai sukurtas metodikas ir rasti tipinio problemos sprendimo varianto pritaikymo duotam objektui būdus
3.	Konstruoti tyrimo metodikas, jas patvirtinti (pilotažas) ir surinkti informaciją apie tyrimo objektą	Parengti problemos sprendimo variantus ir juos patikrinti aptarus su ekspertais ir po to – eksperimentiniu būdu
4.	Surinktų duomenų detali analizė pagal tyrimo koncepciją ir jo hipotezes; principinių problemos sprendimo būdų ir jų praktinio pritaikymo konkrečiuose objektuose galimybių nustatymas	Išanalizuoti socialinio bandymo rezultatus, tikslinti siūlomas naujoves, įvertinti pasiektą efektą, sudaryti perspektyvinį praktinių veiksmų planą

Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis: Pruskumi, V. (2003). *Sociologija. Teorija ir praktika*.

pgl. Jadov (1987). *Socialogičeskije isledovanija: metodologija, programy, metody*.

1.6. Patyčių prevencijos mokyklose samprata: tipai, lygiai objektai, subjektai

Kalbant apie prevenciją mokykloje, pirmiausia reikėtų išsiaiškinti prevencijos sampratą, jos rūšis. Prevencija apima nusikaltimų žalos minimizavimą, sušvelninimą (blokavimą, amortizavimą), asmens įtraukimą į darbinę veiklą ir pan., kai tokie veiksmai yra atliekami *iki nusikaltimo* padarymo. Prevencija (lot. Preventio - išankstinis kelio užkirtimas, užbėgimas už akių). Prevencijos samprata pateikiama 4 lentelėje.

4 lentelė

Prevencijos samprata

Autorius	Prevencijos samprata
Dolgova (1985).	Nusikalstamumo prevencija buvo apibrėžiama kaip specifinė valstybės institucijų ir visuomenės organizacijų, pareigūnų ir atskirų asmenų veikla, skirta išsiaiškinti ir pašalinti nusikalstamumo, bei atskirų nusikaltimų priežastis ir sąlygas.
Vaikų ir jaunimo neužimtumo ir nusikaltimų prevencija, (2000).	Nusikalstamumo kontrole laikomas nusikalstamumo situacijos valdymas, siekiant mažinti nusikalstamumą ir jo daromą socialinę žalą, o nusikaltimų prevencija laikoma nusikalstamumo kontrolės forma, vykdoma siekiant šalinti nusikaltimų priežastis ir sąlygas.
Justickis, (2001), (2004)	Nusikaltimų prevencija – tai individų, jų grupių, visuomeninių asociacijų, visuomenės ir valstybės veikla nukreipta prieš nusikalstamumą ir pasireiškianti per nusikalstamumą įtakojančių priežasčių ir sąlygų šalinimą, papildomų jų neutralizatorių sukūrimą, poveikį konkrečiam asmeniui ar konkrečioms asmenų grupėms, ar socialinėms institucijoms, siekiant įtakoti jų veiklą, elgesį socialiai pageidautina linkme.
Vaitkevičiūtė, (2001).	Kontrolė, priežiūra; reguliavimas; režimas; kelio užkirtimas.

Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis: Justickiu, V. *Kriminologija I dalis*. (2001); Justickiu, V. *Kriminologija II dalis*. (2004); Dolgova (1985). *Tarybinė kriminologija; Vaikų ir jaunimo neužimtumo ir nusikaltimų prevencija*, (2000).

Nusikaltimų prevencijai būdinga sudėtinga sistema, kuri susideda iš *prevencinių priemonių* ir *prevencijos subjektų*, įgyvendinant šias priemones.

Pagal *priemonių pobūdį* skiriama *bendroji* ir *individualioji* nusikaltimų prevencija. *Bendrosios* prevencijos tikslas - nustatyti ir pašalinti nusikaltimų priežastis bei sąlygas. Ji neturi konkretaus adresato - domisi objektyviais veiksniais, bet ne individualių savybių turinčių žmogumi.

Individualioji prevencija siekia paveikti asmenis, linkusius daryti nusikaltimus, jos domėjimosi objektas - konkretus žmogus (Namų advokatas, 2002).

Prevencijos subjektai (5 lentelė) - asmenys, organizacijos, visuomeninės institucijos, įgyvendinančios prevencines priemones. Pagal kompetenciją prevencijos subjektai paprastai skirstomi į keturias grupes. Priklausomai nuo šalinamosios *priežasties masto, paplitimo, žalos*, kurią ji daro visuomenei ir atskiram jos individui, prevencija gali būti *trumpalaikė* arba *ilgalaikė*. Pirmąją taikant, rezultatų tikimasi iš karto, betarpiškai paveikus reiškini.

5 lentelė

Prevencijos subjektai

<i>Pirmoji grupė</i> (individualiojo lygio)	<i>Antroji grupė</i> (socialinių grupių lygis)	<i>Trečioji grupė</i> (regioninio-lygio)	<i>Ketvirtoji grupė</i> (bendrasis socialinis lygis)
Prevencijos subjektai, dirbantys prevencinį darbą su konkrečiais žmonėmis arba besirūpinantys atskirų nusikaltimų prevencija (pvz., visuomeninis auklėtojas, apsaugos darbuotojas).	Prevencijos subjektai, dirbantys prevencinį darbą įmonių, įstaigų, organizacijų, mokymo įstaigų kolektyvuose, nedidelėse gyvenvietėse, miesto mikrorajonuose ir t. t. (pvz., apylinkės policijos inspektorius).	Prevencijos subjektai, kurie dirba prevencinį darbą atskiro administracinio-teritorinio vieneto (miesto, rajono) mastu arba tam tikros ūkio ar socialines-kultūrinės veiklos srityje (pvz., rajono policijos komisariatas).	Prevencijos subjektai, kurie atlieka prevencinį darbą visos šalies mastu (pvz., Vidaus reikalų ministerija, Generalinė prokuratūra).

Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis: *Namų advokatas* (2002).

Ilgalaikės arba trumpalaikės prevencijos strategijos pasirinkimą iš dalies lemia prevencijos lygis (Kveskienė, 2002). Prevencinių programų priemonės yra glaudžiai susijusios su intervencinėmis priemonėmis, nes tiek teorijoje, tiek praktikoje jos yra dažnai integruotos, siekiant patenkinti daugialypius poreikius apimant skirtingus kontekstus.

Literatūroje išskiriami trys prevencijos lygmenys: *pirmine*, *antrine* ir *trečinė* prevencija (6 lentelė).

6 lentelė

Prevencijos lygmenys

<i>Autorius</i>	<i>Pirmine</i> arba <i>ankstyvoji</i> prevencija	<i>Antrinė</i> (pagalbos) prevencija	<i>Trečinė</i> (dažniausiai – ilgalaikė) prevencija
Kveskienė, (2002); (1999).	Priemonių visuma, kuria siekiama apskritai užkirsti kelią negatyviam reiškiniui arba pašalinti jo rizikos veiksnius neigiamai veikiančius asmenybės formavimasi, užkirsti kelią nepilnamečių nusikalstamumui. Ji prasideda, kai tik atsiranda pirmieji vaikų ir paauglių auklėjimo nepalankių sąlygų požymiai, darantys ar galintys daryti įtaką nusikaltėlio asmenybės formavimuisi, ir tęsiasi iki to momento, kai iš paauglio elgesio galima realiai numatyti, kad jis padarys nusikaltimą.	Orientuojama į rizikos grupės asmenis.	Problemų pasikartojamumo, pagalba, leidžianti įveikti esamus sunkumus, neutralizuoti arba sumažinti jų sukeltus psichologinius padarinius.

	Sudaromos pakankamos juridinės sąlygos, o valstybinėmis priemonėmis skatinamas socialinis teisingumas, pozityvus vaikų užimtumas, šalinamos esminės nusikalstamumo priežastys, tokios kaip skurdas, alkoholizmo, narkotikų, kitų marginalinių reiškinių plitimas, plėtojamos socializacijos programos		
Adams, Michael, 2005.	Siekiami išvengti tam tikrų sutrikimų paplitimo populiacijoje ar grupėje.	Susijusi su ankstyvu problemos ar sutrikimo nustatymu, dažnai tam taikoma tikros rizikos grupėje, ir dažnai apima įvairias korekcines priemones.	Siekiami sumažinti neigiamus tam tikro sutrikimo ar problemos padarinius bei pasekmes, nukreipiant priemones į jau identifikuotus atvejus populiacijoje.
Karmaza (2007).	Dažniausiai yra nukreipiamas į bendrą populiaciją, siekiant sustabdyti bet kokius prievartos atvejus. Vykdomas svarbiu aspektu tampa darbas su dar nenusikalstusiais arba linkusiais nusikalsti vaikais. Su tuo susijęs prevencinio darbo organizavimas.	Jos lygis nebeleidžia plisti jau esamai problemai.	Skiriama jau žinomiems smurtautojams arba daug kartų nukentėjusiems asmenims.

Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis : Kviesskiene, G. (2003). *Socializacija Ir Vaiko Gerovė: monografija*; Karmaza, E., Grigutyte, N., Karmazė, E. G. (2007). *Smurtas mokykloje: prevencija ir pagalba. Metodinės rekomendacijos*.

Vertinant programų lygius sąnaudų požiūriu, mažiausiai jų reikalauja pirminis lygis. J. Gilligan pirminę justicinę prevenciją palygina su sveikatos prevencija teigdamas, kad lašas prevencijos yra geriau nei marios gydymo (Gilligan, 2002), kurios net ir negarantuoja gerų rezultatų.

Nusikaltimų buvo visais laikais ir turbūt bus ateityje, tačiau smurto prevencija ir jį patyrusių vaikų reabilitacija gali būti veiksminga tik tuo atveju, jeigu bus užtikrintas visais lygiais bei požiūriais suderintas poveikis vaikui ir šeimai su socialinių, teisinių, moralinių, medicininių, pedagoginių, taip pat informacinių, organizacinių, institucinių, finansinių, resursinių ir kitų priemonių sistema (Dapšys, Sakalauskas, Valeckaitė, 2005). Lygiagrečiai prevenciniam daugiapakopiam modeliui eina atitinkamas intervencijos modelis. *Intervencija* – visuma aktyvios terapijos ir kitų kompleksinės pagalbos priemonių, taikomų nukentėjusiems nuo visų formų smurto vaikams, jų šeimos nariams ir kitiems artimiesiems (draugams, bendramokslams ir panašiai), taip pat smurtautojams, siekiant grąžinti juos į normalų gyvenimą. Remiantis G. R. Adams ir D. Michael (2005) intervencijos modelis taip pat skirstomas į tris lygmenis: *universalųjį, atrankinį ir indikacinį*.

Universaliosios intervencinės priemonės nukreipiamos į visa, populiacija ar dalį jos, kuri pasižymi tam tikrais plačiai bendruomenėje paplitusiais rizikos faktoriais, pavyzdžiui, skurdas. Atrankinėmis priemonėmis siekiama padėti vaikams, kurie yra dalis aukštos rizikos grupės ar jau pasižymi asocialiu elgesiu. Indikacinių intervencinių priemonių tikslas yra jau žinomi paauglių asocialaus ar nusikalstamo elgesio atvejai.

Apibūdinus prevencijos sąvoką, lygmenis ir lygius, reikia pažymėti, kad patyčios, kaip ir girtavimas, mokyklos nelankymas, psichotropinių medžiagų vartojimas ir kt. yra socialinė problema, todėl tikėtina, kad prevencijos sistema ir valdymas, analogiškas, jau minėtų problemų, prevencijai, taip pat prevencijos organizacijose, įvairių ligų prevencijos, kadangi visais atvejais reikalingos pastangų, kuriomis siekiama iš užkirsti kelią, valstybės privačių pastangų visuma. Prevencijos tikslas - užtikrinti svarbiausių socialinių vertybių apsaugą. Jos esmė - nusikaltimų priežasčių ir sąlygų atskleidimas ir šalinimas sudarant atitinkamą priemonių sistemą taip pat poveikis asmenims, linkusiems daryti nusikaltimus. Nusikaltimų prevencija siekiama apsaugoti tokias svarbias socialines vertybes kaip valstybes, visuomenės ir piliečių interesai. Šis tikslas pasiekiamas šalinant veiksnius, kurie skatina kėsintis į šias vertybes, arba šalinant pasikėsinimus lemiančias priežastis.

Remiantis minėtais autoriais egzistuoja įvairūs prevencijos ir intervencijos būdai, nukreipiami į vaikų ar paauglių nusikalstamą elgesį. Vienos yra nukreiptos į tėvus ar šeimas: tai apima ir namų lankymą, tėvystės įgūdžių ugdymą ir šeimos palaikymą ar konsultavimą. Taip pat jos gali būti nukreiptos į didesnius socialinius vienetus - klasę ar mokyklą ir gali būti adresuojamos tiek į mokslo, tiek į socialinius dalykus. Plačiausios strategijos, apimančios bendruomenę, mobilizuoja visą bendruomenę ir yra nukreiptos į daugialypius, tarpusavyje sąveikaujančius rizikos ir apsauginių faktorių lygmenis sistemingu ir kompleksiniu būdu. Tik apžvelgtos priemonės gali skirtis įgyvendinimo laiku ir intensyvumu, tačiau, remiantis G. R. Adams ir D. Michael (2005) efektyviausios yra santykinai ilgalaikes ir intensyvios priemonės.

1.7. Patyčių prevencinių priemonių valdymas mokykloje

Preveninės programos rodo, kad patyčias mokyklose galima būtų sumažinti nuo 20 iki 80 procentų. Preveninė patyčių programa turėtų būti integruota švietimo sistemos dalis.). Pasak P. K. Smith, vienas iš pagrindinių antipatyčių projekto įgyvendinimo tikslų - visos mokyklos bendruomenės nuostatų prieš patyčias formavimas. Siekiant šio tikslo, būtinas konkretus ir aiškus patyčių prevencijos strateginis planas, kurio sudarymas - tai kitas labai svarbus žingsnis, mažinant patyčių pasireiškimą mokyklos lygmeniu (Valeckienė, 2007). Plane turi būti aiškiai įvardijama, kaip mokykla vertina tyčiojimąsi ir ko mokykla siekia (Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2006). Jis turėtų apimti patyčių mokykloje priežasčių aiškinimąsi, mokyklos bendruomenės švietimą patyčių klausimais, tikslų nuorodų, kaip reaguoti į patyčias ir kokius konkrečius veiksmus vykdyti, siekiant užkirsti kelią negatyviems dalykams, nurodymų bei pasiektų rezultatų analizę. Strategijoje turi būti pabrėžta ir nuosekli nuolatinė patyčių, kaip reiškinių, stebėseną mokykloje (Smith, 1991; cit. pgl. Valeckienė, 2007). Bet to, ši strategija turi būti pristatyta visai mokyklos bendruomenei. Labai svarbu, kad kiekvienas jos narys žinotų, kur gali rasti ir paskaityti mokyklos strategiją patyčių mažinimo klausimu (Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2006). Saugios aplinkos valdymo strategija turi būti nukreipta

ne tik į saugumo užtikrinimą pamokų metu, ji turi apimti visą ugdytinių buvimo institucijoje ir už jos ribų laikotarpį (*D. Ohveus* pgl. Rigby, 2000), todėl, kad tyrimai (aptarti ankstesniuose skyriuose) patvirtina, kad 60-70 proc. agresyvumo bendraamžių atžvilgiu mokykloje vyksta pertraukų metu bei po pamokų, todėl būtina tirti bendradarbiavimo tarp mokinių, mokytojų ir tėvų galimybes, stiprinant ne tik ugdymo institucijos, bet ir bendruomenės aplinkos saugumą. Kaip minėta, vaikų agresyvumo prevencija turi apimti pirmiausia institucinį lygmenį, tačiau ši problema nebus išspręsta, jei nebus sukurta strategija, kaip ją spręsti grupės, klases ir individualiu lygmeniu. Taigi siūloma vaikų agresyvaus elgesio prevenciją koordinuotai spręsti visais lygmenimis (7 lentelė) .

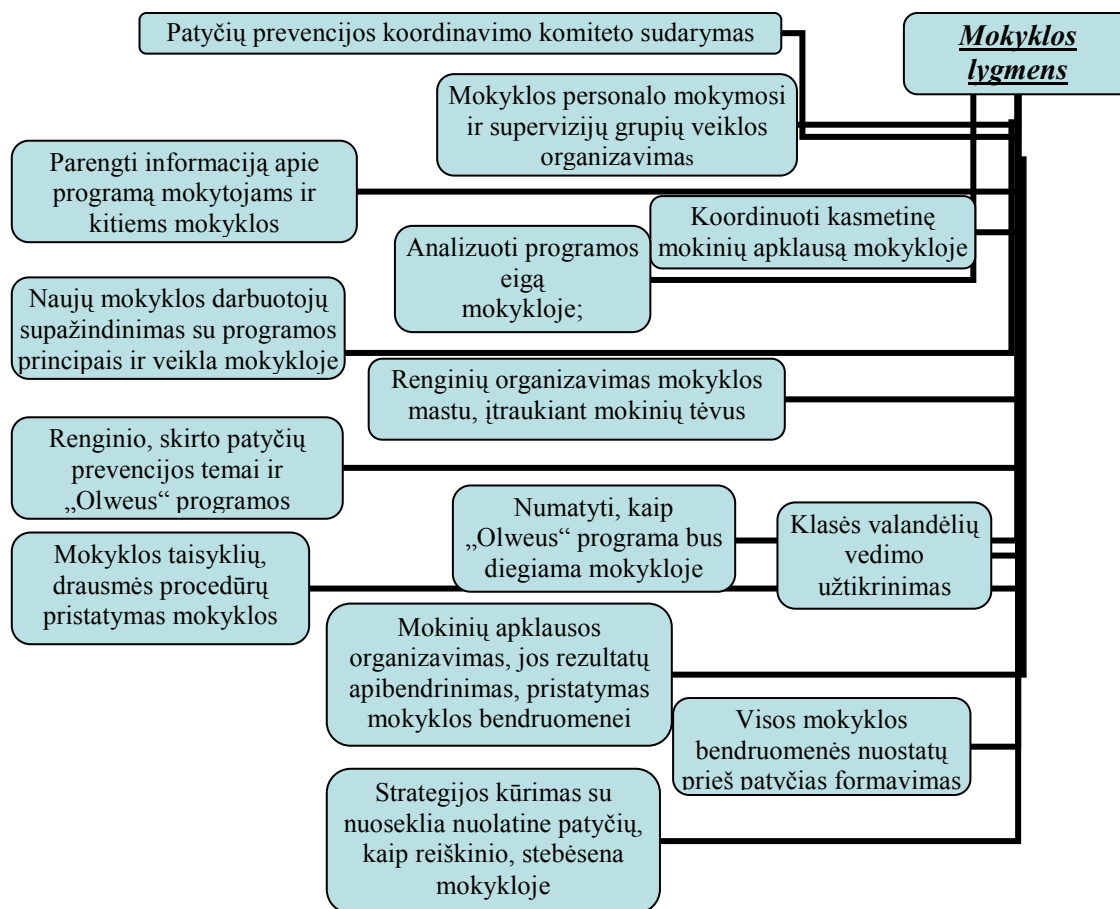
7 lentelė

Vaikų agresyvaus elgesio socialine pedagogine prevencija ugdymo institucijose

Ugdymo institucijos lygmuo	Grupės lygmuo	Individualus lygmuo
Saugios socialinės aplinkos sukūrimas ugdymo institucijoje.	Grupės taisyklių nustatymas ir jų laikymosi kontroles mechanizmo kūrimas.	Individualios specialistų (psichologo, socialinio pedagogo) konsultacijos tiek agresyviai besielgiančiam vaikui, tiek agresoriaus aukai.
Agresyvaus elgesio raiškos tyrimo organizavimas ugdymo institucijoje	Bendradarbiavimo atmosferos grupėje sukūrimas, kad vaikai nebūtų diskriminuojami dėl savo socialinės padėties, religijos, amžiaus, mokymosi pasiekimų ir kt.	Individualios specialistų (psichologo, socialinio pedagogo) konsultacijos tėvams, kurių vaikai agresyviai elgiasi arba prieš kuriuos vykdoma agresija. Pedagogo skatinimas praktikuoti ne-tradicinius ugdymo metodus, dirbant individualiai su agresyviu vaiku.
Įvairios veiklos pasiūla ugdymo institucijoje pertraukų metu.	Grupės narių reguliarių susitikimų (bent kartą per savaitę) organizavimas, kur būtų aptariamos grupėje kylančios problemos, pavienių narių elgesys, peržiūrimos taisyklės ir kt.	Tarpininkų parengimas operatyviai spręsti konfliktus ugdymo institucijoje
Laisvalaikio kambarių rengimas ugdymo institucijoje	Vaikų, pedagogų ir tėvų santykių stiprinimas grupėje.	
Efektivos tėvų informavimo apie neigiamus reiškinius ugdymo institucijoje sistemos kūrimas.	Aptariant su grupe neigiamus reiškinius, vykstančius grupėje, pirmiausia pažymėtini tiek grupės, tiek pavienio vaiko teigiami bruožai ir pozityvus elgesys.	
Preveninės grupės, kuri domėtusi vaikų agresijos pasireiškimu mokykloje ir siūlyti efektyvias šios problemos sprendimo priemones, įkūrimas.	Socialinių gebėjimų ugdymo pratybų organizavimas.	
Bendros tėvų ir mokytojų grupių įkūrimas, kuri spręstų agresyvaus elgesio problemas ugdymo institucijoje, įkūrimas.		
Tėvų tarpusavio pagalbos grupių sudarymas.		
Projektų, skirtų agresyvumui mažinti, inicijavimas.		

Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis: Olweus, D. *Patyčios mokyklose, faktai ir intervencija. Modernūs požiūriai į patyčių ir smurto prevenciją mokyklose. Tarptautinės konferencijos pranešimai*. 2007 m. gruodžio 6–7 d. p. 348–349.

Mokykla išlieka viena svarbiausių ugdymo institucijų. Kiekvienas mokykloje dirbantis pedagogas turi būti suinteresuotas kuo anksčiau pastebėti galimus vaiko teisių pažeidimus ir ieškoti efektyvių būdų vaiko teisių pažeidimų prevencijai ar jų pašalinimui. 2003 06 28 įsigaliojęs Lietuvos Respublikos Švietimo įstatymas pirmu savo tikslu numato: išugdyti kiekvienam jaunuoliui vertybines orientacijas, leidžiančias tapti doru, siekiančiu žinių, savarankišku, atsakingu, patriotiškai nusiteikusiu žmogumi, išlavinti dabartiniam gyvenimui svarbius jo komunikacinius gebėjimus, padėti įsisavinti žinių visuomenei būdingą informacinę kultūrą, užtikrinti gimtosios ir užsienio kalbų mokėjimą, informacinį raštingumą, taip pat šiuolaikinę socialinę kompetenciją ir gebėjimus savarankiškai kurti savo gyvenimą. Vykdamt patyčių prevenciją, mokyklose rekomenduojama suformuoti jos koordinavimo komandą, kurią turėtų sudaryti atstovai iš skirtingų mokyklos bendruomenės grupių: administracijos, mokytojų, mokinių, tėvų, be to, dalyvautų psichologas, socialinis pedagogas. Šios komandos pagrindinė funkcija- koordinuoti veiksmų planą ir vertinti vykdomos prevencijos rezultatus (Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2006; Olweus, 1993, 2008; Feinberg, 2003) (4 paveikslėlis).

4 pav. Mokyklos lygmens priemonės

Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis: Povilaičiu, R., Valiukevičiūte, J. (2006) *Patyčių prevencija mokyklose*.

Koncepcija - visos mokyklos požiūris. Nėra prasmės viską pradėti nuo klasės ar atskiro mokytojo mokykloje lygmens: toks požiūris nebus sėkmingas Reikalingas visos mokyklos požiūris.

Labai svarbu, kad patys mokytojai laikytųsi nustatytų elgesio taisyklių. Mokytojai yra tartum elgesio modelis moksleiviams. Todėl, norint sukurti saugią mokyklos aplinką, kurioje nebūtų tyčiojimosi, labai svarbu, kad mokytojai ir kiti mokyklos darbuotojai rodytų tinkamą pavyzdį vaikams. Kitaip moksleiviams gali susidaryti įspūdis, kad taisyklės yra netikros, „popierinės“ (Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2005).

Efektyviausia pagalba agresyviai besielgiantiems vaikams ir jų aukoms, kaip rodo pasaulinė praktika, yra socialinių gebėjimų ugdymas (Braslauskienė, Jonutytė, 2005). Jei vaikas stokoja socialinių įgūdžių, didelė tikimybė, kad savo vidinę įtampą, pyktį ir diskomfortą išreikš elgdamasis netinkamai, pavyzdžiui, tyčiodamasis iš kitų. Arba, atvirkščiai, - nusistovės pasyvus, vengiantis elgesys: apatiškumas, baikštumas, labai didelis jautrumas, nepasitikėjimas savimi, žemas savęs vertinimas.

Visa tai stabdo asmenybės vystimąsi. Socialinių įgūdžių ugdymas ypač reikalingas rizikos grupių vaikams (Karmaza, Grigaitytė, Karmazė, 2007). Mokyklose turi būti parengta socialinių įgūdžių ugdymo programa. Patyčių prevencija *individualiu lygmeniu* apima pagalbą patyčių aukai bei jo skriaudėjui (Whitted, Dupper, 2005; Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2006; Olweus, 1993,2008; Ross, 2006). Pasak K. S. Whitted ir D. R. Dupper (2005), patyčių prevencija individualiu lygmeniu turi būti nukreipta į mokinių socialinių kompetencijų tobulinimą, keičiant jų žinias, įgūdžius, požiūrius ar elgesį, taikant interaktyvius mokymo metodus. (8 lentelė).

Apibendrinat galima teigti, jog vienas pagrindinių veiksnių, lemiančių prevencijos sėkmę, - prevencijos formų įvairovė, o ne vien tik paskaitos ar seminarai (Karmaza, Grigaitytė, Karmazė, 2007).

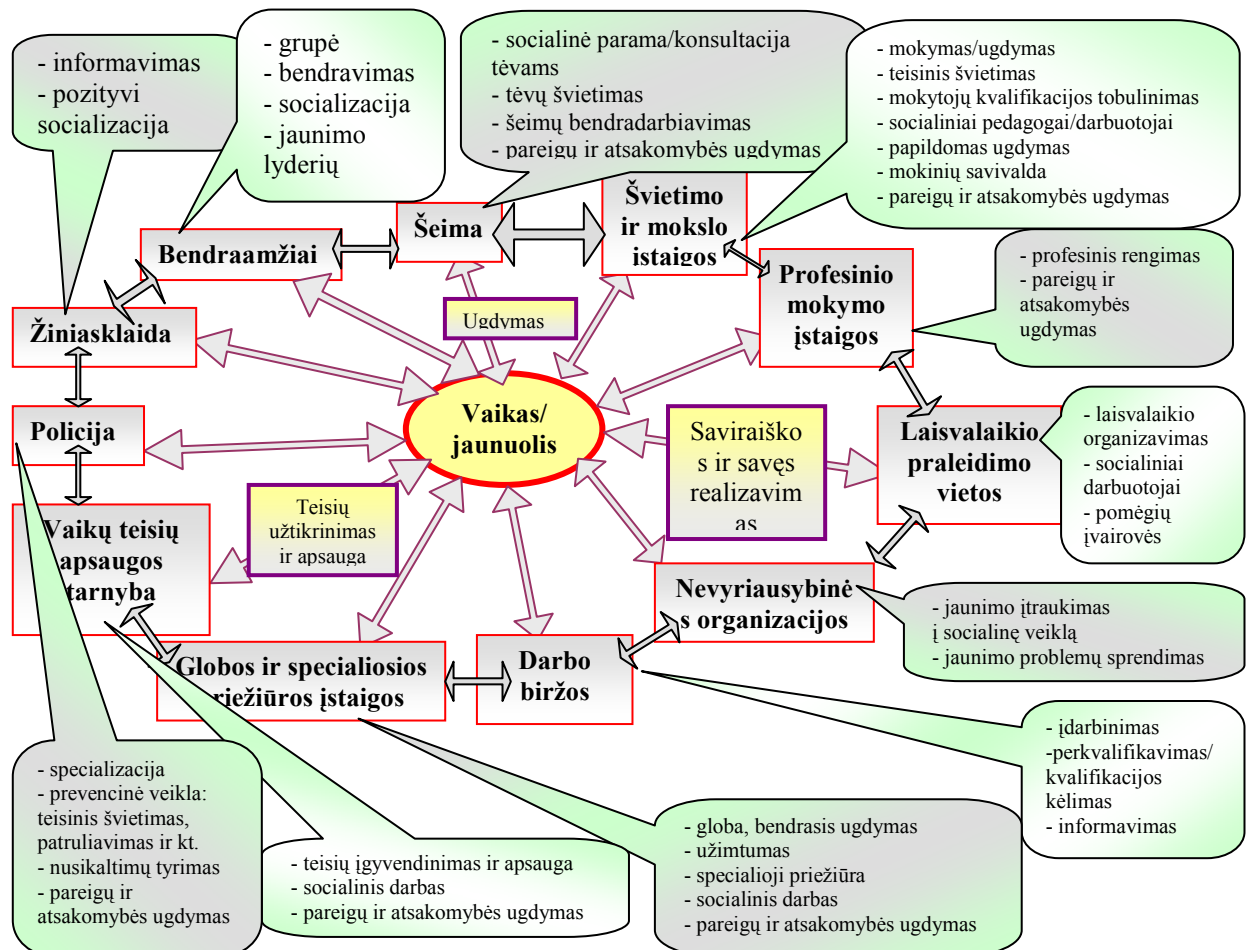
8 lentelė

Klasės ir individualaus lygmens patyčių prevencinės priemonės

<i>Klasės lygmens priemonės</i>	<i>Individualaus lygmens priemonės</i>
<ul style="list-style-type: none">▪ prieš patyčias nukreiptos mokyklos politikos skatinimas, raginimas laikytis „Olweus“ programos taisyklių;▪ klasės valandėlių organizavimas, siekiant suteikti žinių apie patyčias bei skatinti klasės sutelktumo ir bendrumo jausmą;▪ klasės mokinių tėvų susirinkimų organizavimas, siekiant pristatyti mokyklos veiklą, nukreiptą prieš patyčias;▪ klasės taisyklės prieš patyčias;▪ susitikimas su klasės mokinių tėvais.	<ul style="list-style-type: none">▪ patyčių sustabdymas (intervencija pagal apibrėžtą procedūrą);▪ pokalbis su mokiniu, iš kurio tyčiojamasi (pagal apibrėžtą procedūrą);▪ bendravimas su besityčiojančio vaiko tėvais;▪ bendravimas su tėvais, kurie kreipiasi dėl jų vaiko patiriamų patyčių;▪ bendravimas su tėvais, kurių vaikai yra patyčių liudininkai;▪ bendradarbiavimas su mokyklos darbuotojais, sprendžiant patyčių atvejį.

Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis: Karmaza, E., Grigutyte, N., Karmaze, E. G. (2007). *Smurtas mokykloje: prevencija ir pagalba. Metodinės rekomendacijos.*

Tikėtis gerų rezultatų galima tik dirbant komandoje ir vadovaujantis bendradarbiavimo principais, bendram tikslui sutelktos pastangos - bendradarbiavimas (5 paveikslėlis.). Šią komandą turėtų sudaryti patys vaikai, jų tėvai, mokytojai, mokyklų psichologai, socialiniai pedagogai ir kiti specialistai (Feinberg, 2003). Svarbu, kad patyčių aukos žinotų, kad incidentų aptarimas su suaugusiais labai naudingas, turintis didelės įtakos tolimesniame jų gyvenime (Whitted, Dupper, 2005). Rekomenduojama nuo patyčių nukentėjusiam vaikui į pagalbą teikimą įtraukti ir vaikiui svarbius asmenis: bendraamžius, su kuriais jis draugauja, mokytojus, kuriais jis labiausiai pasitiki ir pan. (Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2006). Mokykloje dirbantys socialiniai darbuotojai turi dėti daug pastangų, skatindami visą mokyklos bendruomenę padėti patyčių aukoms, kad visa mokyklos bendruomenė patyčių iniciatoriams aiškiai parodytų, kad tai mokykloje netoleruotinas elgesys, su kuriuo rimtai ir atkakliai kovojama. Mokyklos administracija taip pat turi išreikšti savo palaikymą patyčių prevencinei programai, skirti finansinių išteklių jos įgyvendinimui, sujungti šią programą su ugdymo planais (Whitted, Dupper, 2005). Vertinant programų lygius sąnaudų požiūriu, mažiausiai jų reikalauja pirminis lygis. J. Gilligan (2002) pirminę justicinę prevenciją palygina su sveikatos prevencija teigdamas, kad „lašas prevencijos yra geriau nei marios gydymo“ (Gilligan, 2002), kurios net ir negarantuoja gerų rezultatų.

5 pav. Nusikaltimų prevencijos kompleksiskumas

Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis: Povilaičiu, R.; Jasiulione, J. S.; Kuriene, A. ir kt. (2007). *Kuriame mokyklą be patyčių*; Povilaičiu, R.; Valiukevičiūte, J. (2006). *Patyčių prevencija mokyklose*.

1.8. Patyčių prevencijos sistemos priemonės ir valdymas

Sąvoka „priemonė“, dažnai vartojama, kalbant apie nusikaltimų prevenciją, nepilnamečių užimtumą. Tai iš anksto apmąstytas ir parengtas planas, sumanymas, nukreiptas į tam tikro objekto ar sistemos sukūrimą ar pakeitimą, atsižvelgiant į nustatytus tikslus, terminus, numatytas sąnaudas ir rezultatų kokybę (Kučinskas, Kučinskienė, 2005), organizuotos, suplanuotos ir dažniausiai besitęsiančios pastangos, skirtos socialinės problemos sprendimui ar/ir socialinių sąlygų gerinimui.

Prevencinių priemonių projektas - tai paprastai didelis ir sudėtingas dokumentas, reikalaujantis laiko ir aukštos kvalifikacijos. Dažniausiai jį rengia prevencijos profesionalas. Pagalbą jam teikia visi organizacijos nariai, tačiau iš esmės projektą parengia vienas žmogus.

Parengti gerą prevencijos projektą nėra lengva užduotis. Tam pirmiausia reikia specialių žinių. Žmonės, kurie rengiasi tapti prevencijos specialistais, yra specialiai apmokomi. Be kitų dalykų, jiems dėstomi prevencijos metodai, jie mokosi daryti viską, ko reikia kokybiškam prevencijos projektui parengti. Antra vertus, reikia labai gerai žinoti vietines sąlygas - gyventojus, tradicijas, savitarpio santykius ir t. t. Trečiasis komponentas - tai patirtis, nes praktika yra geriausias mokytojas (Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras, 2000). Vienų ar kitų *priemonių vykdymas* - tai, ko reikalaujama iš Vyriausybės, ministerijų. Kovos su nepilnamečių nusikalstamumu kryptis - visapusiškas jos prevencijos sistemos veiksmingumo didinimas. Ši sistema - tai visa įvairių valstybės ir visuomenės grandžių veikla, rengiant ir įgyvendinant priemones, šalinančias nepilnamečių nusikaltimų padarymo galimybes, jų nusikalstamumo priežastis ir sąlygas (Leliūgienė, 2002).

Nusikaltimų prevencijai taikytinas vadybos mokslas, mat prevencija vykdoma įgyvendinant prevencijos priemones. Įdiegiant šias priemones dažnai dalyvauja tūkstančiai žmonių, panaudojami milžiniški piniginiai ir kiti resursai. Joms įvykdyti tenka spręsti nepaprastai sudėtingas valdymo organizacines problemas. Dėl viso to minėtos priemonės gali būti sėkmingos, jeigu remiasi dabartinio vadybos mokslo pasiekimais. Todėl prevencija dažnai apibrėžiama kaip mokslas apie kriminalinės rizikos valdymą. (Understanding Crime Prevention. National Crime Prevention Institute. Boston-London-Durban-Singapore-Sydney-Toronto-Wellington, 1986).

Nusikaltimų prevencija vykdoma visuomenės labai ir su visuomenės pagalba. Todėl organizuojant nusikaltimų prevenciją labai svarbu yra žinoti apie visuomenę, visuomenės grupes, judėjimus, organizacijas, jų aktyvumo šaltinius ir poveikio jiems metodus. Taigi nusikaltimų prevencija - tai vadybos mokslas apie nusikaltimų rizikos (tikimybės) sumažinimo būdus, jungiant kriminologijos, vadybos teorijos ir politologijos pagrindus bei pasiekimus. Kuriant prevencijos

projektą galima skirti du gan skirtingus atvejus, priklausomai nuo to, kas yra subjektas - klientas, kuris gyvybiškai suinteresuotas prevencijos priemonės įgyvendinimu bei galintis tai finansuoti. Pirmas atvejis, *pavienis subjektas*, kaip privati mokykla, šeima, miesto savivaldybė ir panašiai. Tai pirmas projekto tipas. Antras - tai projektas, orientuotas į *bendruomenę*. Šis projekto tipas sudaromas, jeigu aišku, kad problemai spręsti reikia suvienyti keletą tam tikros vietovės subjektų.

Pagrindinė kovos su nepilnamečių nusikalstamumu kryptis - visapusiškas prevencijos sistemos veiksmingumo didinimas. *Prevenicinė sistema* - tai įvairių valstybės ir visuomenės grandžių veikla, rengiant ir įgyvendinant priemones, šalinančias nepilnamečių nusikaltimų padarymo galimybes, jų priežastis ir sąlygas. Turi būti išdėstyti aiškūs nusikalstamumo prevencijos kriterijai nusikalstamumo kontrolės politikos vykdytojams. Be stiprios politinės valios, stichinė, nesiremianti valstybės mastu patvirtinta strategija, nusikalstamumo prevencijos priemonių taikymo politika nebus sėkminga. Tai turi būti apibrėžta Teisės instituto rengiamoje Nusikalstamumo kontrolės koncepcijoje. (NPLC, 2000).

Prevencijos procesą galima skirti į tris lygius (Justickis, 2004): teisėkūros - įstatymų leidybos (tinkamų baudžiamųjų įstatymų rengimas, socialinės, ekonominės ar kitos problemos išnagrinėjimas tam, kad įvertinti kriminalizacijos kaip socialinės problemos sprendimo veiksmingumą), institucinis - įstatymų taikymo (kriminalinės justicijos ir kitų, už įstatymo taikymą atsakingų institucijų, veiklos taikant įstatymus vertinimas, veiklos realaus poveikio nusikalstamumui nustatymas), priemonės, papildančios baudžiamojo įstatymo taikymą (prevencijos priemonių, kurios papildo ir užtikrina įstatymo taikymo prevencinį poveikį, paieška ir tyrimas). Teisėsaugos institucijos iš esmės atlieka prievartinę nusikaltimų prevenciją, tačiau šiame procese socialinis konfliktas lieka neišspręstas, tik atidedama tolesnė jo raiška. Teisėsaugos institucijų veikla yra nukreipta į nusikaltimų ir kitų teisės pažeidimų užkardymą, o ne į priežasčių, kurios šiuos padarinius sukūrė, šalinimą. Šios krypties nusikaltimų prevencija dar kitaip yra vadinama *reaktyviaja prevencija*. Visuomenės pastangos įveikti nusikaltimų priežastis sudaro vadinamąją *proaktyviają prevenciją*. Šalies visuomenės atskirų narių, piliečių, susivienijimų, įvairių valstybės institucijų veikla siekiant aktyviai spręsti socialines problemas ir sudaro veiksmingiausią proaktyviają nusikaltimų prevenciją.

Nusikaltimų prevencijos teisinio reglamentavimo, nusikaltimų prevencijos programų ir priemonių kūrimo bei įgyvendinimo procese dalyvauja platus ratas subjektų - pradedant valstybės prezidento institutu ir baigiant eiliniu valstybės piliečiu. Nuo visų šių nusikaltimų prevencijoje ir kontrolėje dalyvaujančių subjektų kruopštaus, sąžiningo ir produktyvaus darbo priklauso nusikalstamumo kaip nepageidaujamo visuomenės reiškinių mažinimas ar likvidavimas.

Nusikaltimų prevencijos teisinio reglamentavimo procese, apimančiam nusikaltimų prevencijos priemonių bei programų kūrimą ir įgyvendinimą, dalyvauja tam tikri subjektai. Pagal galių pobūdį ir funkcijų ypatumus nusikaltimų prevencijos ir kontrolės subjektų sistemą sudaro: *valdymo subjektai*,

subjektai tiesiogiai dalyvaujantys nusikaltimų prevencijoje ir kontrolėje ir *kiti subjektai*, dalyvaujantys nusikaltimų prevencijoje ir kontrolėje.

Pagal *įgyvendinamų funkcijų mastą* subjektai skirstomi trimis lygiais:

- nacionalinio lygio valdymo subjektai - LR Prezidentas, Seimas, Vyriausybė;
- regioninio lygio valdymo subjektai, regionų valdymo institucijos - apskričių viršininkai;
- savivaldybių lygio valdymo subjektai - savivaldybių institucijos.

Prezidentas nusikaltimų prevencijos ir kontrolės procese dalyvauja paveikdamas įstatymų leidybos procesą, skirdamas į pareigas vadovus, valstybės pareigūnus (Lietuvos Respublikos Konstitucijos 118 str., “2003 Generalinį prokurorą skiria ir atleidžia Respublikos Prezidentas Seimo pritarimu“) bei atlikdamas kitas valstybės vadovo funkcijas. Seimas, priimdamas atitinkamus teisės aktus, formuoja bendrą valstybės nusikaltimų prevencijos ir kontrolės politiką, vykdo parlamentinę kontrolę. Vyriausybė rengia ir tvirtina nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programos įgyvendinimo priemonių planą, atskirų nusikalstamų reiškių prevencijos bei kontrolės programas ir vykdo priemones pagal atskiras aktualiausias nusikalstamumo sritis. Vyriausybė, įgyvendindama programą, vertina priemonių veiksmingumą. Apskričių viršininkai ir savivaldybių institucijos rengia, koordinuoja ir vykdo programas bei priemones savo teritorijoje.

Subjektai, tiesiogiai dalyvaujantys nusikaltimų prevencijoje ir kontrolėje bei kiti subjektai, dalyvaujantys nusikaltimų prevencijoje ir kontrolėje yra šie: teisėsaugos ir teisingumo institucijos (vykdo visuomenės saugumo užtikrinimo ir viešosios tvarkos apsaugos, valstybės sienos apsaugos, operatyvinės veiklos, teisingumo vykdymo, bausmių ir baudžiamojo poveikio priemonių teisės pažeidėjams vykdymo, nusikaltusių asmenų resocializacijos bei kitas funkcijas), ministerijos (atlieka savo tiesiogines funkcijas bei pareigas: nedarbo mažinimo, užimtumo didinimo, narkomanijos prevencijos, teisinio švietimo, pilietinės visuomenės ugdymo, sąlygų įgyti išsilavinimą ir profesinę kvalifikaciją užtikrinimo ir kt.).

1.8.1. Nepilnamečių prevencijos priemonių sistema Lietuvoje

Institucijos, besirūpinančios vaiko teisėmis, vykdo ir įgyvendina valdžios politiką, Konstitucijos, įstatymų ir kitų teisės aktų nuostatus. Sprendžiant vaiko teisių ir jų apsaugos problemas, svarbu užtikrinti tinkamą šių institucijų funkcionavimą, koordinuoti jų veiklą.

Pagal pobūdį (turinį) nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos priemonių sistemas galima skirstyti į: *ekonomines; socialines - organizacines; ideologines; kultūrinės - auklėjamąsias; organizacines - valdymo; visuomenines - pedagogines; administracines - teises; kriminalines - teises; kriminalines - technines* ir kt. (Leliūgienė, 2002).

Naudodamasis G. Minkovskio ir A. Šliapočnikovo pateiktu nusikalstamumo *prevencijos priemonių* klasifikavimu A. Čepas (1986) nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos priemonių sistemą apibūdina pagal jų *taikymo lygį*. Jo nuomone, visą nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos priemonių sistemą galima suskirstyti į keturias pagrindines grupes:

- priemonės, kuriamos, įgyvendinamos visos valstybės ir visuomenės mastu;
- priemonės, kuriamos, įgyvendinamos tam tikrose visuomenės gyvenimo srityse;
- priemonės, kuriamos, įgyvendinamos mikrosocialinėse grupėse;
- priemonės, kuriamos, įgyvendinamos tam tikrų žmonių atžvilgiu.

Pagal *poveikio objektą* prevencijos priemonės galima suskirstyti į dvi grupes: *bendro poveikio* priemonės ir *individualaus poveikio* priemonės. Prie bendro poveikio priemonių priskiriamos tos, kurios naudojamos valstybinių institucijų ir visuomeninių organizacijų veikloje, kai siekiama išaiškinti nepalankias nepilnamečių, jų tėvų ir juos atstojančių asmenų gyvenimo sąlygas, auklėjimo šeimoje trūkumus, žalingą gyvenamosios vietos aplinkos įtaką, mokyklos darbo klaidas ir trūkumus, organizuojant visose nurodytose srityse laisvalaikį (Bolgova ir kt., 1985).

J. Bluvšteinas, (1994) išskyrė dvi prevencijos priemonių rūšis: Vienai rūšiai priklauso priemonės, kurių tikslas - išaiškinti ir pašalinti nusikaltimų priežastis bei sąlygas; šių priemonių visuma vadinama *bendraja* prevencija. Kitai rūšiai priklauso priemonės, kurios gali paveikti asmenis, linkusius daryti nusikaltimus; šių priemonių visuma vadinama *individualiaja* nusikaltimų prevencija.

Bendroji prevencija neturi konkretaus "adresato". Ji domisi objektyviais faktoriais, o ne individualių savybių turinčiu žmogumi, tuo tarpu kaip individualioji prevencija domisi konkrečiu žmogumi. Bendro poveikio priemonės yra apibendrinto pobūdžio. Jų tikslas - išaiškinti ir pašalinti auklėjimo trūkumus tam tikruose kolektyvuose ar jų susivienijimuose, tam tikroje teritorijoje, tam tikruose kontingentuose. Kuriant bendro poveikio priemonės, remiamasi individualaus poveikio priemonių taikymo praktika, regiono socialinių procesų ir tendencijų analize ar pan.

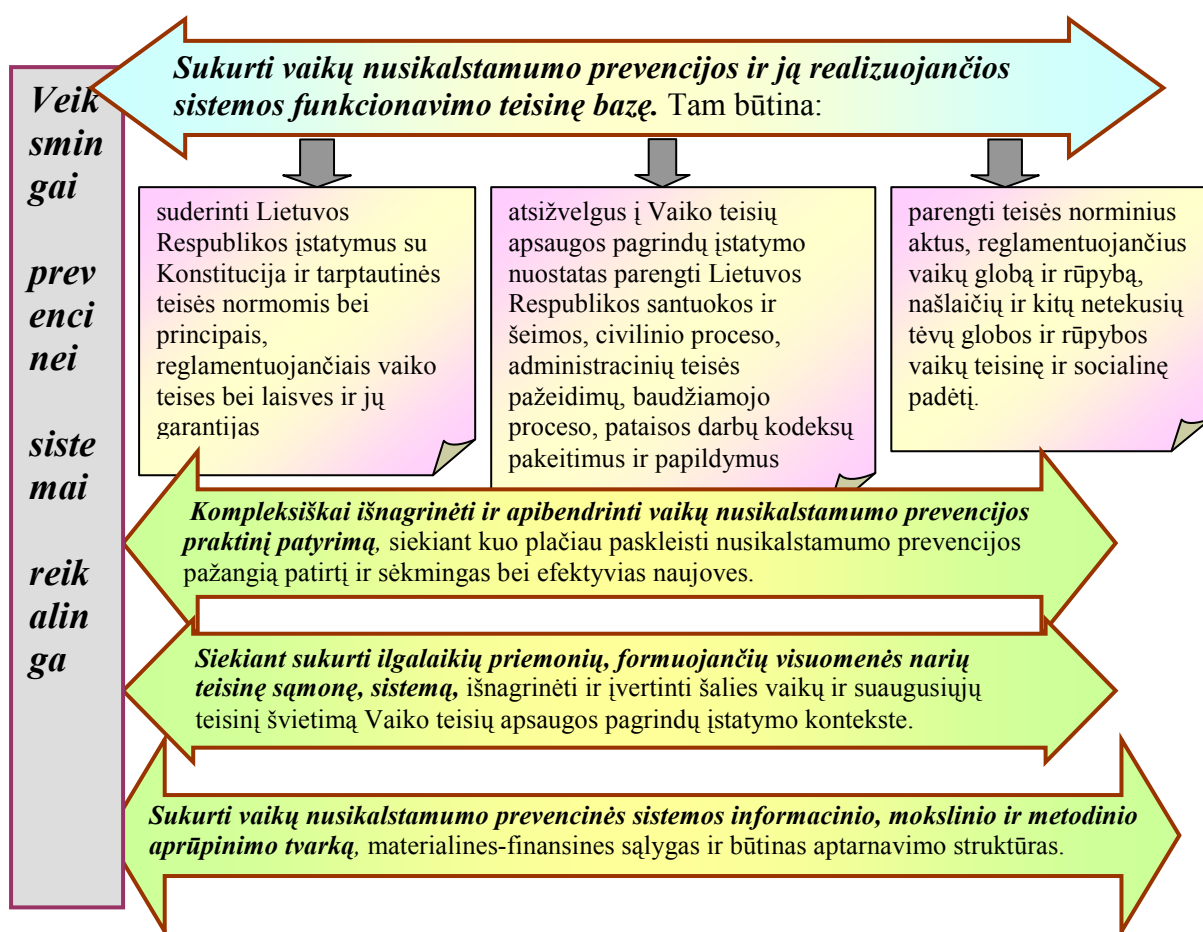
Individualaus poveikio priemonės naudojamos, koreguojant nepilnamečių asmenybę įvairiose jos deformacijos stadijose, siekiant pakeisti formavimosi turinį bei kryptį ir pašalinti deformavimosi sąlygas. Taigi, jos visada jungia tris aspektus: poveikį asmeniui, jo auklėjimo sąlygoms, neigiamos įtakos šaltiniams. Šias priemonės galima suskirstyti į:

- prevencines auklėjimo priemonės, įgyvendinamas per šeimą;
- prevencines auklėjimo priemonės, įgyvendinamas per mokslo ir darbo kolektyvus;
- prevencines auklėjimo priemonės, įgyvendinamas per visuomenės atstovus;
- nepilnamečių reikalų komisijų ir teisėsaugos institucijų kontrolės ir poveikio priemonės.

Šiai prevencijos priemonių grupei būdinga tai, kad čia pedagoginio, drausminio, administracinio, visuomeninio, kriminalinio - teisinio poveikio priemonės taikomos konkrečiam asmeniui, jų grupei ir konkrečiai aplinkai.

Tarp bendro ir individualaus poveikio priemonių yra glaudus (tiesioginis ir grįžtamasis) ryšys. Bendro poveikio priemonės sudaro pagrindą, kuriuo remiantis galima užkirsti kelią konkrečioms nusikaltimams, o individualaus poveikio priemonės didina bendro poveikio priemonių veiksmingumą (Leliūgienė, 2002). A.Čepas, (1973) pažymi, jog nepilnamečių nusikalstamumo prevencinės priemonės turi būti rengiamos ir vykdomos, humaniškumo, teisėtumo, demokratiškumo, realumo, ekonominio tikslingumo, kompleksiško, pagrįstumo pažangumo ir savalaikiškumo principais. Šių principų būtina laikytis, kadangi jie yra visos prevencijos priemonių sistemos veiksmingumo pagrindas.

Siekiant sukurti veiksmingą nepilnamečių nusikalstamumo prevencinę sistemą, būtina atlikti šiuos pagrindinius darbus (6 paveikslėlis).

6 pav. Nepilnamečių nusikalstamumo prevencinė sistema

Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis: Čepu A. (1986). *Nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos bruožai*.

Priemonių sąrašai sudaro kiekvieną kovos su nepilnamečių nusikalstamumu programą. Taigi, "priemonė" yra prevencinio darbo organizavimo šerdis. "Priemonė" užima labai svarbią vietą organizuojant visą prevencinį darbą. Paradoksalu, tačiau yra labai mažai žinoma ir galvojama apie tai, kaip priemonės turi būti rengiamos. Labai energingai ieškoma užsienio šalyse naujų priemonių darbui su vaikais ir jaunimu pagerinti. Tačiau visiškai nekreipiamas dėmesys į svarbiausia - kaip padaryti, kad priemonė būtų sėkminga, efektyvi, kad būtų pasiektas užsibrėžtas tikslas.

1.8.2. Patyčių prevencinių priemonių efektyvumo nustatymas

Tarptautiniuose standartuose aptinkama santykinai daug rekomendacijų taikyti plataus profilio priemonės, kartu pabrėžiant, jog jų efektyvumo tyrimas bei tobulinimas yra užduotis valstybei.

Nusikaltimų prevencija neapsiriboja tik priemonių pasirinkimu. Reikalinga organizuoti jų vykdymą bei užtikrinti jų efektyvumą (Čepas 1986). Pastebima, kad efektyviausias būdas mažinti nepilnamečių nusikalstamumo skaičių, yra organizuoti prevencines programas, bet ne taikyti vis griežtesnes bausmes. Tipiška prevencinio darbo organizavimo forma yra vadinamosios prevencinės veiklos programos. Tokių programų struktūra paprastai turi tris skyrius. Pirmas - priemonės pavadinimas. Antras - asmenys, institucijos, atsakingos už jos atlikimą. Trečias - vykdymo laikas. Po kurio laiko pareikalaujama ataskaitos už padarytą darbą. Šioje ataskaitoje asmenys (institucijos), atsakingi už priemonių atlikimą, paprastai praneša, kad viskas įvykdyta pagal planą. Drauge programa (ar bent jos dalis) laikoma įvykdyta. Niekas net nebando atsakyti į klausimus, ar buvo padarytas bent koks poveikis ir koks tas poveikis, ar buvo iš tikrųjų reikalinga ta priemonė. Vyrauja nuomonė, jog priemonė reikalinga, ir kuo daugiau priemonių, tuo geriau. Žmonės, kurie sudaro tokias programas, nuoširdžiai mano, kad jų reikalas numatyti kuo daugiau kuo įvairesnių priemonių, o jau atlikėjų reikalas užtikrinti jų efektyvumą (Vaikų ir jaunimo neužimtumo ir nusikaltimų prevencija, 2000).

Efektyvumas. Tai iš anksto apmąstytas ir parengtas planas, sumanymas, nukreiptas į tam tikro objekto ar sistemos sukūrimą ar pakeitimą, atsižvelgiant į nustatytus tikslus, terminus, numatytas sąnaudas ir rezultatų kokybę (Kučinskas, Kučinskienė, 2005), organizuotos, suplanuotos ir dažniausiai besitęsiančios pastangos, skirtos socialinės problemos sprendimui ar/ir socialinių sąlygų gerinimui (Rossi, 1999).

Apskritai kalbant, pirmiausia programos veiksmingumas priklauso nuo to, ar ji parengta atsižvelgiant į konkretaus vaiko poreikius. Tuo tarpu labai dažnai priemonės taikomos grupei pažeidėjų, nediferencijuojant jų pagal nusikaltimo pobūdį. Galima kelti prielaidą, kadangi nusikaltimų priežastys yra skirtingos, ta pati programa negali būti veiksminga visais atvejais; todėl turi būti atsižvelgiama į individualias vaiko ypatybes ir nusikaltimo pobūdį. Nepilnamečių nusikalstamumo prevencinių programų kūrėjai vis labiau pabrėžia *individualaus darbo su nepilnamečiais teisės pažeidėjais svarbą* koreguojant asocialų elgesį. Šiame darbe ypač svarbu išmanyti individo pažintinių procesų ypatumus: kokiomis nuostatomis žmogus vadovaujasi sprenddamas problemas, priimdamas sprendimus, kaip vertina savo paties elgesį, kokie yra jo reakcijos į aplinką dėsningumai ir pan. (Individualus darbas su nusikalsti linkusiu vaiku, 2006). Nemaža tyrimų rodo, kad pažintiniai individo ypatumai nulemia jo elgesį, taip pat ir asocialų, tam tikrose situacijose. Nors lyginamųjų tyrimų nėra labai daug, tačiau turimi duomenys rodo, kad kognityvinė elgesio

terapija labiausiai padeda mažinti tiek nepilnamečių, tiek suaugusiųjų asocialų elgesį. Veiksmingos nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos programos būtent ir orientuotos į nuostatų, vertybių, įtvirtinančių asocialų elgesį, keitimą konstruktyviomis kognityvinėmis nuostatomis ir veikla, t. y. į atitinkamų socialinių įgūdžių, problemų sprendimo įgūdžių mokymą, kuris integruojamas į kasdienę individo veiklą. Čia gana didelę įtaką daro bendruomenė, kurioje individas veikia, todėl kognityvine terapija paremtos prevencinės strategijos negali apsiriboti tik individualiu darbu su teises pažeidėju, būtina bendradarbiauti ir su jo šeimos nariais, mokyklos personalu, bendraamžių grupe ir pan. Norint parinkti tinkamą programą, kuri būtų aiškios struktūros ir atitiktų individo poreikius pagal jam būdingus rizikos veiksnius, būtina surinkti sistemingą informaciją apie individą ir parengti jo reabilitacijos planą. Sudarant tokį planą, reikia remtis ir įvairių nusikaltimų ar teisės pažeidimų priežasčių, rizikos veiksnių mokslinio tyrimo išvadomis Andrews (1996).

Bendri prevencijos principai, nukreipti į nepilnamečių nusikalstamumo prevenciją yra išdėstyti Vaiko ar jaunuolio grąžinimo į socialų gyvenimą koncepcijoje (Žukauskiene ir kt., 2002); jie glaudžiai susiję su efektyviu nusikalstamo elgesio prevencinių programų planavimu ir taikymu. Remiantis minėta koncepcija (Žukauskiene ir kt., 2002), nusikaltusiems vaikams ir jaunuoliams taikomos prevencinės programos turėtų remtis tokiais principais (9 lentelė):

9 lentelė

Prevencinių programų principai nusikaltusiems vaikams ir jaunuoliams

Rizikos lygio klasifikacija.	Intervencijos priemonės turi atitikti nepilnamečio rizikos lygį, t. y. taikomų intervencinių priemonių intensyvumas turi priklausyti nuo rizikos laipsnio nusikalsti pakartotinai.
Tinkamas poveikio būdas.	Svarbu, kad taikant poveikio priemones būtų atsižvelgiama į konkretų asmenį, kuriam jos yra taikomos, ir kad būtų taikomos sistemingai ir nuosekliai
Bendruomenės kontekstas.	Labai svarbu yra stiprūs ryšiai su bendruomene - tai laiduoja didesnę prevencinių programų efektyvumą nei darbas su atskiru individu.
Priemonių įvairiapusiškumas.	Kadangi nusikalstamo elgesio formavimuisi reikšmės turi įvairios priežastys, tai ir intervencinės programos turi apimti taip pat ne vieną, bet visą kompleksą problemų ir jų sprendimui taikyti įvairias priemones bei metodus.
Programos integruotumas.	Tai apima intervencijos tikslus atitinkančių metodų taikymą priemonių ir išteklių, reikalingu intervencinėms programoms vykdyti, užtikrinimą darbuotojų kvalifikacijos kėlimo, specialų apmokymą, sistemingą vadovavimą ir įvertinimą.
Integracija.	Nepilnamečio, atlikusio laisves atėmimo bausmę, grąžinimas į socialiai priimtina gyvenimą, integravimas į visuomeninę veiklą, dalyvavimas bendraamžių savitarpio grupėse, labdaringos, globėjškos veiklos skatinimas.
Kriminogeniniai poreikiai.	Planuojant prevencines programos priemones, svarbu pagrindinį dėmesį skirti problemoms, tiesiogiai susijusioms su nusikalstamumu, o ne pašalinėms, kurios tiesiogiai nėra susijusios su nusikalstamumo problemų sprendimu.

Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis: Žukauskiene R. (2002). *Kodėl vaikai neklauso? Moksleivių netinkamo elgesio ypatumai: metodinės rekomendacijos.*

Šių veiksnių veiklos rezultatų, kokybės ir kiekybės išraiškas galima traktuoti kaip prevencijos organizavimo ir vertinimo rodiklius. Tyrimai rodo, kad jauni teisės pažeidėjai dažnai turi daugialypių sunkumų. Tad pagalba ir parama turi būti labai plati ir kompetentinga. Daug dėmesio skiriama socialinių įgūdžių lavinimui, mokymuisi, bendradarbiavimui su tėvais, prasmingam laisvalaikio

praleidimui, bendradarbiavimui grupėje ir kt. Ypač svarbu tobulinti ir vystyti auklėjimo metodus. Į šį darbą įtraukiami įvairių sričių specialistai bei mokslininkai.

Prevenčines programas gali būti efektyvios tik tuomet, jei jų veikimas yra užtikrinamas įvairiais lygmenimis. Itin svarbu, kad valstybe inicijuotų tokių programų kūrimą, nes tai laiduoja tikslinių paslaugų plėtrą bei jų tęstinumą kartu ir didesnę prevencinio darbo efektyvumą. Be to, valstybės dėmesys sudaro prielaidas, kad bus sprendžiamos platesnio masto visuomenės problemos, kurių mezo- ar mikro lygmenyse išspręsti neįmanoma, pavyzdžiui, skurdo problema, teisinių spragų pašalinimas ir kt. (Socialinis darbas, 2008).

Taigi, prevencijos programų efektyvumui reikšmės turi daug veiksnių. Visų pirma turi būti iširtas kontekstas, kuriame prevencine programa būtų įgyvendinama, bei identifikuojami rizikos faktoriai, turintys reikšmės nusikalstamo elgesio formavimuisi. Todėl svarbu atlikti smurto paplitimo mokykloje įvertinimą. Šį įvertinimą tikslinga pavesti mokyklos auditui. „Auditas - tai procesas, padedantis mokyklos bendruomenei geriau suvokti mokyklos gyvenimo situaciją“ (Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija, 2005). Geriau suvokdama problemos pobūdį ir mastą, mokykla turi daugiau galimybių imtis įvairesnių prevencinių ar korekcinių veiksmų. Į bandymą išmatuoti ir išreikšti skaičiais sudėtingą dalyką - smurtą mokykloje - pateikiami du tariamai priešingi požiūriai (Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija, 2005).

Pirmasis požiūris - tai, ką galima išmatuoti, galima ir suvaldyti.

Antrojo požiūrio šalininkai teigia, kad mokyklai, nusprendus išmatuoti smurto aspektus, kyla pavojus, kad bus apibūdinti tik lengvai išmatuojami rodikliai. Kiti, sudėtingesni, liks neišmatuoti ir bus laikomi nereikšmingais. Gauti duomenys geriausiu atveju gali būti neišsamūs, o blogiausiu - neteisingi ir klaidinantys.

Pirmasis požiūris yra tinkamesnis. Audito tikslas yra padėti aiškiai suvokti potencialios ar realios problemos pobūdį. Išsiaiškinti, kas vyksta, kur ir kodėl, kokios veiksmų pasekmės, yra naudinga ir nekyla grėsmė, kad bus pateikiamas pernelyg paprastas problemos vaizdas. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija (2005) nurodo efektyvaus audito ypatybes ir apimamas sritis :

- ◇ pateikti platų ir išsamų smurto mokykloje vaizdą;
- ◇ duomenis surinkti iš įvairių šaltinių ir taikant įvairius metodus;
- ◇ rezultatai aiškūs, pateikiami suprantamai ir tiesiogiai aiškinami;
- ◇ nesunku įgyvendinti praktiškai, nesudėtingi;

◇ rezultatai praverčia rengiant kokybiškus veiksmų planus; veiksmų planų veiksmingumą galima lengvai nustatyti nuolat stebint situaciją mokykloje ir kartojant auditą. Prevenčines programas turi būti nukreiptos ne tik į šių rizikos faktorių šalinimą bet į apsauginių faktorių optimizavimą. Tam numatomos įvairios priemonės, kurios daugiausia turi būti nukreiptos į problemas, tiesiogiai

susijusias su nusikalstamu elgesiu. Ir, be abejo, itin svarbus yra valstybes dėmesys, sudarantis prielaidas programų tęstinumui ir paslaugų plėtrai.

Prevencija daugelyje pasaulio šalių vykdoma keliais etapais. Pirmasis etapas yra ankstyvosios prevencijos programos. Ankstyvosios prevencijos programos finansiškai labai efektyvios, palyginti su ilgalaikėmis įkalinimo išlaidomis. Efektyvioms ankstyvosios prevencijos programoms priskiriamos ikimokyklinio ugdymo programos (Čepas, 1986), ankstyvi socialinių darbuotojų vizitai į namus, į mokyklas, šeimos terapija ir tėvų švietimas, šeimos ir mokyklos bendradarbiavimo programos, pagalbos ir darbo įgūdžių mokymo programos, socialinių įgūdžių mokymo programos. Kanados, Australijos, Skandinavijos patirtis rodo, kad kuo anksčiau atkreipiamas dėmesys į vaikus ir jaunuolius, turinčius įvairių elgesio ir mokymosi sunkumų, iš asocialių šeimų ir kt., tuo didesnė tikimybė, kad vaikas nenusikals. Rengiant poveikio priemones, turima galvoje tai, kad kuo jaunesnis asmuo padaro nusikaltimą, tuo didesnė tikimybė, jog ateityje jis įvykdys pakartotiną nusikaltimą (Individualus darbas su nusikalsti linkusiu vaiku, 2006).

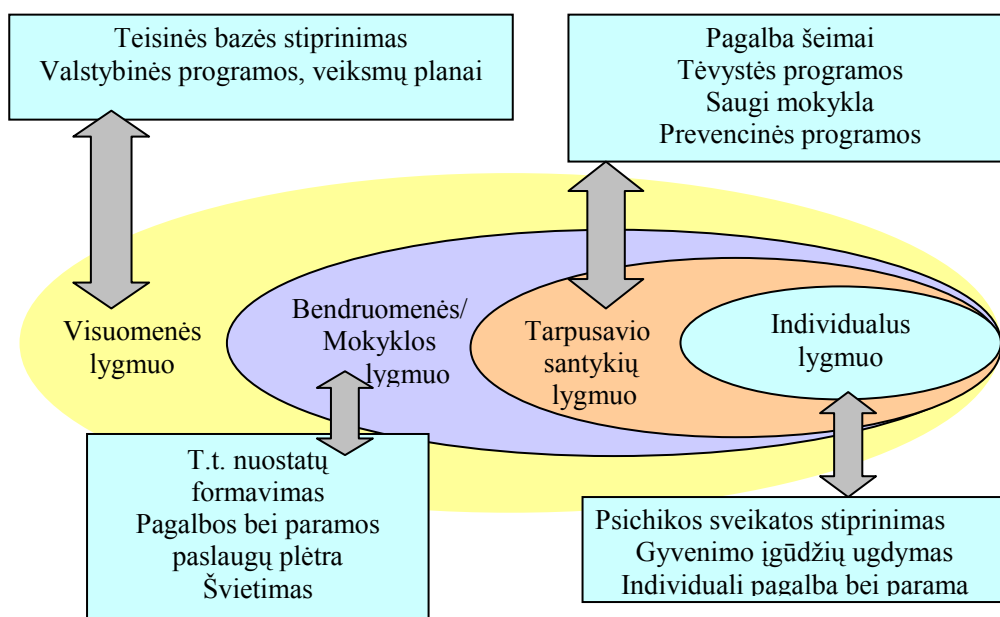
Savalaikis ankstyvosios nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos priemonių taikymas gali duoti ypač teigiamų rezultatų, nenaudojant žymiai griežtesnių priemonių, tame tarpe ir baudžiamosios teisės pobūdžio. Efektyvinti patyčių prevencijos sistema, kuri visų pirma būtų orientuota į visų amžiaus grupių asmenų sąmonės konstruktyvų pokyčius. R. Civinskas ir kt. (2006) skiria keturias grupes, į kurias turėtų būti nukreiptos prevencinės priemonės, t. y.: a) mokytojus, kad jie išmoktų spręsti konfliktus nenaudodami prievartos ir palaikyti discipliną pamokų metu; b) vaikus, kad jie nesiburtų į prievartinio elgesio grupes ir išmoktų taikiai spręsti konfliktus; c) vaikus aukas, kad jie gebėtų pranešti apie galimą smurtą ir sulauktų tinkamos pagalbos; d) tėvus, kad jie nevirtotų fizinės prievartos kaip vaikų auklėjimo priemonės.

Sėkmingiausia prieš patyčias nukreipta programa yra ta, kurią vykdant niekada neįvyksta patyčių incidentas. Ir nors galų gale tai neįtikėtina, to nereikia išmesti iš planavimo, kurį atlieka susiję specialistai, arba iš mokyklos bendruomenės programinių tikslų sąrašo. Abiejų formų programų turėjimas ilgainiui gali būti geriausias požiūris. Prieš siūlant prieš patyčias nukreiptas iniciatyvas, gali būti paranku susitarti dėl bendrų savybių, reikalingų bet kurioje iš tokių programų.

Pirma, prevencijos ir intervencijos programos turi siekti paremti visas susijusias aplinkas: namus, mokyklos bendruomenę - tolimą ir artimą. Antra, reikia sukurti ir peržiūrėti apibrėžimus, juos periodiškai tobulinti ir atnaujinti. Trečia, prevencijos ir intervencijos metodai turi būti nuoseklūs, tarpusavyje susiję ir dažnai įvertinami tarp visų susijusių populiacijų ir aplinkų. Turi būti paskirtas centrinis koordinatorius, labiausiai tikėtina, mokykla. Dar vienas dalykas, visos populiacijos visose aplinkose turi priimti ilgalaikį įsipareigojimą. Parama ir resursai turi būti gaunami, kai jų reikia ir kaip buvo pažadėta. Tiesiogiai ir mažesniu laipsniu netiesiogiai susiję asmenys turi būti išsamiai apmokomi ir gauti paramą per nuolatinį profesinį vystymąsi. Turi būti suteikiami realūs paskatinimai

visiems asmenims, įsitraukusiems į mokyklos programą. Turi būti prieinami tyrimai, juose reikia ieškoti informacijos ir generuoti. Programos tikslai turi būti bendrai priimti ir tvarkomi per pamatuojamas, stebimas ir koreguojamas sistemas. Ir galiausia, turi būti aiškiai suformuluotos pasikeitimo sąlygos, remiantis ne bausme ar prievarta.⁸

Kuriant prevencines programas siūloma remtis ar bent jau atsižvelgti į ekologinį modelį dėl jo privalumų: Ekologinio modelio taikymas leidžia plačiau įvertinti ir pritaikyti visus turimus resursus (7 pav.).

7 pav. Ekologinis prevencijos modelis

Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis: Bronfenbrenner, (1979) Swearer ir Doll, (2001).

Ekologinis modelis yra tinkamas aiškinantis patyčių bei smurto priežastis. Priežastys tokio elgesio nėra vien asmenybės ypatumai, asmeninės savybės, situacija mokykloje. Didžiąją įtaką turi šeima, emocinis tėvų neraštingumas, smurtas, konfliktai šeimoje, tarpusavio santykių problemos. Todėl itin svarbus ne tik mokytojų, bet ir tėvų švietimas. Mūsų šalyje patyčios ir smurtas yra toleruojami - mes tai matome kiekvieną dieną per televiziją, laikraščiuose. Taigi, bendruomenės lygmeniu žiūrint, trūksta tarnybų, teikiančių pagalbą ir paramą, supratimo, jog tokiems vaikams yra reikalinga pagalba. Žvelgiant į patyčių ir smurto reiškinį visuomenės, valstybės mastu, turėtų būti palanki teisinė bazė, ištaisytos esamos spragos švietimo sistemoje, įgyvendintos tam tikros socialinės reformos, kurių įgyvendinimas prisidėtų prie šios problemos sprendimo.

Ekologinis prevencijos priemonių modelis, taikomas ne vien smurto ir patyčių prevencijoje, taip pat pabrėžia, jog visos intervencijos turi būti nukreiptos į visus ekologinių sistemų lygius, ne vien į mokyklą. Individo lygmeniu galima paminėti tokias programas kaip gyvenimo ar socialinių įgūdžių

⁸ <http://projects.pixel->

online.org/iamnotscared/data/database/publications/86_4%20Modern%C5%ABs%20po%C5%BEi%C5%ABriai%20%C4%AF%20paty%C4%8Di%C5%B3%20ir%20smurto%20prevencij%C4%85%20mokyklose.pdf

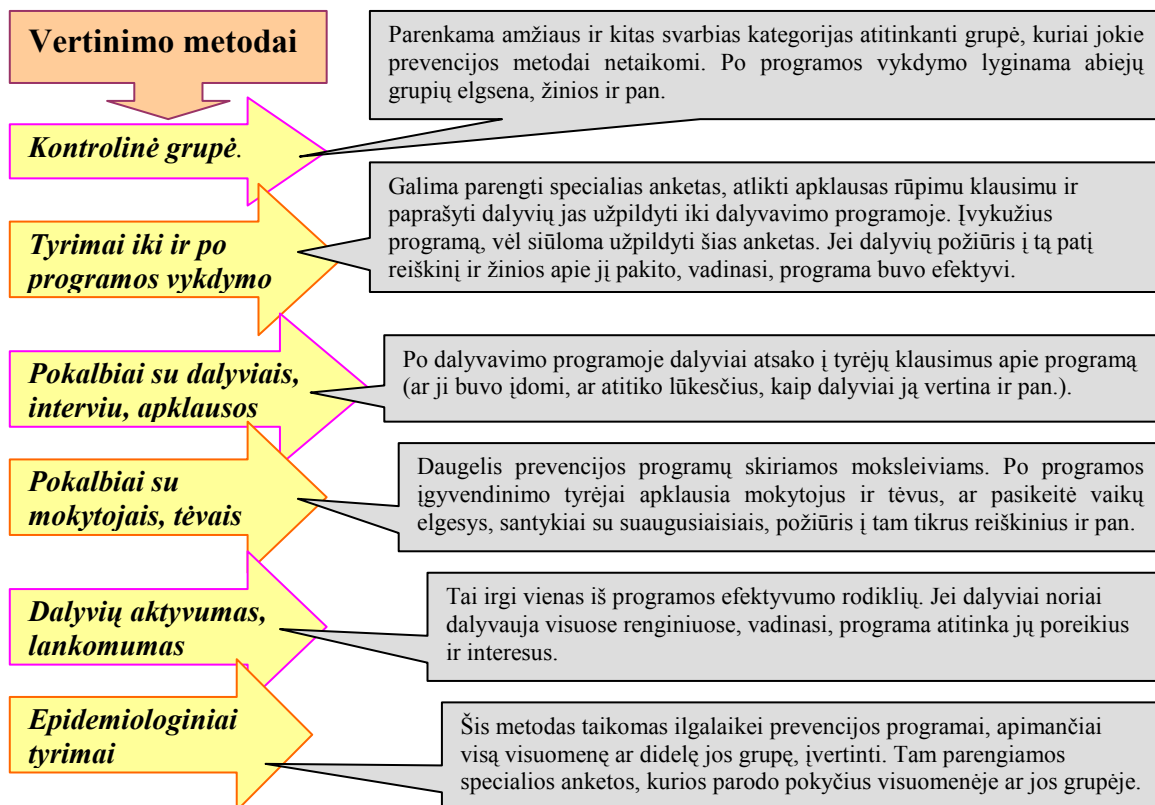
ugdymas, laisvalaikio organizavimas, individuali pagalba bei parama. Tarpusavio santykių lygmenyje labai svarbios yra tėvystės programos, pagalba šeimai. Bendruomenės lygyje turi vykti nusistovėjusio ydingo požiūrio keitimas, pagalba rizikos grupės asmenims, pagalbos bei paramos tarnybų veiklos gerinimas. Visuomenės mastu turėtų būti tinkamas jos informavimas, įgyvendinta švietimo reforma, įvairios socialinės reformos (skurdo mažinimo, socialinės atskirties mažinimo, darbo vietų sukūrimo ir pan.) bei teisinės bazės stiprinimas.

Prevencijos programos efektyvumo vertinimas svarbus ir įdomus ne tik jos kūrėjams. Dažnai vertinti programą tenka todėl, kad reikia atsiskaityti su finansuotojais, nes nuo to priklauso lėšų skyrimas ateityje. Specialistai yra parengę nemaža siūlymų, kaip vertinti programos efektyvumą. Vertinimo metodai, be abejo, labai priklauso nuo programos tikslo (norima pakeisti elgseną, suteikti žinių, ugdyti kokį nors įgūdį ir pan.), apimties (ar tai keli užsiėmimai, ar programa vykdoma visus metus), tikslinės grupės (ar skiriama visai visuomenei, ar tam tikrai amžiaus grupei, ar net vienai mokyklai arba klasei). Kadangi pasaulyje vaikai ir jaunimas iki 18 metų sudaro nemažą gyventojų dalį ir neveltui daugelis šalių skiria ypač daug dėmesio šios amžiaus grupės problemoms spręsti. Daugelio šalių pedagogai, psichologai, socialiniai darbuotojai laikosi nuomonės, kad, stengiantis vengti nusikalstamumo, visų pirma turi būti investuojama į visapusišką pagalbą jauniems žmonėms, o ne jų nubaudimą. Čia svarbų vaidmenį vaidina švietimo organizacija - mokykla, viena iš tų švietimo institucijų, artimiausių nepilnamečiui, siekianti prevencijos pagalba užkirsti kelią nepilnamečių nusikalstamumui.

Vadinasi, parenkant vaikams ir jaunuoliams patyčių prevencines programas, svarbu efektyviai patyčių prevencijai nustatyti aiškias vertybės, nes vadovaujantis nuostata, kad nepriimtinas bet koks agresyvus elgesys, galima sukurti pakankamą pagrindą efektyviai smurto, taip pat ir patyčių, prevencijai; svarbu teisingai suprasti šio reiškinio esmę, taip pat patikrinti ir esant reikalui keisti savo nuostatas dėl patyčių. Atsiradus aiškiam supratimui, kad patyčios nėra normalus reiškinys, kad galima sumažinti šio reiškinio mastą, galima pradėti įgyvendinti tam tikras priemones, galinčias padėti mažinti patyčių dažnumą. I. Gailienė ir K. Kuklinskaitė (2004) pabrėžia, kad būtina efektyvinti prievartos prevencijos sistemą, kuri visų pirma būtų orientuota į visų amžiaus grupių asmenų sąmonės konstruktyvius pokyčius. R. Civinskas ir kt. (2006) skiria keturias grupes, į kurias turėtų būti nukreiptos prevencinės priemonės, t. y.: a) mokytojus, kad jie išmokytų spręsti konfliktus nenaudodami prievartos ir palaikyti discipliną pamokų metu; b) vaikus, kad jie nesiburtų į prievartinio elgesio grupes ir išmokytų taikiai spręsti konfliktus; c) vaikus aukas, kad jie gebėtų pranešti apie galimą smurtą ir sulauktų tinkamos pagalbos; d) tėvus, kad jie nevartotų fizinės prievartos kaip vaikų auklėjimo priemonės. Galima teigti, kad daugelio nuomonė dėl patyčių prevencinių priemonių sutampa dėl priemonių efektyvumo patyčių prevencijos mokykloje (8 pav.).

Smurto tyrimų ir prevencijos centras (Kolorado valstija, JAV) 1996 m. įvertino 600 smurto prevencijos programų veiksmingumą ir nustatė vienuolika pačių veiksmingiausių smurto prevencijos programų. Viena iš jų yra Olweus patyčių prevencijos programa, puikiai žinoma smurto prevencijos specialistų visame pasaulyje. „Olweus International“ -šią programą diegiantis centras - pasiūlė šią programą įgyvendinti Lietuvoje ir Švietimo ir mokslo ministerija sutiko pradėti ją diegti.

Prieduose (5 priedas) pateikiamas Socialinių programų sisteminio vertinimo pavyzdys.

8 pav. Patyčių prevencijos vertinimo metodai

Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis: *Šiuolaikinėmis pirminės prevencijos programomis*.

1.9. Visuomenės švietimas ir informavimas kaip efektyviausia patyčių prevencijos priemonė

Viena iš pirminių patyčių prevencijos strategijų - informacijos visuomenei sklaidimas, teisinis švietimas.

Švietimas - veikla, kuria siekiama suteikti asmeniui visaverčio savarankiško gyvenimo pagrindus ir padėti jam nuolat tobulinti savo gebėjimus (Žin., 1991, Nr.I-1489).

Visuomenė - grupė, kurioje universaliojo modelio aspektai pasireiškia glaudžia jos narių tarpusavio sąveika ir kuri turi geografinę vietą (Haris, 1998).

Pagalbos priemonių efektyvumas mokykloje siejamas su gebėjimu bendradarbiauti įvairioms institucijoms bei su mokykla susijusiems asmenims (tėvams, mokiniams, mokytojams, vaiko teisių apsaugos tarnyboms, nepilnamečių reikalų policijos pareigūnams ir pan.) (Smurtas mokykloje 2008 tyrimas Vaiko namas, 2008).

Tiek laisvės, tiek demokratijos ir kultūros tradicijų bei humanizmo vertybių sritys priklauso moralinių vertybių sričiai ir gali būti puoselėjamos bei ugdomos remiantis moralinių principų ugdymu. G. Sakalauskas (2000) taip pat akcentuoja, kad būtent švietimas, kaip visuomenės informavimo rūšis, yra viena iš svarbiausių priemonių, įgalinančių ugdyti teisiškai išprususius bei dorus piliečius, ir ši veikla pirmiausia turi būti orientuota į jaunąją kartą, taip pat pabrėždamas, kad jei anksčiau buvo orientuojamas į pedagogiškai apleistus, linkusius į teisėtvarkos pažeidimus vaikus, ir tokį darbą ugdymo įstaigose atlikdavo policijos pareigūnai, tai dabar manoma, kad teisiškai šviesti vaikus privalu dar prieš įvykius, sukeliančius negatyvias juridines pasekmes. Kitaip tariant, švietimas reikalingas ne tik tada, kada teisės normos yra sulaužomos, o dar prieš patenkant vaikams ir jaunuoliams į visuomenę, kurioje teisės normos reguliuos jų santykius (Sakalauskas, 2000). Kadangi švietimas yra traktuojamas kaip procesas, kai asmenims sudaromos galimybės įgyti teisinių žinių (Kairienė, Dzindzaliėnė, 2009), tai akivaizdu, jog jis turi būti prieinamas ir pasiekiamas ne tik mokiniam, bet ir kitiems visuomenės nariams. Todėl teigiama, kad švietimas turėtų apimti tiek mokyklinį, tiek ir visuomeninių organizacijų lygį ir jo nederėtų interpretuoti tik kaip paprasto įvedimo į mokyklų programas kaip papildomos disciplinos klausimo; jis reiškia ypatingą švietimo filosofiją, kurios tikslas paversti individus aktyviais savo pačių tobulėjimo dalyviais, o ne pasyviais švietimo proceso rezultatais (Starkey, 2007). Tačiau tiek socialinės, tiek ir kitose disciplinose įgytos žinios niekada negarantuoja, kad jomis bus aktyviai naudojamosi praktinėje žmonių veikloje ir kad tik tomis žiniomis remiantis bus kuriama ateities bendruomenė. Edukologijoje ir psichologijoje pripažįstama, kad teoriniu būdu įgytos žinios tėra elementariausia veiklos išmokimo pakopa, nedaug pojūčiais teperdirbta informacija (Gage, Berliner, 1993). Suvokiant švietimą informavimo aspektu, kaip socialinių žinių perteikimą, tenka pripažinti, kad tai nėra pakankama asocialių poelgių prevencijos priemonė (Pekauskas, Grigaliūnaitė, 2008).

Todėl, siekiant praktinės prevencijos apie patyčias žinių sklaidos, vadovavimosi jomis gyvenime, socialinį švietimą reikėtų interpretuoti kaip teisiniais pagrindais pagrįstos vaikų ir jaunuolių bendruomenės formavimą, kurioje, remdamiesi įgytomis žiniomis, tyrimais, jie ugdytusi gebėjimus praktiškai realizuoti demokratiškos visuomenės principus, demokratinį apsisprendimą, bendradarbiavimą ir dalyvavimą sprendžiant bendruomenės problemas (Kvieskienė, 2000). Pasak prof. B. Bitino (2000), nors demokratiškumo raiška švietime yra įvairialypė, visų pirma ji siejama su ugdytinių bendruomenės funkcionavimu (Bitinas, 2000), nes tik bendruomenėje įgyjami praktiniai socialiniai pažinimo įgūdžiai. Funkcionuodama demokratiškumo pagrindais, savo pačios pavyzdžiu bendruomenė atlieka didžiausią auklėjamąjį ir šviečiamąjį darbą.

Tad socialinis švietimas yra kompleksinis procesas, apimantis žinių perteikimą ir praktinių įgūdžių formavimą, vykdant prevencinį švietimą ne vien ugdymo institucijų pajėgomis, bet ir aktyviu įvairių visuomenės struktūrų dalyvavimu jame bei pačių ugdytinių veikla.

Mokyklose, vykdant patyčių prevenciją bei kuriant prevencines programas, būtina atkreipti dėmesį į šalių atliktų patyčių prevencinių tyrimų analizę, kuri rodo, kad dauguma sėkmingai vykdytų tokių programų, apimančių visą mokyklos bendruomenę, yra veiksmingesnės negu dirbant individualiai (Atlas, Pepler, cit. pgl. Valeckienė, 2007). Pasak D. Olweus, bendruomenei reikia duoti aiškiai suprasti, kad mokykla, siekdama sumažinti patyčias, ne tik skatina vaikus nesityčioti iš kitų, bet taip pat ir nebūti pasyviems patyčių stebėtojams. Paprastų ir aiškių taisyklių sukūrimas gali paskatinti vaikus nesityčioti iš kitų bei padėti tiems, iš kurių tyčiojamosi (Heinrich, 2003).

Mokykla turi organizuoti įvairius mokymus suaugusiems (tėvams, mokytojams ir kitam mokyklos personalui) bei patiems mokiniams. Šių mokymų metu turi būti suteikiama žinių apie tai, kaip identifikuoti patyčių auką, kaip tinkamai reaguoti ir atsakyti į patyčias, kaip modeliuoti ir stiprinti teigiamą problemos sprendimą (Feinberg, 2003). Vietų, kuriose vaikai patiria kitų patyčias, stebėjimas - kitas žingsnis, vykdant patyčių prevenciją mokyklos lygmeniu (Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2006; Olweus, 1993, 2008). Be to, mokykla, spręsdama patyčių problemą, turėtų įvardyti suaugusius asmenis, į kuriuos vaikai, tėvai, mokytojai tiesiogiai, telefonu ar elektroniniu paštu galėtų saugiai kreiptis norėdami papasakoti apie jų patirtas ar stebėtas patyčias.

Bendruomenė yra svarbiausia nusikalstamumo prevencijos organizacija, tai tarsi teatras, kuriame vaidina visos kitos institucijos. Ar visuomenė pajėgs išmokti gyventi ir svarbiausia, norės išmokti gyventi vieni su kitais kartu - gyventi tiesiogine prasme, t. y. nemirti, nes smurto problema leidžia pasirinkti tik šias dvi alternatyvas (Gilligan, 2002). Taigi šeima, mokykla, žiniasklaida, policija bei pataisos įstaigos yra priverstos savo kailiu patirti bendruomeninio gyvenimo padarinius. *Šių įstaigų darbo sėkmė ar nesėkmė daugiausiai priklauso nuo situacijos bendruomenėje, kurioje jos veikia.* Sėkmingai užkirsti kelią smurtui įmanoma tokiu mastu, kiek yra atsisakoma įprasto moralės ir teisės požiūrio, kurio iki šiol buvo laikomasi pataisos įstaigose.

Šis etapas ypač svarbus, jeigu turime reikalų su neorganizuota, visuomeninio gyvenimo tradicijų neturinčia gyventojų grupe. Šio etapo tikslai - skatinti grupės savimone, bendrumo jausmą ir jos požiūrio nusikalstamumo atžvilgiu formavimą. Neretai, deja, susiduriame su situacija, kai lyg ir visi nepatenkinti, kalba, kad kas nors turi būti daroma, tačiau tai neduoda praktiškai jokių rezultatų, nes kiekvienas įvairiai dar nepasirengusi veikti, bendradarbiauti.

2. PATYČIŲ KAIP VAIKO TEISIŲ PAŽEIDIMO PREVENCIJOS PRIEMONIŲ VALDYMAS LIETUVOS RESPUBLIKOJE 2000-2010 M.

2.1. Patyčių kaip smurto išraiškos išaiškinimas LR teisiniuose aktuose

Apibūdindama smurto prieš vaikus sąvoką, LR sveikatos apsaugos ministerija pabrėžia, *kad tai tyčiniai veiksmai, dėl kurių vaikai patiria žalą*, ir išskiria net keturias smurto rūšis: *fizinis smurtas, nesirūpinimas vaikais, emocinis smurtas, lytinis smurtas*.

Lietuvos įstatymuose (BK, BPK, CK, CPK, ATPK) vaiko, kaip smurto (prievartos) aukos sąvoka neapibrėžta. Ji pakeičiama žymiai siauresnėmis ir iš esmės tik teisingumo vykdymo poreikiams pritaikytomis sąvokomis „nukentėjusysis“ (BK, BPK) arba „nukentėjusioji šalis“ (CK, CPK), atitinkamai apibrėžiant ir jų teisinio statuso (teisių ir pareigų) turinį. Tai daugiau teisinės procesinės arba su teisiniu procesu susijusios sąvokos. Netgi nėra vieningo sutarimo dėl patyčių sąvokos, įstatyme ši sąvoka nevertinama, kyla klausimų dėl nepilnamečių atsakomybės už smurtą ir patyčias tinkamo reglamentavimo (Lietuvos Respublikos seimo žmogaus teisių komitetas, 2011)⁹.

NBK numatyti nepilnamečių padaromi tyčiniai smurtiniai nusikaltimai: *nužudymai* (NBK 129-131 str.), *sunkūs sveikatos sutrikdymai* (NBK 135-136 str.), *nesunkūs sveikatos sutrikdymai* (NBK 138 str.), *išžaginimai* (NBK 149 str.), *seksualiniai prievartavimai* (NBK 150 str.), taip pat *plėšimai* (NBK 180 str.) ir *turto prievartavimai* (NBK 181 str.), kai juos darant panaudotas fizinis arba psichinis smurtas. Šie nusikaltimai yra būdingiausi, dažniausiai nepilnamečių padaromi smurtiniai nusikaltimai. Jie geriausiai atskleidžia nepilnamečių smurtinio nusikalstamumo specifiką, todėl ir buvo pasirinkti kaip kriminologinio tyrimo dalykas. Nusikaltimai, atitinkantys požymius, kaip nužudymas, sveikatos sutrikdymas ar išžaginimas, laikytini tradiciniais smurtiniais nusikaltimais, Galima teigti, kad smurtinio nusikaltimo sąvoka - *nusikaltimas* apibrėžtinai kaip *neteisėta tyčinė veika, nukreipta prieš kitą žmogų ir pasižyminti fiziniu arba psichiniu poveikiu jam*. NBK pagal A. Drakšienę (1990), numato smurtinius nusikaltimai, kaip *tyčiniai sveikatos sutrikdymai* (NBK 135, 136 ir 138 str.), *išžaginimai* (NBK 149 str.), *seksualiniai prievartavimai* (NBK 150 str.) ir turto prievartavimas (NBK 181 str.), kai juos darant panaudojamas fizinis arba psichinis smurtas (Ennis, 1967).

NBK reglamentuoja ir daugiau nusikalstamų veikų, kurių pagrindinis arba kvalifikuojantis požymis yra *fizinis arba psichinis smurtas, fizinio skausmo sukėlimas* ar nežymus *sveikatos sutrikdymas* (NBK 140 str.), *grasinimas nužudyti ar sunkiai sutrikdyti žmogaus sveikatą* arba *žmogaus terorizavimas* (NBK 145 str.), *žmogaus veiksmų laisvės varžymas* (NBK 148 str.) *savavaldžiavimas* (NBK 294 str.) ir pan. NBK numatyti nepilnamečių padaromi tyčiniai smurtiniai

⁹ Dėl siūlymo apibrėžti patyčių sąvoką. http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=6276&p_k=1&p_d=108844

nusikaltimai: *sunkūs sveikatos sutrikdymai* (NBK 135-136 str.), *nesunkūs sveikatos sutrikdymai* (NBK 138 str.), *seksualiniai prievartavimai* (NBK 150 str.), ir *turto prievartavimai* (NBK 181 str.).

2.1.1. Patyčių prevencija, vaiko apsaugos nuo smurto reglamentavimo išraiškoje

Lietuvoje nėra priimtas įstatymas, kuris aiškiai ir nedviprasmiškai uždraustų fizines bausmes vaikų atžvilgiu. Galiojančiuose teisės aktuose įtvirtintos nuostatos dėl smurto draudimo nėra pakankamos, kad apsaugoti vaikus nuo smurto, ypač fizinių bausmių auklėjant, naudojimo.

Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo projekto pataisas (2010 m. Gegužės 28d.) dėl aiškaus apibrėžtumo fizinio, psichologinio ir seksualinio smurto prieš vaikus sąvokų bei visiško jo uždraudimo, nuo smurto, vaikus turėtų ginti ne tik vaiko tėvai ar globėjai, bet ir valstybės, savivaldybių institucijos, mokytojai ir kiti.

Smurto prieš vaikus klausimus Lietuvos Respublikos institucijos nagrinėja pagal savo kompetenciją, apibrėžtą įstatymuose ir kituose norminiuose teisės aktuose.

Pagrindinis Lietuvos įstatymas bendrai reglamentuojantis vaiko teises bei garantuojantis jų apsaugą yra 1996 m. kovo 14 d. priimtas Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas. Šio įstatymo paskirtis - gerinti vaikų teisinę apsaugą šalyje, nustatant suderintus su Lietuvos Respublikos Konstitucija ir tarptautinės teisės normomis bei principais vaiko teisių ir laisvių gynimo pagrindus. Čia nustatomos pagrindinės vaiko teisės, laisvės bei pareigos, šių teisių ir laisvių apsaugos bei gynimo svarbiausios garantijos, taip pat reglamentuotos vaiko elgesio kontrolės bei jo atsakomybės pagrindinės sąlygos, nustatytos tėvų, kitų fizinių ir juridinių asmenų atsakomybės už vaiko teisių pažeidimus bendrosios nuostatos, vaiko teisių apsaugos institucijų sistema ir jų veiklos teisiniai pagrindai. Pagrindiniai tarptautinės teisės normos bei principai, kuriais vadovaujantis priimtas šis ir kiti Lietuvos įstatymai vaiko teisių apsaugos srityje, yra tvirtinti Jungtinių Tautų Organizacijos 1959 metų Vaiko teisių deklaracijoje bei 1989 metų Vaiko teisių konvencijoje, kurią Lietuva ratifikavo 1995 m.

Vaiko teisių apsaugą savivaldybėse garantuoja atitinkamos savivaldybių tarybos, vietos savivaldos vykdomosios institucijos, vaiko teisių apsaugos tarnybos, policijos nepilnamečių reikalų inspektoriai, taip pat mokyklos ir kitos institucijos, kurios įgyvendina vaiko teisių apsaugos, vaiko teisių pažeidimų prevencijos priemones. Valstybė ir vietos savivaldos institucijos skatina ir remia savanorišką visuomeninių organizacijų veiklą vaiko teisių apsaugos srityje.

Siekiant efektyviau mažinti smurtą prieš vaikus, kaip reiškinį ir ugdant vaikų gebėjimus apsisaugoti nuo smurto, 2005 m. gegužės 4 d. patvirtinta Nacionalinė smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2005-2007 metų programa (Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimu Nr. 491 „Dėl Nacionalinės smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2005-2007 metų programos patvirtinimo“ (Žin., 2005, Nr.58-2021)). Nacionalinės smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos

vaikams 2005-2007 metų programos paskirtis - numatyti kompleksinius ir koordinuotus veiksmus, taip pat priemones (prevencijos, intervencijos, postvencijos) smurtui su visomis jo apraiškomis šalinti. Numatyta organizuoti vaikų ir tėvų švietimą smurto prieš vaikus prevencijos klausimais; organizuoti visuomenės švietimą, rengti kampanijas prieš vaikų smurtą, informuoti apie pagalbą smurto aukoms, galimybes ja naudotis, humaniškų santykių svarbą, taip pat bausmes smurtautojams; tobulinti specialistų, dirbančių su vaikais, kvalifikaciją smurto prevencijos srityje; tobulinti teisinę sistemą, siekiant užkirsti kelią smurtui prieš vaikus; tobulinti vaiko, nukentėjusio nuo smurto, apklausos mechanizmą; kurti, skatinti ir teikti veiksmingas ir priimtinas vaikams, nukentėjusiems nuo smurto, paslaugas, taip užtikrinti jų interesus atitinkančias sąlygas, artimas namų aplinkai, kai nežeminamas asmens orumas ir gerbiamas kiekvieno asmens individualumas ir kt.

2.1.2. Prevencijų valdymo subjektų teisinis reglamentavimas Lietuvoje

Nusikaltimų prevencijos ir kontrolės subjektų sistemą pagal *galių* pobūdį, *valdymo subjektai* suskirstyti į tris lygius: *nacionalinį, regioninį (apskričių), savivaldybių* (Nusikaltimų prevencijos ir kontrolės strateginio valdymo, koordinavimo ir prevencijos sistemos koncepcija programos 41- 48 punktai. (Teisės institutas, 2005).

Nacionalinio lygio subjektų - Respublikos Prezidento, Seimo, Vyriausybės - veiklos, vykdant pagrindines įstatymų leidybos ir vykdymo funkcijas, organizavimas yra pakankamai gerai sureguliuotas ir nesudaro kliūčių nusikaltimų prevencijos ir kontrolės sistemos vystymui. Nacionalinio lygio nusikaltimų prevencijos ir kontrolės subjektų veiklą reglamentuoja įstatymai Policijos veiklos įstatymas, Baudžiamasis kodeksas, Baudžiamojo proceso kodeksas, Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas, Bausmių vykdymo kodeksas ir kiti įstatymai) ir įstatymų lydymųjų teisės aktų (institucijų nuostatai, įgaliojimai vykdyti atitinkamas prevencijos funkcijas, patvirtinti Vyriausybės nutarimais).

Tarpžinybinė komisija Nacionalinei nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programai įgyvendinti (Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. lapkričio 18 d. nutarimas Nr. 757 „Dėl Tarpžinybinės komisijos Nacionalinei nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programai įgyvendinti sudarymo ir jos nuostatų patvirtinimo“) yra įgaliota spręsti strateginius nusikaltimų prevencijos ir kontrolės klausimus, koordinuoti programos įgyvendinimą. Komisijos veiklos forma yra posėdžiai, kurie paprastai vyksta kelis kartus per metus. Taip galima teigti, kad strateginiai nusikaltimų prevencijos ir kontrolės klausimai Komisijoje gali būti sprendžiami tik epizodiškai, o nuolatinis šios veiklos koordinavimas ir organizavimas nėra reglamentuotas.

Komisiją techniškai aptarnauja ir jos darbą organizuoja Vidaus reikalų ministerija, kuri kartu koordinuoja Programos įgyvendinimą. Vidaus reikalų ministerijos nuostatai (Lietuvos Respublikos

Vyriausybės 2001 m. kovo 14 d. nutarimas Nr. 291 „Dėl Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos nuostatų pavirtinimo“) nustato jai uždavinį formuoti visuomenės saugumo valstybės politikos įgyvendinimo strategiją ir organizuoti jos vykdymą. Įgyvendindama šį uždavinį, Vidaus reikalų ministerija įgaliota koordinuoti *tik pavaldžių institucijų* veiklą rengiant ir įgyvendinant nusikaltimų kontrolės ir prevencijos bei kitas programas, skirtas visuomenės saugumui užtikrinti. Taip pat nustatyta, kad Vidaus reikalų ministerija *pagal savo kompetenciją* imasi priemonių nusikaltimų, kitų teisėtvarkos pažeidimų priežastims ir sąlygoms šalinti, kontroliuoja, kaip vykdomos šios priemonės. Tuo tarpu nusikaltimų priežasčių ir sąlygų šalinimas didžiaja dalimi neatitinka Vidaus reikalų ministerijos kompetencijos. Atitinkamai, vertinant esamą teisinę bazę, organizacinę struktūrą ir žmogiškuosius bei finansinius išteklius.

Plačiausiai nusikaltimų prevencijos ir kontrolės uždavinius ir funkcijas valstybės institucijoje reglamentuoja Policijos veiklos įstatymas (Žin., 2000, Nr. 90-2777). Šis įstatymas nustato policijos uždavinius vykdyti nusikalstamų veikų ir kitų teisės pažeidimų prevenciją, nusikalstamų veikų ir kitų teisės pažeidimų atskleidimą ir tyrimą. Taip pat yra nustatytos policijos galimybės bendradarbiauti su kitomis suinteresuotomis institucijomis: „policija, siekdama užtikrinti asmens ir visuomenės saugumą bei viešąją tvarką, bendradarbiauja su kitomis valstybės bei savivaldybių institucijomis įgyvendindama nusikalstamumo kontrolės ir prevencijos programas bei kita forma įtraukdama į šią veiklą visuomenines organizacijas ir gyventojus“. Valstybės institucijos vykdo nusikaltimų prevenciją pagal kompetenciją, tai yra tiek, kiek tai yra nustatyta jų veiklą reglamentuojančiuose teisės aktuose. Atskirų prevencinių priemonių koordinavimas dažniausiai vyksta atsakingoms institucijoms koordinuojant prevencinių programų įgyvendinimą. Atsižvelgiant į tai, kad programos rengiamos keleriems metams, darytina išvada, kad toks koordinavimas nėra lankstus, nes nėra naujų priemonių inicijavimo, nuolatinio veiklos derinimo.

Ikiteisminio tyrimo institucijos nusikaltimų kontrolės veiklą (atskleidimą ir tyrimą) vykdo vadovaujant ir koordinuojant prokuratūrai. Tuo tarpu nuolat organizuoti, koordinuoti, kontroliuoti nusikaltimų prevencijos veiklą vykdomosios valdžios lygiu *nėra įgaliota* jokia valstybės institucija.⁹ paveikslėlyje pavaizduotos pagrindinės nacionalinio lygmens nusikalstamumo prevencijos institucijos.

Apskričių lygio subjektai. Programoje apskričių viršininkai nurodyti kaip regioninio lygio nusikaltimų prevencijos ir kontrolės valdymo subjektai. Apskritis valdymo įstatymas (Žin., 1994, Nr. 101-2015) suteikia apskrities viršininkui nusikaltimų prevencijos prasme svarbius įgaliojimus švietimo, kultūros ir socialiniais klausimais, ypač įgaliojimus rengti, koordinuoti ir vykdyti apskrities socialines programas ir socialinius projektus, taip pat įgaliojimus analizuoti apskrities socialinę, ekonominę ir ekologinę būklę bei jos pokyčius ir apie tai pranešti gyventojams.

9 pav. Pagrindinės nacionalinio lygmens nusikalstamumo prevencijos institucijos

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal reglamentuojančius dokumentus.

Apskritis viršininkas taip pat turi teisę prireikus kviešti apskrityje esančių ministerijų ir kitų Vyriausybės institucijų struktūrinių padalinių vadovų pasitarimus ir jiems pirmininkauti. Ši teisė sudaro galimybes apskritis viršininko administracijai glaudžiau bendradarbiauti su apskritis policijos įstaigomis, prokuratūromis, kitomis institucijomis. Taip pat apskritis viršininkas gali įstatymų nustatytais atvejais imtis papildomų priemonių gyventojų bei jų turto saugumui užtikrinti, tvarkai apskrityje palaikyti.

Apibendrinant galima teigti, kad apskritis viršininkas turi teisinių ir organizacinių galimybių organizuoti nusikaltimų prevencijos ir kontrolės valstybės politikos įgyvendinimą apskrityje, tačiau jis nėra tiesiogiai įstatymo įgaliotas vykdyti nusikaltimų prevenciją (rengti atitinkamas programas ir pan.). Šis reglamentavimo trūkumas yra viena pagrindinių priežasčių, dėl kurių nusikaltimų prevencijos veikla nėra plačiau vystoma regionuose (neplanuojamos ir nevykdomas atitinkamos programos, nevystomi administraciniai gebėjimai šioje srityje). Darytina išvada, kad nusikaltimų prevencija regionuose yra reglamentuota tik iš dalies ir netiesiogiai.

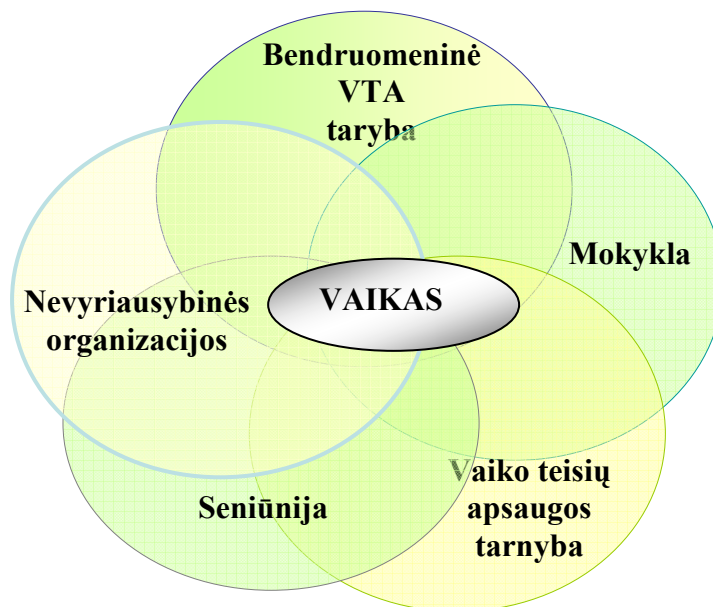
Savivaldybių lygio subjektai. Nusikaltimų prevencijos ir kontrolės organizavimą savivaldybėse nustato Vietos savivaldos įstatymas (Žin., 1994, Nr. 55-1049). Viena iš savivaldybių savarankiškųjų funkcijų yra dalyvavimas užtikrinant viešąją tvarką ir gyventojų rimtį (nusikaltimų kontrolės ir prevencijos vietinių programų kūrimas ir įgyvendinimas pasitelkiant savivaldybių teritoriją aptarnaujančias policijos įstaigas bei įtraukiant į šią veiklą visuomenines organizacijas ir gyventojus).

Savivaldos institucijos - miestų (rajonų) savivaldybės ir apskričių administracija - vaiko teisių apsaugą garantuoja ir vykdo per savivaldybių Tarybas, vietos savivaldos vykdomąsias institucijas,

vaikų teisių apsaugos tarnybas, policijos komisariato nepilnamečių reikalų pareigūnus, švietimo ir kitų institucijų, susijusių su vaikų apsauga, darbuotojus. Savivaldos institucijos rengia ir įgyvendina vaikų teisių apsaugos, vaikų teisių pažeidimų prevencijos priemones savo teritorijoje.

Siekiant užtikrinti Lietuvos Respublikos vaikų teises, interesus ir socialinę apsaugą, o 1994 metais pradėtas kurti vaikų teisių apsaugos tarnybų tinklas miestuose ir rajonuose.

Štai kaip atrodo institucijų, ginančių vaiko teises, tinklas savivaldybių lygmeniu (10 pav.).

10 pav. Savivaldybių lygmens nusikalstamumo prevencijos institucijos

Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis: *Vietos savivaldos įstatymu.* (Žin., 1994, Nr. 55-1049)

Vaiko teisių apsaugos tarnyba įgyvendina pagrindines JTO Vaiko teisių konvencijos nuostatas, vykdo vaiko teisių apsaugą, įstatymų nustatyta tvarka gina vaiko teises ir teisėtus interesus, organizuoja ir prižiūri likusių be tėvų globos vaikų globą (rūpybą). Šiuo metu VTAT savivaldybėse tai vienintelės institucijos, kurios tiesiogiai užtikrina vaiko teisių įgyvendinimą regioniniu mastu. Pagal savo kompetenciją VTAT teikia metodinę paramą savivaldybės įstaigų, susijusių su vaiko teisių apsauga, darbuotojams, kreipiasi į atitinkamas teisėsaugos institucijas, kad asmenims, keliantiems grėsmę vaiko saugumui ir sveikatai, įstatymų nustatyta tvarka būtų taikomos civilinės, administracinės ar baudžiamosios poveikio priemonės.

2.2. Patyčių prevencijos programos LR švietimo sistemoje, jų poveikio įvertinimas

Lietuvoje atsakomybė už vaiko teisių įgyvendinimą tenka įvairioms institucijoms. Tiesiogiai dalyvaujančiais subjektais gali būti įvardijami Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras¹⁰, Šaulių sąjunga ir policijos rėmėjų organizacijos, aukštosios mokyklos, mokslinių tyrimų įstaigos ir

¹⁰ Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras. <http://www.nplc.lt/>

daugelis kitų. Vykdydama Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. liepos 10 d. protokolo Nr.38(2) nutarimą, Švietimo ir mokslo ministerijos sudaryta darbo grupė parengė *Vaikų ir paauglių nusikalstamumo prevencijos nacionalinę programą*,¹¹ kurios tikslai ir uždaviniai¹²:

- formuoti moksliskai pagrįstą nusikalstamumo prevencijos, jo priežasčių bei sąlygų šalinimo politiką Lietuvoje, kaip prioritetinę ir strateginę nusikalstamumo kontrolės kryptį;
- inicijuoti, organizuoti ir koordinuoti nusikalstamumo prevencijos programas bei priemones, derinant jas su šalyje vykdomomis teisinės sistemos, socialine, ekonomine ir kitomis reformomis;
- sukurti ir įgyvendinti veiksmingą nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje sistemą, galinčią prognozuoti ir stabdyti nusikalstamumą mažinant jo lygį, gerinant šalies gyventojų, jų teisių bei interesų apsaugą;
- teikti informacinę, analitinę, mokslinę, metodinę bei kitą paramą nusikalstamumo prevencijos subjektams;
- plėtoti regioninį ir tarptautinį bendradarbiavimą nusikalstamumo prevencijos srityje.

Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. kovo 6 d. nutarimu Nr.197 pritarta šiai Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centro programai ir sudaryta Vaikų ir paauglių nusikalstamumo prevencijos nacionalinės programos vykdymo komisija. Programoje nurodytos valstybinės ir savivaldos institucijos, atsakingos už vaikų ir paauglių nusikalstamumo prevencijos programos įgyvendinimą.

Programą įgyvendinančios institucijos: *Švietimo ir mokslo ministerija, Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, Sveikatos apsaugos ministerija, Vidaus reikalų ministerija, Teisingumo ministerija, Krašto apsaugos ministerija, apskričių viršininkų administracijų padaliniai, miestų ir rajonų savivaldybės.*

Pagrindinės prevencinės programos Lietuvoje:

- ◆ „Olweus“ patyčių prevencijos programa (2008 m.)
- ◆ „Lion's Quest“ (2005 m.)
- ◆ „Antras žingsnis“ (Second Step) (2004 m.)
- ◆ „Zipis ir jo draugai“ (2003 m.)
- ◆ VO „Gelbėkit vaikus“ *Vaikų grupės prieš smurtą* (1996 m.)

Vaikų grupės prieš smurtą mokyklose. Nuo 1996 m. VO „Gelbėkit vaikus“ įgyvendina projektą „Vaikų grupės prieš smurtą“ mokyklose siekiant sukurti vaikams saugesnę aplinką mokykloje ir įgyvendinti vaiko teisę būti apsaugotam nuo smurto. Lietuva -vienintelė Pabaltijyje turi tokias jaunimo Grupes. *2010 m. 18-oje miestų dirba 113 Grupių.* Grupių plėtrą remia LR Švietimo ir Mokslo ministerija. Ilgalaikis tikslas - Grupė kiekvienoje Lietuvos mokykloje. *Vaikų grupių prieš*

¹¹Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. kovo 6 d. nutarimu Nr.197 pritarta šiai programai ir sudaryta Vaikų ir paauglių nusikalstamumo prevencijos nacionalinės programos vykdymo komisija.

¹² Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras. <http://www.nplc.lt/>

smurtą veiklos efektyvumo tyrimas. Veikla yra naudinga/reikšminga tiek patiems vaikams, tiek *grupių vadovams, tiek mokyklai/bendruomenei, nes grupės:*

- ◆ tvirtas funkcionuojantis darinys, turintis galimybes veikti mokyklos bendruomenę
- ◆ tinkama forma skleisti informaciją, kovoti už vaiko teises, mažinti patyčias mokyklose
- ◆ turi didesnes galimybes pasiekti daugiausia mokyklos bendruomenės narių
- ◆ didina pačių vaikų aktyvumą, skatina juos spręsti problemas, padėti draugams ar bendraamžiams, nebūti abejingais. *Grupės prieš smurtą padeda įgyvendinti tris tikslus:*
- ◆ Mažinti smurto apraiškas mokykloje, kurti saugesnę mokyklos aplinką, kurioje vaikai gali paprašyti pagalbos, nebijoti pranešti apie smurto atvejus.
- ◆ Organizuoti prevencinę veiklą - mokyti nesmurtinių bendravimo įgūdžių, užimti socialiai reikšminga veikla.
- ◆ Organizuoti užimtumą vaikams, sudaryti sąlygas vaikų kūrybiškumui/saviraiškai, aktyvinti vaikus kaip mokyklos bendruomenės narius, kurti vaikams patrauklią mokyklą, į kurią vaikai nori ateiti, dalyvauti mokyklos gyvenime.

Vaikų grupės prieš smurtą labiausiai tikisi metodinės pagalbos, mokymų, finansinės paramos.

Patyčių prevencijos pradžia Lietuvoje būtų laikomi 2004 metai, kai „Vaikų linijoje“ pradėta kampanija „Nustok tyčiotis“. ¹³ Lietuvoje dabar jau sėkmingai veikiančias prevencines programas jaunimui „*Vaikų linija*“, „Be patyčių“ pradėjo diegti visuomeninės organizacijos ir privatūs asmenys. Dar 2004 m. pradėta kampanija „*Nustok tyčiotis*“. Vėliau į šias iniciatyvas buvo atsiliepta ir politiniu lygmeniu. 2007 m. šalyje pradėtos įgyvendinti pasaulyje plačiu mastu taikomos prevencinės programos, netiesiogiai skirtos ir ankstyvajai nepilnamečių smurtinio nusikalstamumo prevencijai. 1997 m. kovo 6 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimu Nr. 197 pritarta Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos parengtai *Vaikų ir paauglių nusikalstamumo prevencijos nacionalinei programai*¹⁴ (6 priedas). Pagal Nacionalinę smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2008-2010 metų programą, Vyriausybė smurtui mažinti 2008-iesiems metams Švietimo ministerijai skyrė 6 mln. Lt. Iš šių lėšų diegtos programos: „*Second step*“ (10 lentelė). „*Olweus*“ (11 lentelė), „*Zipio draugai*“ (12 lentelė) ir

10 lentelė

Programa „Antras žingsnis“

	<i>Programos paskirtis</i>	<i>Vertinimas</i>
„ANTRAS ŽINGSNIS“	Ugdo vaikų empatiją, moko kontroliuoti savo jausmus, valdyti pyktį ir spręsti problemas. Pradinių klasių mokinių socialiniams įgūdžiams ugdyti ir jų agresyviai elgesiui mažinti vykdoma smurto prevencijos programa	Nuo 2004 m. Lietuvoje vykdoma programa Šiuo metu programoje „ <i>Antras žingsnis</i> “ dalyvauja apie 800 klasių, kuriose mokosi tūkstančiai vaikų

¹³ <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2007-02-27-robotas-povilaitis-patycios-musu-visuomeneje-yra-tapusios-norma/4721>

¹⁴ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. kovo 6 d. Nutarimas Nr. 197 „Dėl Vaikų ir paauglių nusikalstamumo prevencijos nacionalinės programos“. Valstybės žinios 1997, Nr.21

Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis: Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. kovo 6 d. Nutarimu Nr. 197 „Dėl Vaikų ir paauglių nusikalstamumo prevencijos nacionalinės programos“. Valstybės žinios 1997, Nr.21

11 lentelė

Programa „Olweus“

	<i>Programos paskirtis</i>	<i>Vertinimas</i>
„OLWEUS“	<p>Programa įgyvendinama mokyklose, siekiant mažinti patyčių ir kitokio netinkamo elgesio apraiškas. Programos esmė – išmokyti visą mokyklos personalą atpažinti, pastebėti patyčias ir tinkamai į jas reaguoti. Į programos vykdymą taip pat įtraukiami mokiniai ir jų tėvai. Programos tikslas – tobulinti švietimo pagalbą mokiniui, mokytojui ir mokyklai, šalies bendrojo lavinimo mokyklose diegiant aktyvias patyčių ir smurto prevencijos priemones</p>	<p>Pripažinta kaip viena iš veiksmingiausių smurto prevencijos programų Europoje. Tikėtasi, kad ši programa ženkliai sumažins smurto, patyčių skaičių mokyklose ir prisidės prie švietimo kokybės gerinimo. Naujausi „Olweus“ tyrimai rodo, kad programoje dalyvaujančiose mokyklose 16 proc. sumažėjo besityčiojančių vaikų ir 15 proc. sumažėjo patyčių aukų.</p> <p>Pakartotinis tyrimas 2009 m. parodė, kad „Olweus“ programą įgyvendinančiose mokyklose patyčių lygis sumažėjo iki 24,2 proc., o kai kuriose mokyklose – dar labiau. Nuosekliai vykdydama programą, mokyklos bendruomenė tapo nuolat besimokančia organizacija, gebančia tinkamai reaguoti į visuomenės pokyčius, keliamus iššūkius. Mokyklos bendruomenė įgijo daugiau žinių, jos veikla patyčių prevencijos srityje tapo aktyvesnė. Patyčių atvejų sprendimas tapo profesionalesnis ir sistemiškesnis. Programos reikalavimai „privertė“ peržiūrėti ir koreguoti mokykloje taikomą nuobaudų sistemą: sudarytos „nuobaudų kopėčios“, peržiūrėtos mokyklos taisyklės, susitarta dėl bendrų sprendimų patyčių atvejais. Kai kuriose mokyklose programos diegimo metu atsiradusios naujovės – taisyklės prieš patyčias kiekviename kabinete, ryškūs budėtojų raiščiai koridoriuose, „nuobaudų kopėčios“ besityčiojančiajam – išliejo į mokyklos gyvenimą ir padeda mažinti patyčias joje. Į mokyklos problemų sprendimą dažniau įtraukiami mokinių tėvai. Pagerėjo mokinių ir mokytojų santykiai, išaugo mokinių pasitikėjimas mokytojais. Vaikai ėmė drąsiau kalbėti apie patyčias ir išmoko ieškoti pagalbos būdų – dėl patiriamų ar pastebėtų patyčių jie dažniau kreipiasi į mokytojus, klases auklėtojus, specialistus.</p>

Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis: Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. kovo 6 d. Nutarimu Nr. 197 „Dėl Vaikų ir paauglių nusikalstamumo prevencijos nacionalinės programos“. Valstybės žinios 1997, Nr.21; Gyvenimo būdas. 2010-04-03. *Patyčios Lietuvoje. Ar dar ilgai lyderiausime?*¹⁵; lrytas.lt. 2007 05 05. *Septyni iš dešimties mokinių patiria patyčias*¹⁶

10 lentelė

Programa „Zipio draugai“

	<i>Programos paskirtis</i>	<i>Vertinimas</i>
„ZIPIO DRAUGAI“	<p>Ikimokyklinėse Lietuvos įstaigose įgyvendinama tarptautinė ankstyvosios smurto prevencijos programa kurios metu žaismingų pasakojimų pagalba siekiama mokyti pačius mažiausius suvokti savo jausmus ir įgyti gebėjimų spręsti konfliktines situacijas. Programa orientuota į 5–7 metų vaikus. Programos „Zipio draugai“ tikslas – siekiant geresnės emocinės vaikų savijautos padėti jiems įgyti socialinių ir emocinių sunkumų įveikimo gebėjimų.¹⁷ Sunkumų įveikimo gebėjimai yra labai svarbūs mažinant savižudybių skaičių, taip pat jie prisideda prie patyčių problemos sprendimo</p>	<p>Tai viena sėkmingiausių prevencinių programų, įgyvendinamų Lietuvos ugdymo sektoriuje. 2009 metais programoje dalyvavo 72 000 vaikų, nuo 2001 m. dirbti pagal ją mokyta 2 660 pedagogų. Nuo įgyvendinimo pradžios 2000 m. programoje jau dalyvavo beveik 72 tūkst. vaikų, buvo apmokyti 2,6 tūkst. šalies pedagogų. Apklausos rodo, kad beveik 80 proc. šioje programoje dalyvavusių vaikų tėvų pastebi teigiamus rezultatus – vaikai tampa atviresni, draugiškesni.</p>

Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis: Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. kovo 6 d. Nutarimu Nr. 197 „Dėl Vaikų ir paauglių nusikalstamumo prevencijos nacionalinės programos“. Valstybės žinios 1997, Nr.21; gyvenimo būdas. 2010-04-03. *Patyčios Lietuvoje. Ar dar ilgai lyderiausime?*¹⁸

¹⁵<http://www.etaplus.lt/Gyvenimo-budas/2010-metai-balandzio/Patycios-Lietuvoje.-Ar-dar-ilgai-lyderiausime>

¹⁶ <http://www.vaikulinija.lt/index.php/ziniasklaida2007/20070505/>

¹⁷<http://www.pedagogika.lt/index.php?-1733361981>

¹⁸<http://www.etaplus.lt/Gyvenimo-budas/2010-metai-balandzio/Patycios-Lietuvoje.-Ar-dar-ilgai-lyderiausime>

Reikia atkreipti dėmesį, kad Vaiko teisių apsaugos kontrolierė, susipažinusi su Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos pateiktu derinti Nacionalinės smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2011-2015 metų programos projektu pateikė nuomonę, kad reikėtų svarstyti galimybę skirti didesnę dėmesį smurto formų *mokykloje* prevencijai. Mokyklose siūlomas plėtoti projektas „Saugūs ir sveiki mokykloje“ ir jam įgyvendinti numatytos lėšos yra nepakankamos efektyviai kovai su smurtu ir patyčiomis vaikų atžvilgiu mokyklose, todėl būtina numatyti ilgalaikių, moksliskai pagrįstų smurto prevencijos programų tęstinį įgyvendinimą mokyklose ir, atitinkamai, jų finansavimą. Be to, vertinant Programos uždavinių įgyvendinimą turėtų būti remiamasi ne tik kiekybiniais kriterijais (kvalifikaciją tobulinusių specialistų skaičius, suteiktų kompleksinių paslaugų vaikams skaičius, vaikų, gavusių nemokamą pagalbą telefonu, skaičius ir kt.), bet visų pirma *kokybiniais* - išanalizuoti nustatytų tikslų pasiekimo laipsnį, bendradarbiavimo su tarptautinėmis organizacijomis veiksmingumą, lėšų, skirtų Programos priemonėms įgyvendinti, panaudojimo efektyvumą ir kt.

Apibendrinant galima teikti, kad Lietuvoje jau pastebimi patyčių prevencinių programų įgyvendinimo rezultatai. Taip pat stengiamasi įgyvendinti ilgalaikę prevencinę programą. Siekiama programų veiksmingumą vertinti kokybiniais, o ne vien kiekybiniais kriterijais.

2.3. Visuomenės švietimo ir informavimo apie patyčias mokyklose priemonės, jų poveikio įvertinimas

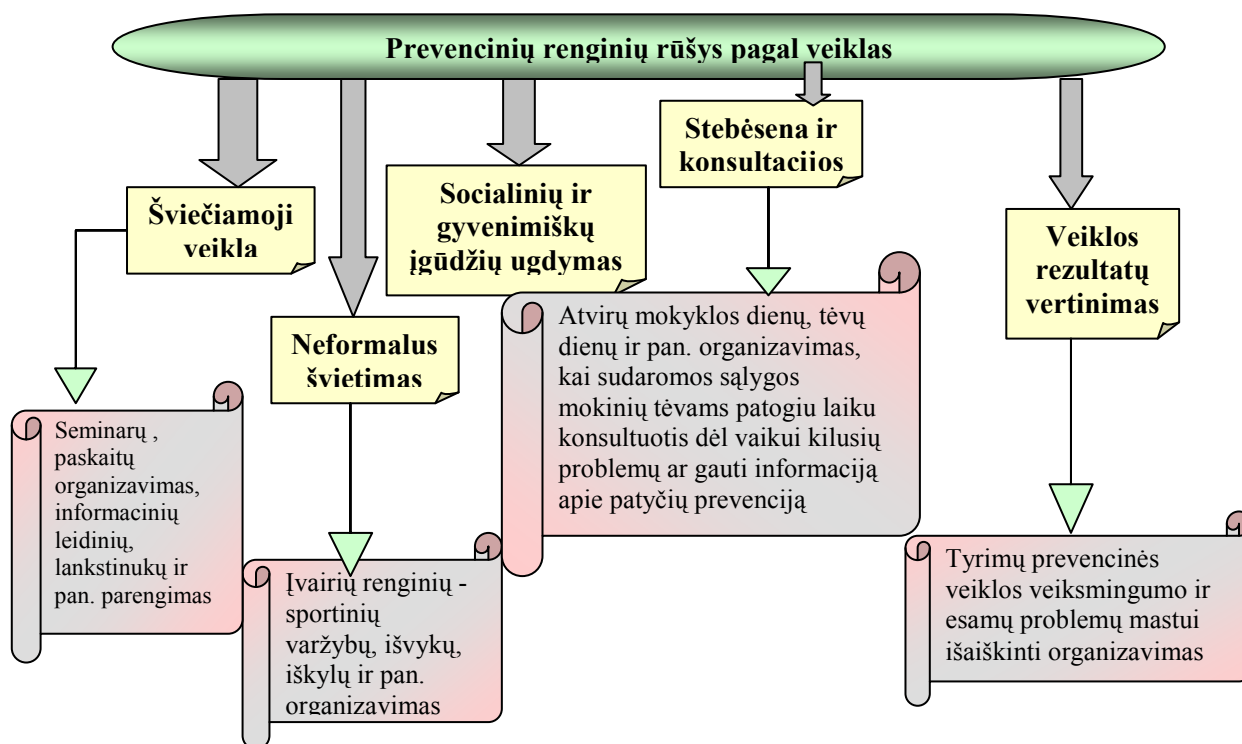
ES vaiko teisių strategijoje dėl vaikų teisių kūrimo pabrėžiama jog būtina suteikti žmonėms daugiau informacijos, pagerinti jų žinias ir pasidalyti su vaikų teisėmis susijusia patirtimi (Save the children, 2006). Išplatinti visuomenei skirtą leidinį, kviečiantį diskutuoti ir komentuoti tai, kas padėtų nustatyti būsimųjų konkrečių veiksmų prioritetus (2008).

Surinkti duomenis (kuriuos būtų galima lengvai palyginti ir įvertinti) apie vaikų teisių padėtį. Kad galėtų tinkamai dirbti, mokomi visi su vaikų teisių „įtraukimu“ į ES politiką susiję žmonės (2007). Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas (Žin., 1991, Nr. I-1489; Žin., 2003, Nr. 63-2853) skelbia, kad „švietimas - veikla, kuria siekiama suteikti asmeniui visaverčio savarankiško gyvenimo pagrindus ir padėti jam nuolat tobulinti savo gebėjimus“. Įstatyme taip pat pažymima, jog švietimas - vienas iš ateities kūrimo būdų, grindžiamas žmogaus pasirinkimo laisvės, demokratiniais santykiais, humanizmu bei šalies kultūros tradicijomis.

Nuo 2001 metų Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerija kasmet tvirtina visuomenės švietimo programos įgyvendinimo priemonių planus, kuriais siekiama įvairiomis informavimo priemonėmis šviesti visuomenę teisiniais klausimais, bendradarbiaujant su įvairiomis institucijomis. Nuo 2005 metų Teisingumo bei Vidaus reikalų ministerijos drauge su Švietimo ir mokslo ministerija įgyvendina Visuomenės informavimo apie valstybės garantuojamą teisinę pagalbą metodika programą. 2008 m. spalio 29 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybė priėmė nutarimą Nr. 1120 Dėl

Visuomenės teisinio švietimo 2009-2012 metų programos (Žin., 2008, Nr. 130-4981). Programos vykdytojai yra Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija, Teisingumo ir Kultūros ministerijos. Programos tikslas - užtikrinti visuomenės teisinio švietimo sistemos, sudarančios galimybes gyventojams įgyti teisinių žinių ir gebėjimų, kad jie tinkamai naudotųsi savo teisėmis ir laisvėmis teisinėje sistemoje, jas gintų ir atliktų pareigas, plėtrą.

Viena iš priemonių susijusi su visuomenės informavimo priemonių taikymu ir masinių renginių organizavimu. Pradedant prevencinį darbą naujoje vietovėje dažnai susiduriama su tuo, kad vietinė visuomenė nesuvokia ar gan iškreiptai suvokia nusikalstamumą ir su juo susijusius reiškinius savo vietovėje, nesupranta prevencijos galimybių. Su tokia visuomene gan sunku bendradarbiauti. Reikia bent sustiprinti jos susidomėjimą problemomis, kurios bus sprendžiamos prevencijos projekte. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2007 m. vasario 1 d. įsakymu Nr. 1R-46 *Visuomenės informavimo apie valstybės garantuojamą teisinę pagalbą metodika* numatytos visuomenės informavimo priemonės skirtos tam, kad visuomenė daugiau sužinotų apie galimybes gauti valstybės garantuojamą teisinę pagalbą, jos teikimo sąlygas ir rezultatus. Nurodo visuomenės informavimo priemonės kaip (žr.11 paveikslėlis). *KEISTA: 2008 06 10 įsakymu Nr. 1R-236 (nuo 2008 07 01)* (Žin., 2008, Nr. 67-2543) ir nurodomos papildomos visuomenės informavimo priemonės.

11 pav. Prevencinių renginių rūšys pagal veiklas

Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis: Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2007 m. vasario 1 d. įsakymu Nr. 1R-46 *Visuomenės informavimo apie valstybės garantuojamą teisinę pagalbą metodika*.

Įgyvendindamos šios metodikos 4 punkte nurodytas visuomenės informavimo priemonės:

- savivaldybių institucijos privalo saugoti ir kasmet tarnyboms pateikiamose ataskaitose pateikti informaciją apie įgyvendintas visuomenės informavimo priemones ir tai įrodančius dokumentus.

- tarnybos privalo saugoti ir kasmet Teisingumo ministerijai pateikiamose ataskaitose pateikti informaciją apie įgyvendintas visuomenės informavimo priemones ir tai įrodančius dokumentus .

- punkte nurodytų priemonių nuotraukas arba kitokius vizualius įrodymus ar dalyvių sąrašus ir pan.

Vaikų linija kampaniją “Nustok tyčiotis” pradėjo vykdyti 2004 metų vasarį. Šia kampanija siekiama, kad patyčių reiškinyb būtų pripažintas viena svarbiausių problemų Lietuvos mokyklose. Taip pat siekiama įtraukti valstybės institucijas į smurto prevencijos programų diegimo ir kūrimo darbą, mokyklų bendruomenės narius mokyti modernių patyčių prevencijos metodų, *informuoti visuomenę apie patyčių mastą bei efektyvias patyčių prevencijos programas.*

Patyčių problemos kėlimas. Nuo pat kampanijos vykdymo pradžios buvo siekiama kuo labiau išskelti patyčių problemą, kaip aktualią ne tik vaikams, bet ir visai visuomenei. Patyčių problemos kėlimas vykdomas:

- ◆ *bendradarbiaujant su žiniasklaidos priemonėmis.* Nuo 2004m. patyčių tematika buvo minima visuose didžiausiuose Lietuvos dienraščiuose, regioniniuose laikraščiuose, nacionaliniuose ir regioniniuose TV kanaluose, radijuje. Vaikų linijos interneto svetainėje galima rasti visus žiniasklaidos straipsnius apie patyčių tarp vaikų problematiką skyriuose “Nustok tyčiotis” bei “Vaikų linija žiniasklaidoje” nuo 2004m.

- ◆ *internetu svetainėje skelbiant įvairioms visuomenės grupėms aktualią informaciją apie patyčias.* Vaikų linijos interneto svetainėje yra sukurtas skyrius “Nustok tyčiotis”, kuriame pateikiama įvairi aktuali informacija vaikams, tėvams ir mokytojams. Svetainėje pateikiamos įvairios idėjos, rekomendacijos tiek vaikams, tiek suaugusiems, ką galima daryti su šiuo reiškiniu, pristatomi mitai ir faktai apie patyčias, tyrimai, informacija apie literatūrą, dokumentiniai ir video filmai, užsiėmimai moksleiviams, straipsniai žiniasklaidoje, efektyvių patyčių ir smurto prevencinių programų aprašymai.

- ◆ *pasitelkiant žinomus visuomenei žmones.* Du kartus per kampanijos įgyvendinimo laikotarpį žinomi visuomenei asmenys buvo kviečiami prisidėti prie patyčių problemos kėlimo. Su jų vaikystės nuotraukomis ir pasakojimais apie vaikystėje išgyventus sunkumus buvo išleistos mažos kortelės, kuriose žinomi žmonės dalijosi savo vaikystės patirtimi, susijusia su patyčiomis. Šių kortelių tikslas - paskatinti vaikus kalbėti apie patiriamas patyčias, kreiptis dėl to pagalbos, o taip pat didinti vaikų dėmesį šiam reiškiniui, kurį jie net tik patiria, bet ir stebi.

Metodinės medžiagos rengimas: lankstinukai, skrajutės. Kampanijos metu Vaikų linija yra parengusi įvairios informacinės medžiagos vaikams, tėvams, suaugusiems apie patyčias ir jų

prevenciją: lankstinukai apie patyčias vaikams ir tėvams, lankstinukas vaikams apie draugystę, skrajutės, skirtos nuostatos apie skundimą koregavimui vaikų tarpe, knygelė apie patyčias, skirta įvairiems šia tema besidomintiems žmonėms.

Metodiniai leidiniai. Jungtinės Karalystės ir Nyderlandų karalystės ambasadų paramos dėka 2006m. išleista metodinė knyga „Patyčių prevencija mokyklose“. Šią knygą elektroniniame formate galima rasti ir atsisiųsti iš Vaikų linijos interneto svetainės. Knygoje pateikiamos struktūruotos žinios apie patyčias, aprašomi įvairiose pasaulio šalyse naudojami metodai, padedančius mažinti patyčių mastą mokyklose bei pateikiamos gairės, kaip efektyviai vykdyti patyčių prevenciją, į ją įtraukiant visus mokyklos bendruomenės narius - administraciją, moksleivius, mokytojus bei tėvus. Leidinys skirtas mokyklų darbuotojams: pedagogams, administracijai, socialiniams pedagogams, psichologams. Knygos autoriai "Vaikų linijos" vadovas bei psichologas Robertas Povilaitis ir "Vaikų linijos" savanorių mokymo vadovė, psichologė Jurgita Valiukevičiūtė.

Užsienyje yra išleista daug knygų apie patyčių prevenciją mokyklose, yra sukaupta nemažai patirties. Šia knyga norėtina apibendrinti šią tarptautinę patirtį ir perteikti specialistams dirbantiems su vaikais Lietuvoje. 2007m. EK Daphne programos lėšomis bendradarbiaujant su VŠĮ „Paramos vaikams centras“ išleista knyga „Kurkime mokyklą be patyčių“ (Povilaitis, 2006).

Vaizdinė metodinė medžiaga. 2007m. Vaikų linija kartu su VŠĮ „Paramos vaikams centras“ vykdydama EK Daphne programa į lietuvių kalbą išvertė ir įgarsino 2 prevencinius filmus, skirtus taikyti mokyklose, apie patyčias bendraujant su moksleiviais ir suaugusiais: „Rask laiko pasirūpinti“ bei „Nekentėk tyloje“.

Seminarų pedagogams ir kitiems su vaikais dirbantiems specialistams organizavimas: seminarų, mokymų specialistams, dirbantiems su vaikais organizavimas yra viena iš svarbių veiklų, padedančių specialistams suteikti žinių apie efektyvius smurto, patyčių prevencijos būdus. Mokymai specialistams vyksta įvairiu mastu: savivaldybių, regioniniu, mokymai taip pat vedami ir atskiros mokyklų bendruomenėms. 2006-2007 m. Vaikų linija kartu su VŠĮ „Paramos vaikams centras“ pradėjo įgyvendinti EK Daphne programos remiamą projektą „Kurkime mokyklą be patyčių“, kurio metu 50-yje mokyklų 2006-2007 metais vedami dviejų dienų seminarai apie patyčių prevenciją¹⁹.

Patyčių prevencijos programos įgyvendinimas mokyklose: 2006m. Vaikų linija pradėjo įgyvendinti Patyčių prevencijos programos trijose Vilniaus mokyklose - Ažuolyno vidurinėje mokykloje (remiant Gintaro Steponavičiaus paramos fondui), Pilaitės vidurinėje mokykloje (remiant bendrovei Čilija) bei Sietuvos vidurinėje mokykloje (remiant EK Daphne programai). Įgyvendinant patyčių prevencijos programą, mokyklose suformuotos koordinacinės grupės iš mokyklos administracijos, mokytojų, tėvų ir mokinių. Grupė renkasi kiekvieną mėnesį ir kuria specialią

¹⁹ http://www.vaikulinja.lt/files/konf_pranesimai_lt.pdfR.Žakaitienė

strategiją kovai su patyčiomis, vyksta mokyklos personalo mokymai, kaip reaguoti į patyčių situacijas, prevencijos principų, tinkamų nuostatų apie patyčias formavimas.

Įvairių renginių, skirtų patyčių problemai aktualizuoti, organizavimas: 2007m. pavasarį Vaikų linija surengė apyrančių „Be patyčių“ akciją. Šios akcijos tikslas – pakviesti įvairius žinomus visuomenėje žmones, dirbančius su vaikais specialistus, o taip pat moksleivius, jų tėvelius ir kitus neabejingus asmenis prisidėti prie draugiškų tarpusavio santykių kūrimo. Apyrankės – tai šios idėjos palaikymo simbolis. Organizuotas „Draugystės karnavalas“ - teatralizuotas, spalvingas vaikų ir paauglių eitynes Vilniaus miesto centre. Karnavale buvo kviečiami dalyvauti vaikų ir paauglių grupės iš visos Lietuvos. Vaikų kolektyvai buvo skatinami savo grupėje pasirodymu, dainomis, apsirengimu, šūkais išreikšti draugiškos visuomenės, draugiškų santykių idėją. Renginio tikslas – skatinti draugiškus tarpusavio santykius, atkreipti dėmesį, kad vaikai gali bendrauti be patyčių (Jasiulionienė, 2007).

2007 m Vilniuje surengta tarptautinė konferencija „*Modernūs požiūriai į patyčių ir smurto prevenciją mokyklose*“. Tais pačiais metais patvirtinta Lietuvos psichikos sveikatos strategija, kurioje pirmą kartą psichikos sveikata skelbiama prioritetine veiklos kryptimi. Priimta strategija remiasi naujausiais Pasaulio sveikatos organizacijos, Europos Sąjungos ir kitais tarptautiniais dokumentais, kuriuose psichikos sveikata įvardijama kaip prioritetas sveikatos ir socialinės politikos srityje. Išleista metodinių leidinių mokytojams: „*Smurtas mokykloje: prevencija ir pagalba*“, „*Mokykla gali įveikti patyčias*“, „*Mokytojams apie patyčias ir jų prevenciją*“. Išleisti mokiniams skirti leidiniai: „*Vaikams ir paaugliams apie patyčias*“, „*Moku bendrauti be patyčių*“, „*Ką kiekvienas vaikas turi žinoti apie smurtą ir kaip išlikti saugiam*“ ir tėvams „*Galiu padaryti vaiko gyvenimą saugų*“.

2010 m. lapkričio 19 d. Žmogaus teisių komitetas kartu su organizacija „Gelbėkit vaikus“ surengė konferenciją „*Saugios ir palaikančios mokyklos kūrimas*“.(Lietuvos Respublikos seimo žmogaus teisių komitetas, 2010). Užsiima teoriniais ir praktiniais vaiko teisių tyrimais tarptautinės organizacijos, kurios Lietuvoje turi įkūrusios savo padalinius, tai UNICEF, Europos taryba, UNESCO, “Save the children” (“Gelbėkit vaikus”). Jos domisi vaiko teisių įgyvendinimo klausimais ir vykdo vaiko teisių propagandą tarptautiniu lygiu.

2.4. Tarpinstitucinis bendradarbiavimas tarp žinybų Lietuvoje

Bendradarbiaujančių institucijų atstovų motyvacijos palaikymas - vienas pagrindinių tinklo gyvybingumo garantų (Gailienė, 1998).

Tarpžinybinis bendradarbiavimas - svarbus, bet dar nepakankamai panaudotas prevencinės veiklos optimizavimo šaltinis. Bendradarbiavimas su panašius uždavinius sprendžiančiomis organizacijomis ir grupėmis suteikia daugiau galimybių, praturtina prevencinę veiklą naujomis išvalgomis ir konstruktyviais sprendimais. Psichikos sveikata yra daugelio žinybų veiklos objektas

(medicinos, švietimo, teisėsaugos, socialinės paramos, psichologinių tarnybų ir kt.). Stiprinant psichikos sveikatą aktyviai dalyvauja įvairios nevyriausybines organizacijos, labdaringos organizacijos, bažnyčia. Kiekviena organizacija turi specifinių tikslų ir siekių. Dėl to nereikėtų nerimauti, nes įvairovė ir skirtumai - vaisingo bendradarbiavimo prielaida. Žmogiškasis kapitalas yra žmogaus savybių - sveikatos, išsilavinimo, aktyvumo - visuma, turinti įtakos jo veiklos rezultatyvumui. Toje pačioje srityje besidarbuojantys asmenys visada gali suderinti savo siekius ir surasti bendrų tikslų (Žemaitienė, 2006). Siekiant mažinti smurtą prieš vaikus, formuojant kiekvieno žmogaus neigiamą požiūrį į smurtą kaip reiškinį labai svarbus tarpžinybinis bendradarbiavimas, pačios bendruomenės aktyvus dalyvavimas, Patyčių prevencijoje labai svarbus ir mokyklos bendruomenės aktyvus bendradarbiavimas su kitomis institucijomis, pavyzdžiui, policija, pedagogine psichologine tarnyba, psichikos sveikatos centru, vaikų teisių apsaugos tarnyba, bažnyčia, NVO ir kt. (Karmaza ir kt., 2007). Svarbu suprasti, kad smurto pasireiškimas mokykloje nėra tik mokyklos problema. Tai gili socialinė problema, kuriai reikia kompleksinio požiūrio ir visų institucijų įsitraukimo. Vaiko gerovės valstybės politikos koncepcijoje siekiama, kad sprendžiant daugialypes problemas, su kuriomis susiduria vaikai ir jų šeimos, būtų plėtojamos įvairių sričių paslaugos. Sudarant sprendimų, susijusių su pagalba šeimai ir vaikui, planus, skatinamas tarpžinybinis bendradarbiavimas, lėšų kooperavimas, pasitelkiamos įvairių sričių specialistų komandos. Užtikrinamas visapusiškas darbuotojų, kurie dirba su vaikais, mokymas ir parama. Smurto prieš vaikus klausimus Lietuvos Respublikos institucijos nagrinėja pagal savo kompetenciją, apibrėžtą įstatymuose ir kituose norminiuose teisės aktuose.

Pagrindinis Lietuvos įstatymas bendrai reglamentuojantis vaiko teises bei garantuojantis jų apsaugą yra 1996 m. kovo 14 d. priimtas Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas. Šio įstatymo paskirtis - gerinti vaikų teisinę apsaugą šalyje, nustatant suderintus su Lietuvos Respublikos Konstitucija ir tarptautinės teisės normomis bei principais vaiko teisių ir laisvių gynimo pagrindus. Čia nustatomos pagrindinės vaiko teisės, laisvės bei pareigos, šių teisių ir laisvių apsaugos bei gynimo svarbiausiosios garantijos, taip pat reglamentuotos vaiko elgesio kontrolės bei jo atsakomybės pagrindinės sąlygos, nustatytos tėvų, kitų fizinių ir juridinių asmenų atsakomybės už vaiko teisių pažeidimus bendrosios nuostatos, vaiko teisių apsaugos institucijų sistema ir jų veiklos teisiniai pagrindai. Pagrindiniai tarptautinės teisės normos bei principai, kuriais vadovaujantis priimtas šis ir kiti Lietuvos įstatymai vaiko teisių apsaugos srityje, yra tvirtinti Jungtinių Tautų Organizacijos 1959 metų Vaiko teisių deklaracijoje bei 1989 metų Vaiko teisių konvencijoje, kurią Lietuva ratifikavo 1995 m.

Vaiko teisių apsaugą savivaldybėse garantuoja atitinkamos savivaldybių tarybos, vietos savivaldos vykdomosios institucijos, vaiko teisių apsaugos tarnybos, policijos nepilnamečių reikalų inspektoriai, taip pat mokyklos ir kitos institucijos, kurios įgyvendina vaiko teisių apsaugos, vaiko

teisių pažeidimų prevencijos priemonės. Valstybė ir vietos savivaldos institucijos skatina ir remia savanorišką visuomeninių organizacijų veiklą vaiko teisių apsaugos srityje. Taigi reikia suprasti, kad smurto prevencija nėra vieno specialisto ar vienos kurios nors specialistų grupės prerogatyva. Tik dirbant komandoje, įtraukiant tėvus, vaiko teisių apsaugos, policijos tarnybų darbuotojus ir remiantis bendradarbiavimo principais galima tikėtis pozityvių poslinkių mažinant smurtinio elgesio apraiškas (Žakaitienė, 2007).

11 lentelė

Tarpinstitucinis bendradarbiavimas tarp žinybų

<i>Konsultacinė šeimos ir vaiko reikalų taryba prie Respublikos Prezidento</i>	Vertina situaciją, inicijuoja ir teikia pasiūlymus Respublikos Prezidentui dėl valstybės politikos, strategijos ir taktikos šeimos ir vaiko teisių apsaugos srityje, prisideda prie valstybės formuojamų koncepcijų programų, inicijuoja aktyvų visuomenės dalyvavimą įgyvendinant šeimos ir vaiko teises ²⁰ .
<i>Lietuvos Respublikos Seimo Žmogaus teisių komitetas, Socialinių reikalų ir darbo komitetas ir kiti komitetai.</i>	Kuruoja konkrečius klausimus, susijusius su vaiko teisių apsauga, ir vykdo parlamentinę kontrolę
<i>Lietuvos Respublikos Seimo Šeimos ir vaiko reikalų komisija</i>	Svarsto įstatymų projektus, rengia išvadas, nagrinėja jos kompetencijai priklausančius klausimus, atlieka parlamentinę kontrolę, organizuoja įvairius renginius, vykdo veiklą, susijusią su vaikų ir šeimos reikalais, ir kt. ²¹ .
<i>Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga</i>	Turi prižiūrėti, kaip įgyvendinamos Konstitucijos, Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių, Seimo ratifikuotų konvencijų, Lietuvos Respublikos įstatymų bei kitų teisės aktų, reglamentuojančių vaiko teisių ir jo teisėtų interesų apsaugą, nuostatas Lietuvoje, ir kontroliuoti, kaip vykdomas Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstatymas ²² .
<i>Švietimo ir mokslo, Sveikatos apsaugos, Teisingumo ir Vidaus reikalų ministerijoms</i>	Priskirtos papildomos funkcijos, susijusios su vaiko teisių apsaugos įgyvendinimu ²³ .
<i>Socialinės apsaugos ir darbo ministerija,</i>	Priskirta vaiko teisių apsaugos valdymo sritis, įgyvendina šeimos, jaunimo, vaiko teisių apsaugos ir socialinės paramos šeimoms politiką, kartu su kitomis valstybės ir savivaldybių institucijomis ir įstaigomis užtikrina tinkamą vaiko teisių apsaugą ²⁴ .
<i>Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos (toliau – Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba VTA)</i>	Turi įgyvendinti vaiko teisių apsaugos priemones, ginti vaiko teises ir teisėtus interesus (ir atstovauti jiems) valstybės ir savivaldybių institucijose bei įstaigose, nevyriausybinesse organizacijose ir kitose įstaigose, pagal kompetenciją koordinuoti savivaldybių vaiko teisių apsaugos tarnybų darbą ir teikti joms metodinę paramą vaiko teisių apsaugos praktinio įgyvendinimo klausimais, kasmet rinkti iš savivaldybių vaiko teisių apsaugos tarnybų ir kitų institucijų, įstaigų statistinę informaciją, ją sisteminti, apibendrinti, analizuoti ir teikti Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai bei kitoms institucijoms ²⁵ .
<i>Apskričių viršininkai</i>	Turi rengti, koordinuoti ir vykdyti apskrities socialines programas ir socialinius projektus; administruoti nemokamą maitinimą mokiniams, kurie mokosi apskrities viršininko

20 Lietuvos Respublikos Prezidento 1996-05-30 dekretas Nr. 960 „Dėl Konsultacinės vaiko reikalų tarybos prie Respublikos Prezidento steigimo”.

21 Lietuvos Respublikos Seimo Šeimos ir vaiko reikalų komisijos 2006 m. veiklos ataskaita. [Žiūrėta 2010-10-11]. Prieiga per internetą <http://www3.lrs.lt/docs2/NCKGUTLV.PDF>

22 Lietuvos Respublikos Seimo 2000-07-08 nutarimu Nr. VIII - 1865 patvirtintų Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos nuostatų 7 p.

23 Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003-02-06 nutarimo Nr. 194 „Dėl vaiko teisių apsaugos valdymo srities priskyrimo Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai ir kitų ministerijų kompetencijos nustatymo“, 1 p. Valstybinio audito ataskaita Lietuvos Respublikos valstybės kontrolė.

24 Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998-07-17 nutarimu Nr. 892 patvirtinti Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos nuostatai, 5.3, 6.23, 6.24 p.

25 Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2005-10-20 nutarimu Nr. 1114 patvirtinti Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo

tarnybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos nuostatai, 6.1., 6.2., 6.3., 6.4., 6.5. p.

	įsteigtose mokyklose ir ilsisi tų mokyklų organizuotose dieninėse vasaros poilsio stovyklose ir kt. ²⁶ .
<i>Savivaldybių bendruomenių vaiko teisių apsaugos tarybos,</i>	Veikiančios prie Lietuvos Respublikos savivaldybių tarybų, pagal savo kompetenciją privalo teikti savivaldybės tarybai siūlymus dėl vaiko teisių apsaugos politikos ir strategijos formavimo bei prioritetų nustatymo bendruomenėje, vaiko teisių apsaugos ir vaiko teisių pažeidimų prevencijos priemonių rengimo bei įgyvendinimo bendruomenėje ²⁷ .

Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis : LR Prezidento, LR Seimo nutarimais, LR Šeimos ir vaiko reikalų komisijos *veiklos ataskaita* LR Vyriausybės nutarimais LR apskrities *valdymo įstatymu*, LR socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymu.

2.4.1. Socialinis pedagogas kaip pagrindinė jungiamoji grandis tarpinstituciniame bendradarbiavime

Švietimo įstatyme, kituose švietimo sistemą reglamentuojančiuose teisės aktuose yra įtvirtintas socialinės pedagoginės, psichologinės ir kitos pagalbos teikimas vaikams mokykloje, tėvų konsultavimas šiais klausimais, įtvirtinta mokyklos vadovo atsakomybė už saugios aplinkos mokykloje užtikrinimą. Visose savivaldybėse veikia pedagoginės psichologinės tarnybos. Jos nuo 2005 m. finansuojamos mokinio krepšelio lėšomis. Siekiant, kad į šias tarnybas ateitų dirbti tinkami specialistai, 2006 m. finansavimas šioms tarnyboms padidintas dvigubai, 2007 dar 20 procentų.

Švietimo dokumentuose pabrėžiamas socialinės pedagoginės pagalbos teikimas komandoje, akcentuojama specialistų bei ugdytojų, teikiančių socialinę pedagoginę pagalbą, komandinio darbo kompetencija, tačiau nėra apibrėžta *kaip turėtų būti konstruojama bei funkcionuoti socialinės pedagoginės pagalbos komanda bendrojo lavinimo mokykloje, tenkinant mokinių socialinės pedagoginės pagalbos poreikius* (Smurto prevencija mokyklose, 2007).

Teikiant socialinę paramą ir aktyvinant bendruomenę labai svarbus socialinių pedagogo vaidmuo. Socialinis pedagogas, atlieka daugybę įvairiausių vaidmenų - yra patarėjas, tarpininkas, mokytojas, advokatas ir guodėjas.

Jeigu patyrinėjus socialinio pedagogo veiklą reglamentuojančius dokumentus, socialinis pedagogas turi kartu su įstaigos personalu, visuomeninėmis organizacijomis ir socialiniais partneriais vykdyti šviečiamąjį - informacinį darbą. Vykdyti individualų darbą su mokiniais - remti krizių metu, ugdyti socialinius įgūdžius, reguliuoti tarpusavio santykius. Vykdyti darbą su mokinių šeimomis sprendžiant problemas, trukdančias vaiko ugdimosi procesui. Stiprinti tėvų (globėjų, rūpintojų) ir mokyklos bendradarbiavimą, kurti saugią aplinką mokykloje. Puoselėti ryšius su vietos bendruomene, įtraukti savanorius į prevencinės, informacinės, psichologinės, specialiosios pedagoginės ir specialiosios pagalbos teikimą; Telkti mokykloje pagalbos komandą, rengti pagalbos teikimo planą, koordinuoti jo įgyvendinimą mokykloje ir už jos ribų. Štai kaip viskas gražiai suguldyta pareigybinuose dokumentuose, bet realybėje jaučiamas mokyklos neįgalumas. Pareigybinuose

²⁶ Lietuvos Respublikos apskrities valdymo įstatymas, 1994-12-30 Nr. 101, 7 str

²⁷ Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2002-12-18 įsakymu Nr. 163 patvirtinti Savivaldybių bendruomenių vaiko teisių apsaugos tarybų pavyzdiniai nuostatai. Valstybinio audito ataskaita Lietuvos Respublikos valstybės kontrolė

dokumentuose rašoma, kad mokykla turi būti pagrindine iniciatore organizuojant pagalbą, telkiant komandą, koordinuojant²⁸.

Socialinių pedagogų etatų paskirtis - aktyvinti socialinį ir prevencinį darbą mokyklose, steigti socialinių pedagogų etatus švietimo įstaigose, organizuoti darbą su rizikos grupės vaikais, tėvais, VTAT, užtikrinti socialines garantijas, psichologinių poreikių tenkinimą, sudaryti visiems moksleiviams geresnes socialines ir edukacines ugdimosi sąlygas. Vykdamas ir įgyvendinantis programą, numatomas rezultatas: vaiko teisių saugumą ir socialines garantijas užtikrinančių institucijų, bendruomenės narių veiklos koordinacija ir organizacija; nusikalstamumo ir kvaišalų vartojimo prevencijos vykdymas, kultūrinės, popamokinės veiklos, skirtos sėkmingai vaikų socializacijai, pagyvinimas; tarpinstitucinio bendradarbiavimo tinklo koordinavimas ir plėtra, socialinės vaiko adaptacijos gerinimas (Barkauskaitė Lukšienė, 2002).

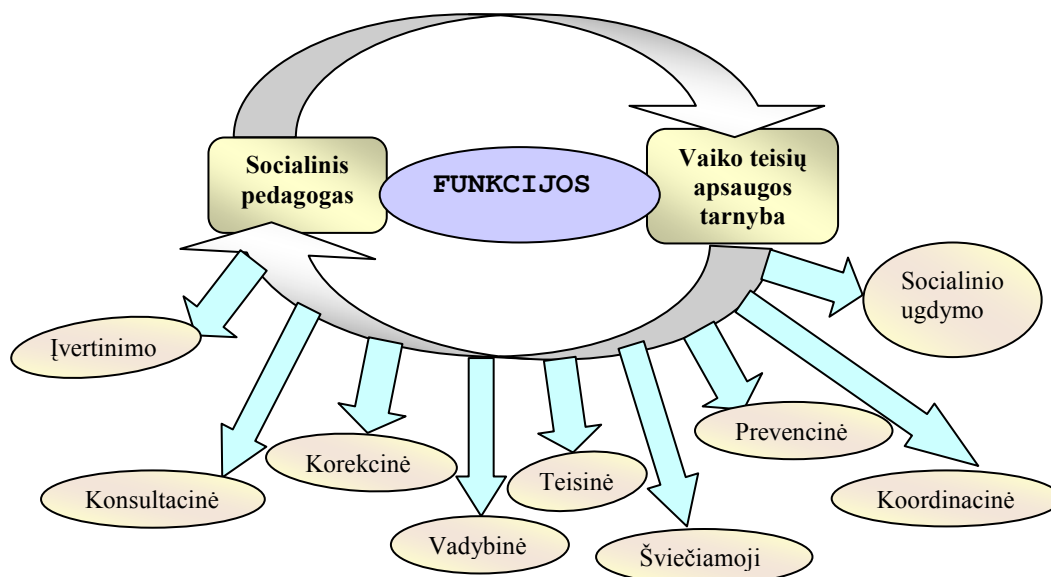
Socialinio pedagogo darbo apimtis ir atsakomybė labai didelė. Jo profesinė kompetencija grindžiama tarptautiniais vaikų teises ir jų teisėtus interesus reglamentuojančiais dokumentais, Lietuvos Respublikos konstitucija, Lietuvos Respublikos įstatymais ir kt. norminiais dokumentais, pedagogų etikos principais bei LR švietimo ir mokslo ministro 2001 m. gruodžio 14 d. įsakymu Nr. 1667 patvirtintais Socialinio pedagogo kvalifikaciniais reikalavimais ir Socialinio pedagogo pareigine instrukcija. Socialinis pedagogas - asmuo, įgijęs socialinio pedagogo (arba kompleksinį socialinio darbo bakalauro ir profesinį pedagogo) išsilavinimą ir pasirengęs dirbti socialinėse institucijose, atliekančiose ugdymo funkcijas, t.y. sugebantis vykdyti socializacijos, ankstyvosios prevencijos, pagalbos prevencijos ir socialinės reabilitacijos programas bei sėkmingas socialines interakcijas įvairaus lygio socialinėse grupėse (Kvietkienė, 2002).

Socialinis pedagogas turi laiku pastebėti, įvertinti ir kartu su vaiku spręsti problemas. Kuo anksčiau diagnozuojama mokyklos nelankymo, nesimokymo, netinkamo elgesio ar bendravimo problema, kuo operatyviau informuojami tėvai ar suinteresuotos institucijos, tuo didesnė tikimybė, kad ji bus išspręsta tinkamai ir pasekmės bus mažesnės. Daugelio straipsnių autorė G. Kvietkienė (2002) teigia, kad socialinio pedagogo paskirtis - būti vaiko advokatu visose kritinėse situacijose. Tuo remiantis, pabrėžiama, jog socialiniam pedagogui būtina išklausti vaiko problemas, stengtis palaikyti vaiką ar jo globėjus, būti tarpininku tarp vaiko ir kitų profesionalų, siekti padėti spręsti iškilusias problemas arba numatyti profesionalus (institucijas), kurios gali padėti spręsti problemą, jei pats socialinis pedagogas išspręsti konkrečios problemos negali.

Taigi, apžvelgus socialinio pedagogo veiklos turinį, galima teigti, kad veikla labai plati. Veiklos turinys priklauso ne tik nuo socialinio ugdymo problemų, bet ir nuo ugdymo institucijos situacijos. Pedagogai (ypač socialiniai pedagogai) privalo būti žymiai lankstesni, bendrauti ir bendradarbiauti su vaikais, tėvais, globėjais, kitais pedagogais ir įvairiomis institucijomis.

28 <http://www.slaptai.lt/atsargiai/3405-svietimo-skyriaus-vadovas-ir-mokykla-vengia-pripazinti-patyciu-ir-atstumimo-atvejus.html>

Kad teikiama pagalba būtų profesionali, tiek socialiniai pedagogai, tiek VTAT dirbantys specialistai turi laikytis socialinio darbo vertybių ir principų (12 paveikslėlis).

12 pav. Socialinio pedagogo ir vaiko teisių apsaugos specialisto funkcijos

Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis socialinio pedagogo pareigybiniais įstatymais.

Socialinis pedagogas realizuoja (Kvieskienė G., 2002):

- atsakomybę už nuolatinį profesinės kompetencijos tobulinimą, konkrečių įpareigojimų ir išipareigojimų vykdymą;
- atsakomybę už profesionalų komandos socialinėms pedagoginėms vaikų problemoms spręsti subūrimą;
- atsakomybę už bendradarbiavimo, demokratiškos aplinkos ir pilietinių iniciatyvų skatinimą tiek institucijoje, tiek už jos ribų.

Taigi socialinis pedagogas suburia žmones ir mobilizuoja juos spręsti bendras problemas. Akivaizdu, kad nuo socialinio darbuotojo profesionalumo priklauso socialinio darbo kokybė, todėl svarbu tinkamą dėmesį skirti socialiniams darbuotojams mokyti ir jų darbui vertinti.

2.4.2 Tėvų informavimas, švietimas

Pedagoginis tėvų švietimas traktuojamas ne tik kaip žinių teikimas, bet ir kaip konstruktyvi veikla, pagrįsta asmens aktyvumu, bendradarbiavimu, kai žinios yra konstruojamos pažįstant tam tikrus reiškinius bei aktualizuojamos veikiant. Pedagoginio švietimo metodai, (Comeris, Haydnesas 1991) ,aptariami apibendrintai pateikiant būtent nurodant tėvus kaip mokyklos paslaugų gavėjus ir kaip partnerius (Kuginytė - Arlauskienė, Jasaitienė, 2010) (9 lentelė). Pedagoginio tėvų švietimo samprata neatsiejama nuo šį švietimą reglamentuojančių teisės aktų.

Lietuvos švietimo plėtotės iki 2012 m. strateginiuose nuostatuose (2002) rašoma, kad šeima ir mokykla kuria bendrą vaiko, jaunuolio edukacinę erdvę. Siekdamas bendrų ugdymo tikslų jos ir turi padėti viena kitai, nes ugdymas yra gyvenimas o ne pasirengimas gyvenimui. Taigi siekiama, kad mokykla ir tėvai būtų partneriai, siekiantys bendro tikslo, bendradarbiaujantys. A. Bagdonas ir P. Jucevičienė (2002) teigia, kad jei tėvai bei mokykla yra tokie pat švietimo subjektai, vadinasi, tėvai mokyklos atžvilgiu turi tam tikrų pareigų ir teisių, o mokykla - tėvų atžvilgiu.

12 lentelė

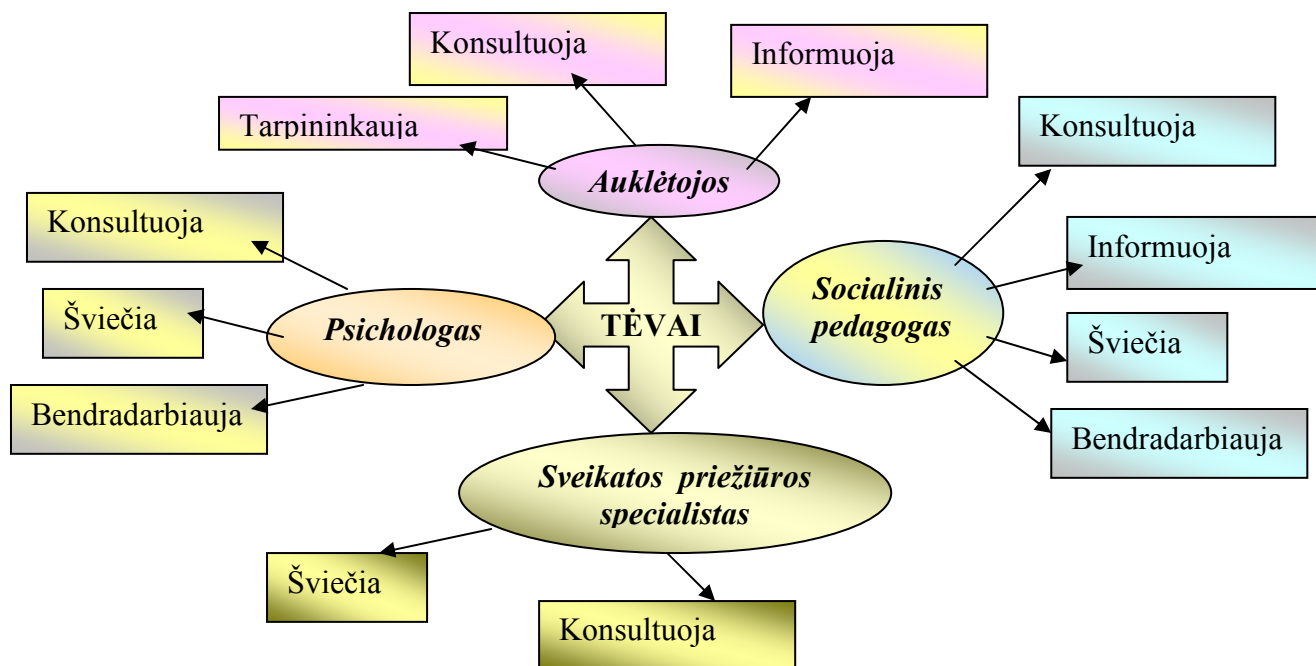
<i>Pedagoginio tėvų švietimo metodai</i>			
Žinių perkėlimo	Tėvai - mokyklos paslaugų gavėjai	Tėvai - mokyklos paslaugų gavėjai ir partneriai	Pedagoginės kompetencijos patirties
	<i>Paskaitos</i>	<i>Disputai</i>	
	<i>Parodos</i>	<i>Konferencijos</i>	
	<i>Susirinkimai</i>	<i>Atvirų durų dienos</i>	
	<i>Konsultacijos</i>	<i>Prevencinės programų, projektų veiklos</i>	
	<i>Informacijos sklaidimas</i>	<i>Dalyvavimas bendruose renginiuose, šventėse, išvykose</i>	
	<i>Individualūs pokalbiai, lankymasis namuose</i>	<i>Bendradarbiavimas:</i> <i>a) organizuojant veiklas</i> <i>b) įgyvendinant veiklas c) ugdant vaiką</i>	

Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis: (Simanavičiūtė, Leliūgienė, 2010). *Socialinis darbas* Nr.9(1), p. 116.

Tėvai, kaip švietimo subjektai, mokyklos bendruomenės dalis, turi ir tam tikrų teisių mokyklos atžvilgiu. Švietimo įstatyme (2006) teigiama, kad tėvai turi teisę gauti informaciją apie vaiko ugdymosi sąlygas ir jo pasiekimus. Šią informaciją dažniausiai teikia klasės auklėtojas arba kiti mokytojai savo iniciatyva, tačiau jie nėra įpareigoti to daryti, kaip ir konsultuoti tėvus ugdymosi klausimais. Mokytojo teises ir pareigas apibrėžiančiame 47 straipsnyje neužsimenama apie pareigą kviešti, konsultuoti tėvus. Mokytojo pareiga yra *nuolat informuoti tėvus (globėjus, rūpintojus) apie jų vaikų ugdymosi poreikius ir pasiekimus*“.

2003–2012 m. valstybinėje švietimo strategijoje teigiama apie pedagoginio informavimo ir konsultavimo sistemos sukūrimą. Išanalizavus dokumentus galima apibendrintai teigti, kad Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklose nėra pedagoginio tėvų švietimo ir konsultavimo sistemos. Ši sritis yra klasės auklėtojo, mokyklos psichologo, socialinio pedagogo, visuomenės sveikatos priežiūros specialisto viena iš neprioritetinių funkcijų, kurią jie vykdo kiekvienas atskirai (13 paveikslėlis), nors išanalizavus teisinius dokumentus galima teigti, kad dalis darbo su tėvais galėtų vykti integruotai.

Apibendrinant mokslinės literatūros dokumentų analizę galima teigti, kad pedagoginio tėvų švietimo pagrindinis trūkumas - būtent pedagoginio tėvų švietimo sistemos nebuvimas. Tėvai, kaip labai svarbi mokyklos bendruomenės dalis ir mokyklos partneriai ugdant vaikus nesulaukia deramo bei būtino jiems dėmesio, kurio išraiška būtų konkretūs dokumentai būtent apie tėvų švietimą mokykloje - tikslus, būdus, periodiškumą, vykdančius šį švietimą darbuotojus arba jų komandą.

13 pav. Mokyklos darbuotojų funkcijos vykdant pedagoginę tėvų švietimą

Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis (pagal G. Simanavičiūtę, I. Leliūgiene). *Mokslo darbai*, ps. 117

3. „OLWEUS“ PREVENČINĖS PROGRAMOS ĮGYVENDINIMO LIETUVOJE REZULTATAI: POVEIKIO X MOKYKLOJE ANALIZĖ

„Olweus“ patyčių prevencijos programa yra taikoma Norvegijoje, JAV (36 valstijose), Švedijoje, Japonijoje, Vokietijoje, Didžiojoje Britanijoje ir kitose šalyse. Tai viena iš veiksmingiausių smurto prevencijos programų pasaulyje²⁹. Svarbiausia šios programos nuostata yra tokia: mes nepriimame patyčių mokykloje ir sieksime, kad jos pasibaigtų. Svarbus tikslas - pakeisti „galimybės ir pastiprinimo struktūras“ taip, kad patyčių elgesiui būtų mažiau galimybių bei pastiprinimo mokykloje ir kitur (Olweus, 2007).

Programa išsiskiria tuo, kad dirbti smurto prevencijos srityje yra mokoma visa mokyklos bendruomenė, nuo mokyklos vadovo iki pagalbino darbuotojo. Taip pat stengiamasi, kad patys mokiniai būtų įtraukti į smurto ir patyčių problemų sprendimą.

Dažniausiai „Olweus“ programa mokyklose veikia sėkmingai. Ištekliai (žinios, pinigai ir laikas), suinteresuotumas (dėmesys, motyvacija) ir parama (mokytojų, auklėtojų, specialistų, mokyklų, savivaldybių bendradarbiavimas, taip pat bendradarbiavimas nacionaliniu lygmeniu) yra pagrindiniai sėkmingo programos veikimo garantai.

3.1. Tyrimo organizavimas metodologija

Tyrimo etapai pateikiami 14 paveikslėlyje.

14 pav. Tyrimo vykdymo etapai

²⁹Duomenys – Smurto tyrimų ir prevencijos centras (JAV, Kolorado valstija).

Tyrimo instrumento struktūra. Išanalizavus mokslinę literatūrą, statistinius jau atliktų mokslinių tyrimų duomenis, taip pat įstatymus, reglamentuojančius patyčių prevencijos kaip smurto išraiškos valdymą įvairiuose lygmenyse, prevencijos priemonių sistemą bei „Olweus“ prevencinę patyčių programą 2008-2010 m. Siekiant atlikti tyrimą, buvo pasirinktas kokybinis tyrimas - struktūrizuotas interviu. Struktūrizuotas interviu vadinamas formalizuotuoju, standartizuotuoju, kryptinguoju, kartais prie jo skiriamas ir pusiau struktūrizuotas (pusiau formalizuotas, pusiau standartizuotas interviu), siekiant atskirti jį nuo giluminio. Kokybinio tyrimo elementas – standartizuotas interviu. Tai aukščiausio išankstinio pasirengimo lygio interviu (Piliponytė, 2005), kadangi informacija gaunama žodžiu, o dėmesio centre yra žmogus, jo subjektyvus pasaulis, emocijos ir jausmai (Kardelis, 2002). Interviu šiame tyrime naudingas tuo, kad siekiama gauti informaciją apie tą patį klausimą - patyčių prevencijos valdymą, tarpinsitucinio bendradarbiavimo aspektus, taip pat apie įgyvendintos programos veiksmingumą iš pačių intervantu. Struktūrizuoto interviu metodas pasirinktas todėl, kad patyčių prevencijos valdymo kokybinių tyrimų darbo autorei aptikti nepavyko, o kokybiniai tyrimai pasirenkami, kai mažai tirta sritis (Valackienė, Mikėnė, 2008, p. 36) bei metodai orientuoti į naujų išvalgų atskleidimą: pokalbio metu gaunama išsamesnė informacija analizuojama tema (Bitinas, 2006), kadangi mažos tyrimo apimties pasėkoje gauti duomenys traktuojami ne kaip normatyviniai objektyvūs duomenys, o kaip metodologinės prielaidos, kurios atskleidžia naujas galimybes optimizuojančias patyčių prevencijos valdymą, siekiant užtikrinti sistemingą patyčių prevencijos valdymo sistemos modeliavimą ateityje.

Tyrimo imties charakteristika. Tyrimas vykdytas 2011 m. vasario - kovo mėnesiais. Siekta iširti patyčių prevencijos valdymą bendrojo lavinimo mokyklose ir įgyvendintos „Olweus“ patyčių prevencinės programų veiksmingumą. Tyrimui pasirinkta dešimt asmenų - pasirinkimas yra pagrįstas metodo ypatumais. B. Bitino (1998) teigimu, kokybiniuose tyrimuose - „imties problema“. Tačiau naujausiame to paties autoriaus bei kitų bendraautorių leidinyje, metodologai, apibūdindami interviu informantų imtį ir remdamiesi P. Hague, N. Hague ir C. A. Morgan, B. teigia, kad dešimt yra pakankama imtis, kad būtų gauta informacija (Bitinas ir kiti, 2008). Akcentuodami S.A. Belanovskį, tie patys autoriai rekomenduoja, kad informantai būtų atrenkami, taikant įvairių variantų atranką, pavyzdžiui, pasirenkant jauną vyrą ir jauną moterį bei pagyvenusį vyrą ir pagyvenusią moterį. Kadangi šiame darbe pasirinkta tema - patyčių prevencijos valdymas - yra kompleksinis uždavinys, apimantis teisinius, sociologinius, edukologinius, psichologinius bei vadybinius jos sprendimo aspektus, invariatyvumo reikalavimą labiau tenkino ne amžius, o informantų vykdoma veikla visapusiškai sietina su vaikų teisių užtikrinimu, požymis. Todėl interviu informantais buvo pasirinkti specialistai susiję su vaikų teisių apsauga (15 lentelė).

<i>VTA specialistė</i>	1 specialistė (direktorė)
<i>Socialiniai pedagogai</i>	2 mokyklose dirbantys socialiniai pedagogai
<i>Švietimo centro direktorius</i>	1 (Vadybinė kompetencija, svarbi organizaciniu požiūriu)
<i>Socialinių paslaugų tarnyba</i>	3 socialiniai darbuotojai darbui su rizikos šeimos vaikai
<i>Nepilnamečių reikalų inspektoriai</i>	2 inspektoriai
<i>Psichologė</i>	Ne mokykloje dirbanti psichologė

Ruošiant instrumentą, parengiant numatomus klausimus informantams, buvo taip pat laikomasi atitinkamų reikalavimų. Pirma, klausimų formuluotėse buvo vengiama nurodyti, kokio atsakymo yra tikimasi, klausimai formuluoti taip, kad informantai negalėtų į juos atsakyti taip, kaip į uždaro tipo klausimus - „taip“ arba „ne“. Klausimai buvo siejami su darbo uždaviniais, spėjtais teorinėje jo dalyje ir orientuoti į esminį tyrimo tikslą: *ištirti patyčių prevencijos Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklose valdymą ir prevencijos programų veiksmingumą*. Siekiant šio tikslo, numatytuose užduoti klausimuose buvo nustatytos esminės informantų požiūrį detalizuojančios sritys, į kuriuos buvo orientuoti užduodamieji klausimai (16 lentelė):

14 lentelė

Patyčių prevencijos valdymo problemos aktualumas	<ul style="list-style-type: none"> • Kaip ir kiek Jūsų vykdomoje veikloje šiandienai aktualus patyčių klausimas? • Kokias išskirtumėte patyčių prevencijos valdymo problemas?
Informacija/statistiniai duomenys apie patyčių kaip smurto išraiškos paplitimą, atpažinimą, išaiškinimo būdus.	<ul style="list-style-type: none"> • Ar sulaukiate tiesioginių pagalbos kreipimosi dėl patyčių atvejų? Kaip dažnai? Kas dažniausiai kreipiasi? • Kokių patyčių išsiaiškinimo atvejų pasitaikė Jūsų praktikoje?
Mokyklose vykdomos/vykdytos patyčių prevencijos programos	<ul style="list-style-type: none"> • Koks Jūsų požiūris į vykdomas patyčių prevencijos programas? Kokias galėtumėte išskirti? • Kokios Jūsų nuomone būtų veiksmingos patyčių prevencinės priemonės?
Vykdyti/vykdomi visuomenės informavimai, šviečiamoji veikla patyčių prevencijos klausimais	<ul style="list-style-type: none"> • Ar esate vykdę/vykdate visuomenės informavimą, šviečiamąją veiklą patyčių prevencijos tema? Jei esate, tai kokią, kaip? • Jūsų nuomone, ar naudinga, tikslinga, reikalinga visuomenės informavimo veikla? Kodėl?
Tarpinstitucinis bendradarbiavimas, gerosios patirties sklaida vykstant patyčių prevenciją.	<ul style="list-style-type: none"> • Ar bendradarbiaujate vaikų saugumo, užtikrinimo klausimais su kitomis institucijomis? Jei taip, tai kokiomis? Kieno iniciatyva vyksta bendradarbiavimas? Kokie aktualiausi klausimai? Ar aktualūs klausimai patyčių prevencijos tema? • Ar esate vykdę bendrą veiklą, projektų, renginių patyčių prevencijai bendradarbiaujant su kitomis institucijomis?

Nors struktūrizuotame interviu yra numatomi konkretūs klausimai, vis dėlto šiame metode klausimynas nelaikomas dokumentu, kurio negalima keisti (Bitinas ir kiti, 2008). Kadangi interviu metu labai svarbu *išklausinėti* informantą pokalbio eigoje, jei informantas nežino kaip atsakyti, jei atsakymas mažai informuojantis, jei gebėjimas atsakyti gali sutrikdyti pokalbio eigą, galima patikslinti arba detalizuoti užduotą klausimą, pavyzdžiui, „suvaidinti, kad kažko nesupranti, kad paskatintum informantą paaiškinti atsakymą, paklausti detalių: „ar tai (...) buvo, ko jūs tikėjotės?“ (Bitinas ir kiti, 2008). Todėl kai kuriems pašnekovams prie iš anksto numatytojo klausimo buvo pateikiama papildomų klausimų, išsaugant geranorišką pokalbio atmosferą, neleidžiant informantui pasijusti nepatogiai ir sulaukti išsamios, reikalingos informacijos.

Klausimų kiekį apsprendė ne tik jau minėtosios pasirinktos sritys, bet ir metodologinė rekomendacija, nes B. Bitino ir kt. (2008) teigimu, metodologiniu požiūriu geriau mažiau klausimų, negu daug, bet nepagrįstų.

Interviu situacijos projektavimas. Ruošiantis vykdyti ir vykdant tyrimą, buvo laikomasi struktūruotam interviu keliamų reikalavimų: susisiekus telefonu su informantais suderintas jiems tinkamas laikas, numatyta apytikrė interviu trukmė (buvo susitarta kalbėtis apytikriai 30 - 40 minučių), pasirengta interviu duomenų fiksavimui (informantams sutikus, interviu buvo įrašinėjami į garso juostą ir paties pokalbio metu buvo raštu fiksuojamos darbo autorei reikšmingos informantų mintys), laikytasi tyrėjui rekomenduojamo etiketo, susitarta dėl informantų anonimiškumo (Bitinas, 2008). Kadangi interviu siekiama gauti kuo išsamesnę kokybinę informaciją, būtina sudaryti palankias pokalbio sąlygas, derinant prie informantų bei, jiems pageidaujant, „užtikrinti konfidencialumą ir saugant individų, su kuriais kalbama, anonimiškumą“ (Luobikienė, 2010). Socialiniai pedagogai ir kiti su vaikų teisių užtikrinimu susiję specialistai į interviu buvo pakviesti asmeniškai. Iš anksto buvo supažindinta su tyrimo tikslu, susitarta dėl patogaus laiko ir vietos.

Interviu buvo atliktas pagal preliminarinius, iš anksto parengtus interviu klausimus. Prieš pradėdant interviu informantai dar kartą supažindinti su tyrimo tikslu, pabrėžiamas tyrimo dalyvio konfidencialumas, paaiškinta, jog duomenys bus skelbiami tik apibendrinti. Interviu metu informantai jautėsi laisvai, į klausimus atsakinėjo nuoširdžiai.

3.2. Tyrimo rezultatų analizė

Gautiems duomenims apdoroti naudojama atviro kodavimo procedūra, kurios metu gauti duomenys grupuojami į kategorijas, kategorijos įvardijamos ir pateikiama duomenų analizė. Psichologijos žodyne (1993) nurodoma, kad nuostata yra žmogaus polinkis vienaip ar kitaip suvokti ar numatyti kokį nors objektą, atlikti su juo tikslingą veiklą. Atlikus interviu, specialistų atsakymų, gautų interviu metu, analizei taikytas turinio (*content*) analizės ir atviro kodavimo metodas. Gauti duomenys buvo parengti analizei - jie buvo transkribuoti iš garso juostos ir analizuojami: pasisakymai grupuojami pagal juose išskirtas subkategorijas, kurias apibendrina dar bendresnės kategorijos, nes, anot I. Luobikienės (2010), tiriame šiuos duomenis pasirinkę indukcinį kelią - nuo atskiro, ypatingo prie bendresnės perspektyvos, nepriklausomai nuo to, ar mes vadintume šias perspektyvas temomis, dimensijomis, kodais ar kategorijomis. Kategorijos turinys ir logika atskleidžiama naudojantis naratyvo technika. Respondentų atsakymai buvo keletą kartų skaitomi ir grupuojami pagal prasmę į atskiras grupes pagal atsakymų turinį. Respondentų originalūs teiginiai kategorijos viduje grupuojami ir nuosekliai pateikiami taip, kad jų prasių seka sudarytų siužetą, kurio logika apibūdina ir atskleidžia tiriamą situaciją. Susipažįstančiam su kategorijos teiginiais sudaroma galimybė sekti kategorijos „siužetinę liniją“, atskleidžiančią loginę jungtį tarp skirtingų respondentų nuomonių.

Remianti savo ekspertine bei tyrimų metodologine patirtimi, buvo įvertintas teiginių grupės prasminis bendrumas ir išskirtos abstrakčios kategorijos, kurių turinys orientuotas į esmines respondentų nuomones.

3.2.1. Patyčių prevencijos valdymo problemos aktualumas

Kalbant apie patyčių prevencijos problemos aktualumą, visi respondentai teigė, kad ši problema gana aktuali, tačiau tiesiogiai su šia problema susiduria tik mokyklose dirbantys socialiniai pedagogai (17 lentelė)

15 lentelė

<i>VTA specialistė</i>	Mokyklose įsteigus socialinių pedagogų etatus, VTA specialistams ženkliai sumažėjo darbo krūvis visais prevenciniais klausimais. Tokių atvejų, kad socialiniai pedagogai kreiptųsi pagalbos dėl patyčių, nepasitaikė, nes mokyklose socialiniai pedagogai patys išsprendžia problemas.
<i>Socialiniai pedagogai</i>	Patyčių problema labai aktuali, kadangi su šiuo reiškiniu susiduriama kasdien. Sunkiausia, kad dar nėra patirties prevencinių programų vykdymui, viskas kas yra daroma, tiesiog bandome daryti ir stengiamės, tikėdamiesi gerų rezultatų.
<i>Švietimo centro direktorius</i>	Problema tikrai labai aktuali, ne veltui tai tiek eskaluojama žiniasklaidos.
<i>Socialinių paslaugų tarnyba</i>	Tiesioginių tokių atvejų nepasitaikė, kad kas kreiptųsi dėl patiriamų patyčių, tačiau akcentavo išvelgiančios gan rimtą problemą. Kadangi specialistės dirbo „Dienos centre“ (vaikai iš rizikos šeimų) („Dienos centras“ šiuo metu veikia visuomeniniais pagrindais, bet specialistų, kurie teiktų pagalbą, nėra. aut. past.), pastebėjo, kad dirbant su vaikais, patys vaikai pradėdavo pasakoti apie vykstančias patyčias mokykloje. Vaikai teigė esą užgauliojami dėl prastesnių rūbų, batų, tėvų socialinės padėties ir pan. Dar daugiau, dėl ko krintosi respondentės, kad tyčiojasi ne tik mokiniai, bet ir patys mokytojai. Taip pat yra atvejų, bet vienetiniai, gal pora, kad vykstant į šeimą gavus pranešimą iš mokyklos, dėl mokyklos nelankymo, išsiaiškinus priežastis, paaiškėjo, kad mokyklos nelankymo priežastis - patyčios. Patyčių mastas ir formos tarp moksleivių didele dalimi priklauso nuo to, iš kokios šeimos ateina mokinys.
<i>Nepilnamečių reikalų inspektoriai</i>	Labai aktualus šios dienos klausimas, kadangi patyčias atpažinti daug sunkiau, nei paprastą fizinį smurtą. Dažnai vaikai nei patys nesuvokia, kad jie tyčiojasi, nesupranta, kad populiarus užgauliojančių „sms‘ų“ rašinėjimas taip pat konstatuojamas kaip tyčiojimas.
<i>Psichologė</i>	Problema aktuali, ypač paskutiniu metu. Daugėja besikreipiančių tėvų bei vaikų šiuo klausimu.

Kaip didžiausią patyčių prevencijos valdymo problemą, visi respondentai išvelgia vienareikšmiškai, kad bet koks patyčių valdymas tampa sudėtingu, jei šeimoje nėra apie tai supratimo. Tik šeimai suvokus, kas vyksta galimi ir tolimesni prevenciniai aspektai. Taip pat buvo akcentuotas finansinis klausimas, kadangi bet kokiam prevenciniam valdymui reikalingi finansiniai ištekliai.

3.2.2. Patyčių kaip smurto išraiškos paplitimo, atpažinimo, išaiškinimo būdai

Aiškinantis apie patyčių paplitimą, nei VTA specialistė, nei nepilnamečių reikalų inspektoriai, neturėjo jokių duomenų apie patyčių paplitimą rajone. Niekur nebuvo užregistruota nė vieno atvejo, nei pas psichologus, nei pas socialinius darbuotojus, kad būtų kreiptasi dėl patyčių problemos, nors visi teigė, kad tokių atvejų yra ir tikrai ne vienas. Kalbant specialistai pradėjo kelti sau klausimą,

kodėl esant tokiai situacijai, kai patyčių problema „ant bangos“ neregistruoja tokių svarbių duomenų, negali pateikti jokių ataskaitų apie išsiaiškinimo ypatumus, patyčių statistikos, didėjimo ar mažėjimo tendencijas.

Patyčių išsiaiškinimas: visi respondentai pabrėžė, kad pats sunkiausias patyčių nustatymo ir konstatavimo būdas yra kibernetinės patyčios. Dažnai patalpinamos nuotraukos su žeminančiais užrašais, taip pat, ypač, merginos, mėgsta patalpinti įvairaus pobūdžio žeminančius skelbimus su aukos telefono numeriais ir panašiai.

Patyčių paplitimas: 8 respondentų nuomone patyčios mažiau paplitusios kaimo ar miestelio mokyklose nei miesto mokyklose. Respondentės išskyrė tokius aspektus: mažesnė socialinė atskirtis, glaudesni bendruomenės santykiai, moksleiviai geriau pažįsta vienas kitą, bendrauja šeimomis ir pan.; mokyklose mažiau vaikų, jie lengviau pastebimi, galima greičiau pastebėti patyčių reiškinius, greičiau pradėti ankstyvąją prevenciją. Likusieji 2 specialistai teigia, jog tai nelabai priklauso nuo mokyklos ar miesto dydžio, tai labiau bendruomenės požiūris į tai kas vyksta, daug priklauso nuo pedagogų indėlio, kaip yra dirbama siekiant užtikrinti vaikų saugumą patyčių klausimu. Kartais būna atvirkščiai, kad mažesniame miestelyje dėl mažo gyventojų skaičiaus, vieni kitus pažįsta, žmonės tiesiog bijo kalbėti ir išduoti vieni kitus. Nors specialistai pabrėžė, kad pastaruoju metu vis drąsiau apie tai kalbama, nes visuomenė pradėjo suvokti, kad tai vienas iš būdų spręsti problemą.

3.2.3 Požiūris į mokyklose vykdomas/vykdytas patyčių prevencijos programas

Visi respondentai vieningai atsakė, kad gerai, kad bent kas nors yra daroma, o tai rodo, kad mokyklos nėra linkusios tik „užsimerkti“ ir laukti kol patyčių epidemija praeis. Visi apklausti respondentai yra girdėję apie „Olweus“ patyčių prevencinę programą, žino, kad kai kurios mokyklos rajone ją bandė įgyvendinti. Kaip efektyvią prevencinę priemonę 8 respondentai paminėjo, kad svarbus tarpinstitucinis bendradarbiavimas, svarbus visos visuomenės požiūris, kad vienas specialistas nepajėgus veikti užkertant kelią šiai problemai, 2 respondentai akcentavo finansinių klausimų sudėtingumą.

3.2.4. Visuomenės informavimo patyčių prevencijos kaip smurto išraiškos šviečiamoji veikla Mažeikių rajone

<i>VTA specialistė</i>	Pokalbio pradžioje specialistė teigė, kad tokių veiklų nebevykdo, nes jau viskas daryta ir visi jau nuo visko pavargę, tam nieks nebeskiria lėšų. Paprastų paskaitų niekas nenori klausyti. Organizuojant renginį reikia pasiruošti įvairių priemonių lankstinukų, kažkokių prizų, siurprizų, o viskas atsiremia į finansus. Jei mokyklos kviečia, mielai prisijungia ir bendradarbiauja. Anksčiau vykdė daug akcijų, vykdavo moksleiviams skaityti paskaitų.
------------------------	---

Socialiniais pedagogas 1	Švietimas vyksta susirinkimų metu. Kadangi į programą įsitraukė beveik visi mokyklos mokytojai ir mokėsi bei lankė MSG, tai pateikti informaciją tėvams daug lengviau ir tai jie galėjo atlikti kompetentingai. Surengta praktinė konferencija visiems Mažeikių rajono pedagogams „Gerosios patirties sklaida“. Vyko nuolatiniai susitikimai su koordinatorėmis Džiuginta Valeckiene ir Ilona Jonutyte bei Andre Bardlens ir Reidaru. Buvo publikuotas informacinis straipsnis apie patyčių prevenciją vietinėje spaudoje
Socialiniais pedagogas 2	Vykdomos įvairios programos, projektai su vaikais bei tėvais, tokie kaip „Išaugink sveiką vaiką“, paskaita tėvams „Tėvai prieš narkotikus“, „Mėnuo be smurto“. Visa informacija talpinama mokyklos tinklalapyje. „Olweus“ programos įgyvendinimo pradžioje, kiekvienam tėvui buvo išsiųsta informacija apie visą programą, aptarta ir diskutuota tėvų komitete, su seniūnijų atstovais. Taip pat publikuotas informacinis straipsnis apie patyčių prevenciją vietinėje spaudoje.
Švietimo centro direktorius	Tokių renginių neorganizavo.
Socialinių paslaugų tarnyba	Tokia veikla neužsiima, teigia, kad mokyklose tokie renginiai ir akcijos vyksta. Savipagalbos grupėse kalba su tėvais grupelėmis ir tokiu būdu vyksta informavimas ir švietimas.
Nepilnamečių reikalų inspektoriai	„Saugūs ir sveiki mokykloje“, „Kartu - prieš vaikų smurtą“, „Mes irgi visuomenės dalis“, „Gera pradžia“.

3.3. Tarpinstitucinis bendradarbiavimo vertinimas

Bendradarbiavimas su panašius uždavinius sprendžiančiomis organizacijomis ir grupėmis suteikia daugiau galimybių, praturtina prevencinę veiklą naujomis išvalgomis ir konstruktyviais sprendimais. Psichikos sveikata yra daugelio žinybų veiklos objektas (medicinos, švietimo, teisėsaugos, socialinės paramos, psichologinių tarnybų ir kt.). Stiprinant psichikos sveikatą aktyviai dalyvauja įvairios nevyriausybinės organizacijos, labdaringos organizacijos, bažnyčia. Kiekviena organizacija turi specifinių tikslų ir siekių. Dėl to nereikėtų nerimauti, nes įvairovė ir skirtumai - vaisingo bendradarbiavimo prielaida (Žemaitienė, 2006).

Patyčių prevencijoje labai svarbus mokyklos bendruomenės aktyvus bendradarbiavimas su kitomis institucijomis, policija, pedagogine psichologine tarnyba, psichikos sveikatos centru, vaikų teisių apsaugos tarnyba, bažnyčia, NVO ir kt (Karmaza, Grigaitytė, Karmazė, 2007).

3.3.1. Mažeikių rajono policijos komisariato bendradarbiavimas per prevencines programas

Mažeikių rajono policijos komisariato viešosios tvarkos skyriaus prevencijos poskyrio vykdytos veiklos (18 lentelė).

16 lentelė

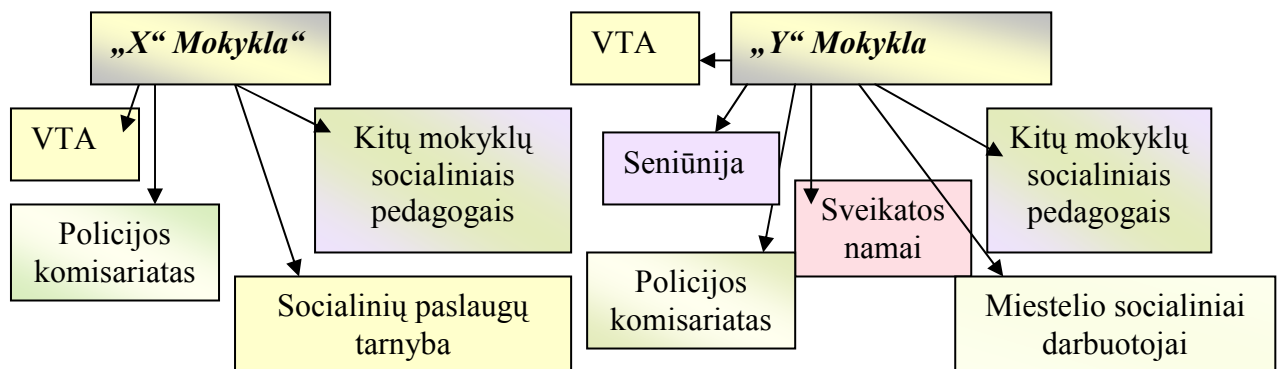
Policijos komisariato viešosios tvarkos skyriaus Prevencijos poskyrio vykdytos veiklos

Veiklos pavadinimas	Vykdoma veikla	Bendradarbiavimas
„Saugūs ir sveiki mokykloje“	Prevencinis projektas, kurio tikslas pagerinti moksleivių saugumą, įtraukiant į smurto prevenciją sveikos gyvensenos, sveikatos stiprinimo propagavimas vaikų tarpe, kultūringo laisvalaikio praleidimo poreikio formavimas vaikų tarpe, vaikų teisinę savimonę ugdyti. Šią programą finansavo Policijos departamentas, kuri 2008-05-	Su mokyklomis

	22/23 dienomis buvo baigta.	
„Kartu - prieš vaikų smurtą“	Projektas, kurio tikslas - stiprinti vaiko teisių apsaugos, užimtumo bei nusikalstamumo prevencijos veiksmingumą, tai pat skatinti tarpžinybinį bendradarbiavimą. Šios programos pagrindiniai uždaviniai yra šie: vykdyti smurto socialinės rizikos šeimoje prevenciją, gerinti tėvų socialinius įgūdžius; organizuoti prevencines priemones socialinės rizikos šeimų bei linkusiems į teisėtarkos pažeidimus vaikams; gerinti Vaiko teisių apsaugos skyriaus Socialinių paslaugų tarnybos ir Mažeikių rajono Policijos komisariato bendradarbiavimą ir veiklos koordinavimą smurto prevencijos kontrolės ir pagalbos nepilnamečiams, nukentėjusiems nuo vykdomas prevencinis smurto ar linkusiems nusikalsti, srityje. Minėtoji programa baigta 2010-12-31.	Bendradarbiaujant su Vaiko teisių apsaugos skyriumi
„Mes irgi visuomenės dalis“	Nuo 2007 m. vykdytas projektas, kurio tikslas: nuteistų asmenų integracija į visuomenę, nuteistų nepilnamečių interesų apsauga. Todėl yra organizuojamos prevencinio pobūdžio priemonės, siekiant užtikrinti tinkamą teismo draudimų ir įpareigojimų vykdymą. Organizuojamos įskaitoje esantiems nuteistiesiems sportinės varžybos, lankomasi nuteistų nepilnamečių gyvenamosiose, mokymosi ir laisvalaikio praleidimo vietose. Prevencinė programa baigėsi 2010-12-31.	Su rajono Pataisos inspekcija
„Gera pradžia“	Vykdamas vaikų linkusių į nusikaltimų, socializaciją nuo 2008 m. buvo vykdoma programa finansuojama Švietimo ir mokslo ministerijos, šios programos uždavinys - sudaryti sąlygas prisiliesti prie neįprastos aplinkos nusikalsti linkusiems vaikams, jų užimtumui. Vaikams žaidimo forma parodyti pasirinkimo laisvę. Projekte dalyvavo 75 vaikai. Taip pat policijos uždavinys buvo ne tik bausti jaunuolius, linkusius nusikalsti, bet ir sudaryti sąlygas pasijusti vaikais, kurie turi teisę į teigiamas emocijas, malonius išgyvenimus, teigiamą dėmesį. Programa įgyvendinta 2008-06-20.	Su mokyklomis

3.3.2 Mokyklų patyčių prevencinė veikla bendradarbiaujant su kitomis tarnybomis

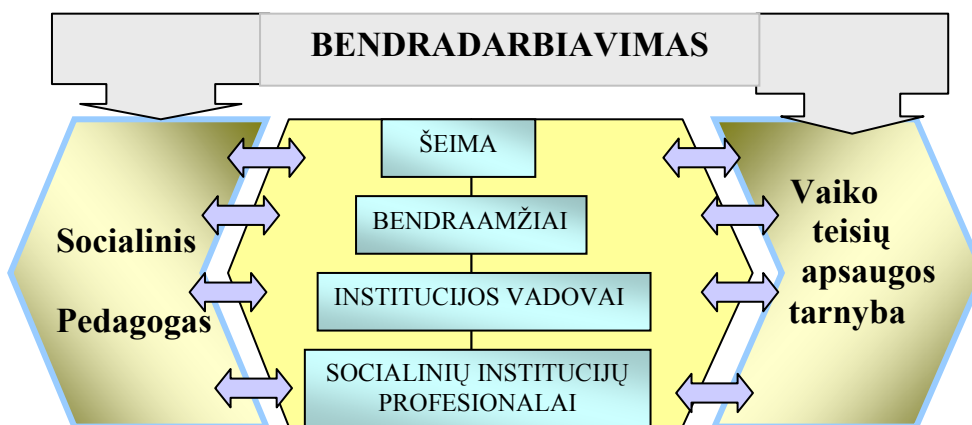
Aiškinantis apie *tarpinstitucinį bendradarbiavimą* pašnekovės pastebėjo, kad dažniausiai bendradarbiavimas vyksta dėl apsieitimo informacija. 15 paveikslėlyje pateikiamas mokyklų tarpinstitucinis bendradarbiavimas patyčių prevenciniais klausimais.

15 pav. Mokyklų tarpinstitucinis bendradarbiavimas patyčių prevencijos klausimais.

Apžvelgus socialinio pedagogo ir vaiko teisių apsaugos tarnybos darbuotojų pareigines instrukcijas pastebima, kad jų vykdomos funkcijos yra analogiškos tiek socialinis pedagogas, tiek vaiko teisių apsaugos tarnybos specialistas atlieka įvertinimo, konsultacinę, korekcinę, vadybinę, šviečiamąją, koordinacinę, socialinio ugdymo, teisinę, prevencinę funkcijas. Socialinio pedagogo funkcijos apibrėžiamos Kvalifikaciniuose reikalavimuose, patvirtintuose LR Švietimo ir mokslo ministerijos ministro įsakymu Nr. 1667, 2001 m. gruodžio 14 d.

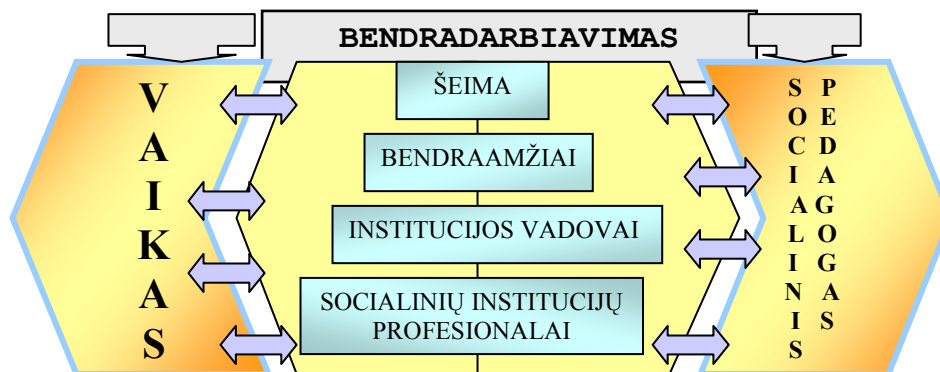
Respondentės atskleidė, kad daugiausiai bendradarbiaujama su VTA ir PK. Nors ir išryškėja labiausiai panaši socialinio pedagogo ir VTAT specialistų veikla pagal vykdomas funkcijas (16 pav.), respondenčių teigimu kartais kyla sunkumų dėl atgalinio informacijos gavimo apie bendradarbiavimą ar atliktus veiksmus.

16 pav. Socialinio pedagogo bendradarbiavimas su vaiko teisių apsaugos tarnyba sprendžiant vaiko problemas

Galima daryti išvadą, kad jeigu tam tikros institucijos ar jose dirbantys specialistai vadovaujasi bendrais teisiniais dokumentais, jų veikla yra labai artima ar bent jau turi bendrus sąlyčio taškus, ji būtų efektyvesnė bendrai vykdant tam tikras funkcijas, operatyviai keičiantis turima ir gaunama informacija. Todėl jeigu bendradarbiavimas būtų glaudesnis ir bendra veikla labiau koordinuojama, funkcijų dubliavimosi būtų išvengta. Ypač toks ryšys svarbus smurto - patyčių prieš vaikus atvejais. Dirbant bendrai vaikas patiria mažiau stresų, jam netenka pasakoti kelis kartus to paties. Taip vaikas apsaugojamas nuo naujų išgyvenimų, kuriuos jis priverstas atnaujinti kartodamas pasakojimą apie patirtus išgyvenimus.

Apibendrinant galima teigti, kad socialinis pedagogas yra pati tvirčiausia jungiamoji grandis tarp vaiko, turinčio socialinių - psichologinių problemų ir jo šeimos, bendraamžių, institucijos vadovų bei kitų socialinių institucijų profesionalų, todėl tai kaip vykdoma prevencinė veikla ir koks mokyklose sukuriamas psichologinis klimatas vaikams, daugiausia priklauso nuo mokykloje dirbančio socialinio pedagogo, jo požiūrio į vaikų išgyvenimus bei problemas.

17 pav. Socialinio pedagogo bendradarbiavimas institucijoje sprendžiant vaiko problemas

Paveikslėlyje parodyta kaip atrodo socialinio pedagogo bendradarbiavimas institucijoje ir už jos ribų (17 pav.).

3.4. „Olweus“ patyčių programos įgyvendinimas Mažeikių rajono mokyklose

Mažeikių rajono dvi bendrojo lavinimo mokyklos nuo 2009 m. rugsėjo mėnesio, dalyvauja „Olweus“ patyčių prevencinėje programoje. Šio tyrimo tikslas: apžvelgti „Olweus“ programos įgyvendinimo rezultatus bei poveikio analizę. Prieš interviu su socialinių pedagogais siekiant įvertinti programos efektyvumą, mokykloje, buvo apžvelgti apklausų rezultatai, atlikti mokyklose prieš įgyvendinant programą bei įgyvendinimo pabaigoje. Respondentams buvo pateikti klausimai, sulaukta išsamių atsakymų. Pirmieji klausimai pateikiami 19 lentelėje.

17 lentelė

<i>Klausimai</i>	<i>Atsakymai</i>
<i>Pagal ką buvo parenkama „Olweus“ programa, kas ją pasiūlė/ iš kur apie ją sužinojo?</i>	Apie „Olweus“ programą sužinojo savišvietos būdu analizuodamos SPPC tinklapį. Vėliau gavo rekomenduojamojo pobūdžio nuorodą iš Mažeikių švietimo centro. Tuomet išanalizavusios ir pasitarusios su pavaduotojais ugdymui bei direktoriais pristatė programą mokyklos darbuotojams ir nusprendė joje dalyvauti. Kadangi tai buvo švietimo ministerijos rekomenduojama ir finansuojama programa, ilgai nesvarstant buvo nuspręsta tiesiog bandyti..
<i>Ar prieš „Olweus“ programą buvo vykdomos, įgyvendinamos kitokios patyčių prevencinės programos?</i>	Abi respondentės atsakė, kad iki buvo vykdytos įvairios trumpalaikes prevencinės programos, bet šalies ekonominei situacijai pakeitus mokyklų programų vykdymo sistemą, apie dalyvavimą projektų atrankose pasiūlymų nebegaudavo. Tada ir teko užsiimti saviveikla. Be to, ženkliai augo gimnazistų bei moksleivių atviros patyčios.

3.4.1. „Olweus“ programos įgyvendinimas: programos pasirinkimas, sėkmės bei sunkumai

Respondentės teigė, kad jokių tyrimų apie programos tinkamumą nebuvo atlikta, nes tokiomis ilgalaikėmis prevencinėmis programomis patirties iki šio projekto neturėjo. Gimnazijose po pirmos apklausos rezultatai parodė, kad mokykloje tikrai vyksta patyčios, buvo nuspręsta tiesiog vykdyti siūlomą programą. Programos įgyvendinimo sėkmės ir sunkumai pateikiami 20 lentelėje.

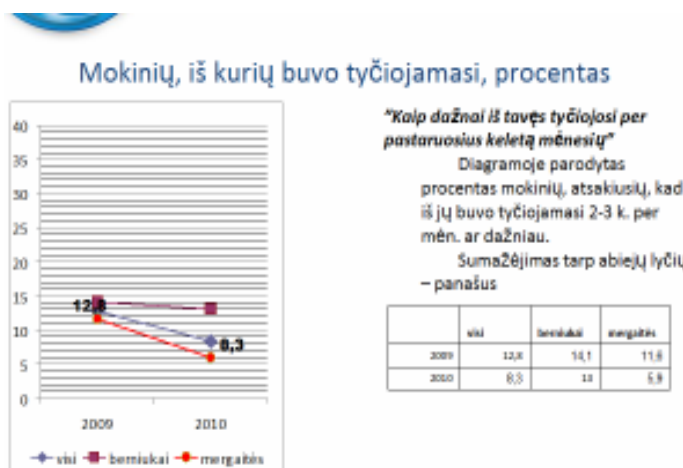
	<i>Sėkmės</i>	<i>Sunkumai</i>
<i>Socialinis pedagogas "X" mokyklos</i>	<ul style="list-style-type: none"> •Prieš pradėdant įgyvendinti programą, buvo atliktos moksleivių apklausos, patyčių mastui nustatyti, kurios padėjo iškelti tikslą, nusistatyti aiškias taisykles netinkamo elgesio formų apraiškom. •Programos aiškios taisyklės ir sistema padėjo ir toliau padeda prisitaikyti prie esamos tvarkos, suvokti netoleruotino elgesio apraiškas. •Programa buvo vykdoma gana sklandžiai. Nuo pirmų mėnesių pasijautė aktyvus mokinių išitraukimas, greitas informavimas apie neigiamo elgesio apraiškas ar pastebėjus nuskriaustą, užguitą mokinį 	<ul style="list-style-type: none"> •Labai sunkus adaptacinis periodas. •Į gimnazijos 1-ą klasę (kalbama apie išgrynintą gimnazijinę mokyklą) kasmet atvyksta apie 250 mokinių iš įvairių mokyklų (nuo 10 iki 14), todėl mokiniai ateina su įvairiomis naujomis patirtimis, įpročiais ir pan. •Daugiau sunkumų iškilo su aptarnaujančio personalo išitraukimu į vykdomą programą. atsirado ir keletas skeptikų pedagogų, kurie turėjo neigiamas nuostatas (tokių buvo 4) •Klasių valandėlių suderinamumo laikas. Gimnazistai turi laisvų pamokų „langų“, mokosi srautais ir suvienyti juos sunku.
<i>Socialinis pedagogas "Y" mokyklos</i>	<ul style="list-style-type: none"> •Po pirmųjų mėnesių, techninis personalas labai aktyviai išitraukė į programą (18 pav.) ir labai entuziastingai vykdė veiklą, kovai su patyčiomis. Tai yra būtent tie žmonės, kurie mato vaikų natūralų elgesį, ne pamokų metu. Pamokoje, prie mokytojų, mokiniai dažnai moka pasirodyti geresniais, o pertraukų metu ar po pamokų, rūbinėse, fojė, valgykloje, parodo savo tikrąjį veidą. •Pradėjo kreiptis tėvai. •Vaikai daug daugiau pradėjo kreiptis apie patiriamas patyčias bei informuoti apie tyčiojimąsi iš kitų. 	<ul style="list-style-type: none"> •Sunkumų kilo dėl laiko suderinimo (techninio personalo, mokytojų, koordinatorių), kuri laiką, buvo jaučiami techninio personalo kompleksai, kad reikia diskutuoti ar net paprieštarauti mokytojams, reikėjo įtikinti, kad ne tik mokytojai bet kiekvienas esantis mokykloje žmogus yra atsakingas už vaikų esančių mokykloje saugumą., •Atsirado ir keletas skeptikų pedagogų tarpe, kurie turėjo neigiamas nuostatas (tokių buvo 2).

18 pav. Personalo aktyvus programos vykdymas

3.4.2. Programos veiksmingumo nustatymas, vertinimo medelių taikymas, programos įgyvendinimo rezultatai

Buvo vykdoma mokinių apklausa lapkričio mėn. Po pirmos apklausos rezultatai lyginami su regiono rezultatais, o po antros su praėjusių metų rezultatais (19, 20 paveikslėliai).

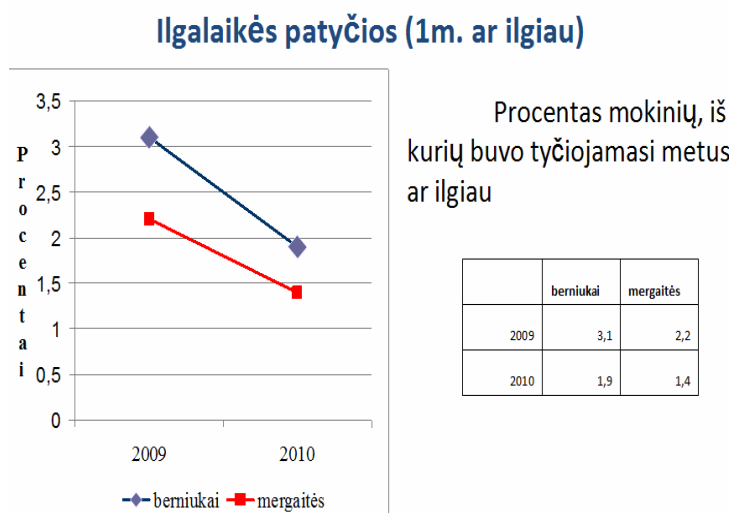
19 pav. Patyčias patyrusių mokinių 2009-2010 m. „X“ mokykloje“ palyginimas

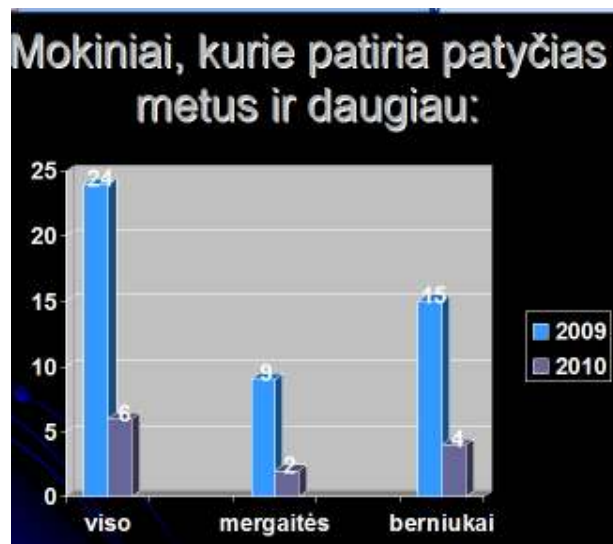
20 pav. Patyčias patyrusių mokinių 2009-2010 m. „Y“ mokykloje“ palyginimas

Rezultatai ženkliai pagerėjo. Bendras patiriančių vaikų patyčias 2009 m lapkričio mėn. „X“ mokykloje buvo 11%, 2010 lapkričio mėn. 6,5%. Per pirmuosius prevencinės programos „Olweus“ įgyvendinimo metus patyčių gimnazijoje sumažėjo vidutiniškai 3,5 procento. „Y“ mokykloje sumažėjo beveik 2%.

Ypač svarbu tai, kad sumažėjo ilgalaikių (trunkančių metus ir ilgiau) patyčių (21, 22 pav.), kurių psichologinės pasekmės tiek patiriančiam patyčias, tiek besityčiojančiajam yra itin skaudžios.

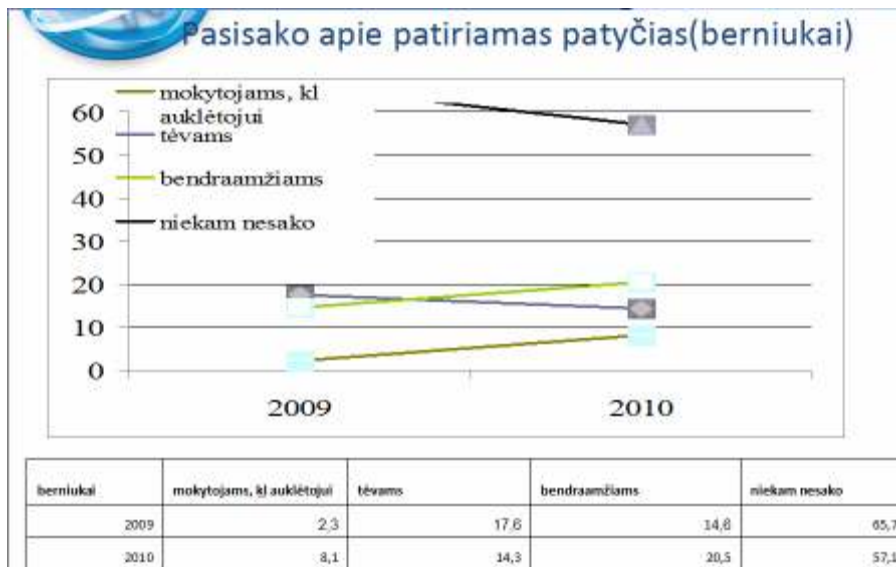
21 pav. Ilgalaikių patiriamų patyčių rezultatų palyginimas „X“ mokykloje.

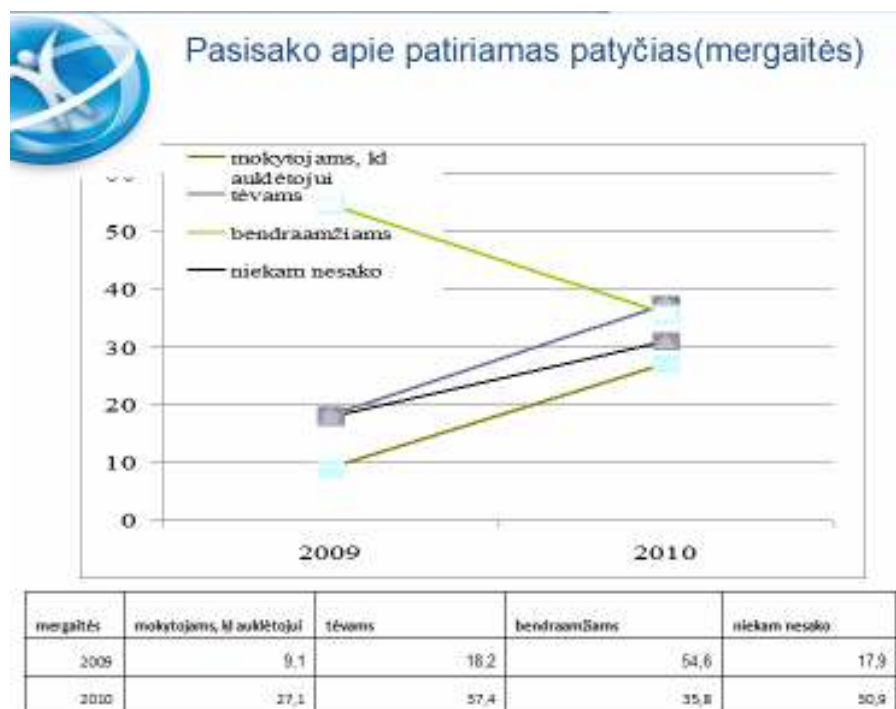
22 pav. Ilgalaikių patiriamų patyčių rezultatų palyginimas „Y“ mokykloje.

Pastebėtas mokinių aktyvumas norint greitai sustabdyti neigiamą elgesį, padaugėjo mokinių, kurie kreipiasi dėl nemalonių išgyvenimų ne tik patiriamų patyčių, bet ir kitais atvejais. Abi respondentės

akcentavo, kad moksleiviai nebebijojo kalbėti, pradėjo intensyviau pasakoti tiek berniukai, tiek mergaitės. Galima teigti, kad vaikai pradėjo patyčias atpažinti (23, 24 pav.)

23 pav. Pasisakymo apie patiriamas patyčias palyginimas (berniukų).

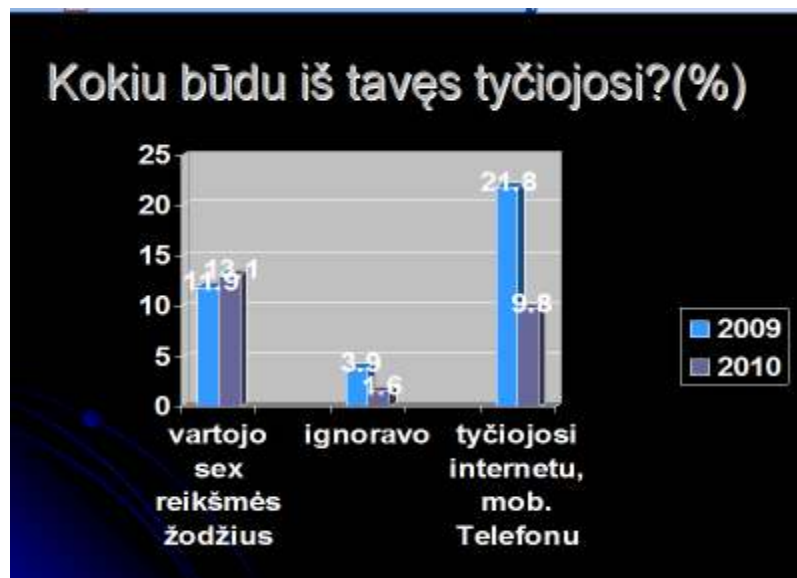

24 pav. Pasisakymo apie patiriamas patyčias palyginimas (mergaičių).

Respondentės teigė sulaukusios ir toliau sulaukiančios tėvų kreipimosi dėl vaikų patiriamų patyčių. Pastebėtas padidėjęs mokytojų aktyvumas, teikiant informaciją apie savo įtarimus dėl pagalbos suteikimo mokiniui. Antri tyrimai parodė, kad ženkliai padidėjo mokytojų pastabumas, reagavimas, sudrausminimas. Pavyko įgyvendinti drausmės priežiūros sistemą karštuosiuose taškuose (valgykloje, rūbinėje).

3.4.3 Dažniausios patyčių formos mokyklose

Mokiniai daugiausiai kenčia dėl virtualioje erdvėje patiriamų patyčių. Šios rūšies patyčios labiausiai užslėptos, sunkiausia jas išaiškinti, o pasekmės būna labai skaudžios.

3.4.4. Kontrolė programos įgyvendinimo metu

Vykdoma veikla buvo nuolat stebima ir kontroliuojama. Nuolat buvo stebimas programos įgyvendinimas. Priežiūrą vykdė gimnazijos direktoriai, koordinatorės iš Klaipėdos, SPPC, atstovai iš Norvegijos. Vyko nuolatiniai susitikimai su koordinatorėmis Džiuginta Valeckiene ir Ilona Jonutyte bei Andre Bardlens ir Reidaru. Kiekvieno susitikimo metu aptariami sunkumai, dalijamasi gera patirtimi, kas ketvirtį reikėjo parengti išsamias ataskaitas. Toliau ruošiasi vykdyti OKUS („olweus“ kokybės užtikrinimo sistema).

Apibendrinant galima teigti, kad per pirmuosius prevencinės programos „Olweus“ įgyvendinimo metus mokyklose atliktų tyrimų rezultatai keičiasi teigiama linkme. Kad ir ne labai didelis procentas, tačiau pastebimi mažesni skaičiai tiek tarp patiriančių patyčias, tiek tarp besityčiojančių skaičius. Ypač svarbu tai, kad sumažėjo ilgalaikių (trunkančių metus ir ilgiau) patyčių, kurių psichologinės pasekmės tiek patiriančiam patyčias, tiek besityčiojančiajam yra itin rimtos.

Labai svarbu, kad mokiniai pradėjo atpažinti patyčias, pasisako apie patiriamas skriaudas ir informuoja apie vykstančius nepageidaujamus reiškinius gimnazijoje, namuose bei kituose vietose.

IŠVADOS

♦Remiantis moksline literatūra atskleista, kad patyčių prevencija, sudėtinga tarpdalykinė sistema, tirama sociologų, psichologų, edukologų, teisininkų, kadangi siekiant užtikrinti veiksmingą patyčių prevencijos valdymą, reikalinga visapusiška jos prevencijos sistema. Tai visa įvairių valstybės ir visuomenės grandžių veikla, rengiant ir įgyvendinant priemones, šalinančias patyčių padarymo galimybes, jų vykdymo priežastis ir sąlygas. Prevencijai taikytinas vadybos mokslas, nes prevencija vykdoma įgyvendinant prevencijos priemones, tenka spręsti sudėtingas valdymo organizacines problemas, kurios sėkmingos, jeigu remiasi vadybos mokslo pasiekimais. Prevencija dažnai apibrėžiama ir kaip mokslas apie kriminalinės rizikos valdymą.

♦Pasitelkus teisinių dokumentų analizę, darytina išvada, kad Lietuvoje patyčių reglamentavimo įstatymai priimti, sukurta institucinė vaiko teisių apsaugos sistema. Lietuvos įstatymai reglamentuoja įvairias nusikalstamumo prevencines programas. Nacionaliniu lygiu imamasi veiksmų patyčių prevencijos valdymo veiksmingumui gerinti: Nacionalinės programos, teisiniai aktai reglamentuojantys įvairiapusį sisteminį bendradarbiavimą ir pan. Tačiau galima išvelgti spragų teisinėje sistemos bazėje: nėra apibrėžta patyčių, kaip smurto išraiškos aiškinimo sąvoka, taip pat smurto prieš vaikus LR įstatymuose nėra aiškiai apibrėžta, kad prieš vaiką negali būti smurtaujama. Galima išvelgti nenorą atkreipti dėmesį į kitų šalių patirtį, kaip Danija, Švedija, Norvegija, kurios jau seniai priėmusios įstatymus, draudžiančius bet kokią smurtą prieš vaikus bei turi daug didesnę patirtį patyčių prevencijos valdyme.

♦Visuomenės informavimas bei švietimas patyčių prevencijos valdymo klausimais užtikrina patyčių masto mažėjimą suvokiant šią smurto apraiškos formą. Apžvelgus Nacionalinės smurto prieš vaikus programų dokumentus, taip pat LR vykdytas bei vykdomas prevencines patyčių programas, NVO rengiamas programas, projektus bei akcijas, galima teigti, kad informavimas patyčių prevencijos tema vykdomas visoje Lietuvoje ir visais lygmenimis bei būdais: per konferencijas, seminarus, įvairias akcijas, pasitelkus į pagalbą žymius žmones, atkreipiant visuomenės dėmesį į esamą problemą. Tačiau reikia pastebėti, kad dažniausiai vykdomos programos priskiriamos antrinei prevencijai. Todėl būtina atkreipti dėmesį, į tai, kad prevencinės programos pirmiausia turėtų būti orientuotos į ankstyvąją-pirminę prevenciją užbėgant galimoms problemoms už akių. Šiam tikslui reikėtų pasirinkti vieną iš informavimo priemonių – teisinį švietimą. Teisinis švietimas ypač reikalingas pirminės patyčių prevencijos valdyme įtraukiant į programas bendradarbiavimą tarp žinybų. Informuoti teisinio švietimo klausimais privalu ne tik vaikus, bet ir tėvus bei visą visuomenę, kadangi dažniausiai minimos tik vaikų teisės, o apie pareigas bei atsakomybes pamiršta ne tik vaikai, bet ir suaugusieji.

♦Tarpinstitucinis bendradarbiavimas tiesiogiai įtakoja vykdomos veiklos efektyvumą. Tačiau institucijų veikla nėra koordinuota, joms trūksta finansų, profesinių žinių, materialinių išteklių.

Visuomenėje, o ypač mažesniuose miestuose, trūksta valstybės, bendruomenės, nevyriausybių organizacijų ir piliečių bendradarbiavimo siekiant apginti vaiko interesus. Labai svarbu skatinti socialinių pedagogų ir vaiko teisių apsaugos institucijų bendradarbiavimą. Tyrimo rezultatai parodė, kad daugiausia socialiniai pedagogai domisi ir siekia užtikrinti patyčių prevencinę veiklą, sprendžia dėl priemonių panaudojimo prevenciniame darbe. Iš tyrimo rezultatų ryškėja, jog ugdymo specialistų komandą patyčių prevencijai šiandienos mokyklose dažniausiai sudaro: socialinis pedagogas, klasės auklėtojai, mokytojai, vaiko teisių apsaugos specialistas bei nepilnamečių reikalų inspektoriai. Būtina įtraukti Švietimo centrą į patyčių prevencijos valdymo bendradarbiavimą.

♦Atliktas tyrimas leido įvertinti Lietuvos Respublikos patirtį ir taikomų programų veiksmingumą, pasitelkus atskirų mokyklų atvejais. Nors mokyklų prevencinės darbo grupės veikloje atsispindi tarpžinybinių institucijų bendradarbiavimas, pastebimas tėvų visuomenės, bei pačių mokinių įtraukimas į patyčių prevencinę veiklą, tačiau visgi kyla sunkumų valstybiniu mastu, kad būtų matomi aiškūs pagerėjimo rezultatai šioje srityje. Ugdymo institucijoms sėkmingai vykdyti smurto prevencijos programas trukdo: valstybės lygmeniu - įstatyminės bazės netobulumas, finansinių išteklių bei laiko stoka; mokyklos lygmeniu - kvalifikuotų specialistų, įdarbintų ir gebančių dirbti paauglių smurto prevencijos srityje, trūkumas. Taip pat pastebimas bendruomenės abejingumas ir vietinės valdžios bei vietos gyventojų tarpusavio supratimo nebuvimas bei dalinis nusišalinimas nuo opų bendruomenės problemų sprendimo. Mokykla paliekama viena spręsti problemas. Vietos bendruomenės baimė pateikti teisingą ir galinčią padėti užkardinti teisės pažeidimus informaciją kompetentingoms valstybės ar savivaldybių institucijoms ar pareigūnams, įvairaus lygmens pareigūnų ir valstybės tarnautojų nenoras ar nesugebėjimas operatyviai bendradarbiauti.

REKOMENDACIJOS

- ♦Tobulinti įstatyminę bazę: apibrėžti smurto sąvoką bei uždrausti bet kokį smurtą prieš vaikus.
- ♦Koordinuoti vaiko teisių apsaugos institucijų veiklą, tarpinstitucinį bendradarbiavimą.
- ♦Savivaldybėms reikia rasti būdų, kaip efektyviai ir teisingai nuspręsti, kokios programos ir projektai turėtų būti vykdomi, bei kiek ir kam skirti finansinių išteklių. Į šį procesą įtraukti visuomenę, kad išsiaiškinti į kokias veiklas labiausiai reikia reaguoti.
- ♦Nuolat vertinti nuveiktą darbą, visais lygmenimis. Parinkti kitų šalių jau išbandytus programų efektyvumo vertinimo modelius, koreguoti ir tikrinti grįžtamąją informaciją. Pereiti nuo kiekybinių tyrimų prie kokybinių.
- ♦Įtraukti teisinį švietimą į bendrojo lavinimo mokyklų ugdymo programas, siekiant vykdyti pirminę prevenciją.

♦Švietimo centrui reikėtų organizuoti seminarus mokytojams, kviečiant mokslininkus, kurie perteiktų sukauptas žinias, informaciją, pasidalintų gerąja patirtimi.

♦Tobulinti mokytojų kvalifikaciją patyčių prevencijos valdymo srityje.

♦Mokykloms vykdančioms prevencines programas bendradarbiauti tarpusavyje keičiantis patirtimi, skleidžiant informaciją, naudotis sėkmingai dirbančių mokytojų patirtimi.

♦Siekiant kokybiškesnio bendruomenės ir visuomenės informavimo, bendravimo ir bendradarbiavimo, į patyčių prevencinę veiklą įtraukiant vaiko teisių apsaugos tarnybą, nepilnamečių reikalų policijos pareigūnus, seniūnijų socialinius darbuotojus, NVO („Gelbėkit vaikus“ organizacijos, bažnyčia) TV, spaudą.

♦Ugdyti bendruomenės savimonę įtraukiant jos narius į įvairių programų įgyvendinimą. Skleisti veiklos rezultatus švietimo institucijos bendruomenėje, tarpinstitucinio bendradarbiavimo lygmeniu, palaikyti įvairiapusius ryšius su bendruomene bei moksleivių tėvais, įtraukiant juos į bendrą programų rengimą, bei dalyvavimą jose.

LITERATŪRA

1. „Agresija Ir Smurtas - Psichinė Norma Ir Patologija. Vilnius: Biuro projektai.
2. Abromaitienė L., Liaudinskienė G. (2004). Smurto šeimoje poveikis vaikų socializacijai vidurinėje mokykloje. *Socialiniai mokslai*. - Nr. 3 (45), p. 18–26.
3. Abromaitienė, L. (2006) Mokymosi medžiaga: *Mokinių delinkventinio elgesio problemos mokykloje ir jų sprendimo galimybės*. [Žiūrėta 2011-01-21]. Prieiga per internetą: http://www.mkc.lt/dokumentas/mokymosi_medziaga/mokykla_be_agresijos.doc
4. Aidukas, M. (Sudarytojas). (2004). *Nusikalstamumo prevencija ir baudžiamoji justicija. Standartai ir normos*. Vilnius: Teisės institutas, VU TF, TIC.
5. Ališauskienė, S. (1980) *Bendradarbiavimas Tenkinant Specialiuosius Ugdymosi Poreikius: Taikomasis Mokslo Leidinys: Mokomoji Knyga*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
6. Apanavičius, M. *Nusikaltimų Kvalifikavimo Teoriniai Pagrindai*. Vilnius: LTSR aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo ministerijos Leidybinė redakcinė taryba.
7. *Ar Teisus Stipresnis?: Smurto Prieš Vaikus Apžvalga Lietuvoje 1999 m.* (2001). Vilnius: Gelbėkit vaikus.
8. Arlauskaitė Ž. (2007). *Galiu padėti savo vaikui*. Vilnius: UAB „Sapnų sala“
9. Bajoriūnas, Z. (1978). *Visuomeninio Nepilnamečių Auklėtojo Darbas*. Kaunas: Šviesa.
10. Bajoriūnas, Z. (1995). *Vaikų auklėjimo šeimoje specifika, tikslas ir uždaviniai*. *Pedagogika*. Vilnius,
11. Barkauskaitė, S., Lukšienė, Ž. (2002). *Socialinio pedagogo veiklos reglamentavimo gairės //Socialinis ugdymas*. Vilnius: VPU.
12. *Baudžiamoji teisė*. (2000). Specialioji dalis. 1 knyga. Vilnius.
13. *Baudžiamoji teisė*. (2001). Bendroji dalis. Vilnius.
14. *Baudžiamoji teisė*. (2001). Specialioji dalis. 2 knyga. Vilnius.
15. Bitinas B. (1998). *Ugdymo tyrimų metodologija*. Vilnius: Jošara.
16. Bitinas, B. (2002). *Pedagoginės diagnostikos pagrindai*. Vilnius: UAB „Parama“
17. Bluvšteinas J., Bieliūnas E., Justickis V. ir kt. (1994). *Kriminologija*. Vilnius: Pradai.
18. Braslauskienė, R. (2005). *Vaikų Agresyvaus Elgesio Prevencija Ugdymo Institucijose: Mokomoji Knyga*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
19. Brown, S. (1991). *Criminology: Explaining Crime and its Context*. New York.
20. Bulotaitė, L. (1991). *Alkoholio Ir Kitų Narkotikų Vartojimo Prevencija Mokykloje: Metodinė Medžiaga Mokytojams*. Vilnius: A. Remeikos leidykla.
21. *Cambridge International Dictionary of English*. (1995). Cambridge.

22. Cavan, R., S. (1948). *Criminology*. New York.
23. Cavan, R.S., *Criminology*. (1948). New York.
24. Charles, C.M. (1999). *Pedagoginio tyrimo įvadas*. Vilnius, Alma litera.
25. Civinskas, R.; Levickaitė, V.; Tamulienė, I. (2006) *Vengiančių lankyti mokyklą vaikų problemos ir poreikiai*. Vilnius
26. Čepas, A. (1986). *Nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos bruožai*. Vilnius,.
27. Dapšys, A. (1979). *Nepilnamečių teisėtvarkos pažeidimų prevencija* (metodinės rekomendacijos). Vilnius.
28. Dapšys, A. (1993). Nepilnamečių nusikalstamumas: situacija ir prevencijos aktualijos. *Teisės problemos*, Nr. 1.
29. Dapšys, A. (1994). Nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos sistemos esmė ir jos kūrimo kryptys. *Teisės problemos*. Nr. 3.
30. Dapšys, A. (2005). *Smurtą patyrusių vaikų reabilitacijos Teisiniai Aspektai*. Vilnius: Teisės institutas.
31. Dawkins J. (1995). Bullying at school: Doctor's responsibilities. *British Medical Journal*, 3, p.47 - 49.
32. Dobryninas, A. (2000). *Nepilnamečių justicija Lietuvos žiniasklaidoje*. Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras.
33. Dobryninas, A. (2001). *Virtuali nusikaltimų tikrovė*. Vilnius: Eugrimas.
34. Drakšas, R. *Svarbesni Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės klausimai: mokymo priemonė*. Vilnius: Eugrimas. 2005.
35. Drakšienė A. (2003). Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumai naujajame Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse. *Teisė*, Nr. 48, p. 66 - 77;
36. Drakšienė A. *Amžius kaip nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės prielaida*. Lietuvos teisės tradicijos. Vilnius: Justitia, 1997, p. 91 - 99;
37. Drakšienė A., Drakšas R. (2008). *Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė. Vadovėlis. Antroji pataisyta ir papildyta laida*. Vilnius: Eugrimas.
38. Drakšienė, A. (1990). *Nuosprendžio vykdymo atidėjimo nepilnamečiams efektyvumas*. - Lietuvos Respublikos baudžiamųjų įstatymų reforma. Respublikinės mokslinės konferencijos pranešimų tezės. Vilnius.
39. *Duomenys apie asmenis, nukentėjusius nuo nusikalstamų veikų Lietuvos Respublikoje*. Forma 50-SAV. Informatikos ir ryšių departamento prie VRM statistinė ataskaita. [žiūrėta 2010-04-02]. Prieiga per internetą: <<http://www.nplc.lt/stat/atas/ird/f50/f50.htm>>
40. Dzenkauskas, V. (1999). *Auklėtojo patyrimas, ugdant nepilnamečių atsparumą klystkeliams*. Vilnius: Diemedis.

41. Elliott, D. S., Grady, J. M., Shaw, T. E. ir kt. (2000). *Safe communities – safe schools planning guide*. A Tool for Community Violence Prevention Efforts. University of Colorado. Center for the Study and Prevention of Violence.
42. *Europos integracijos pamokos*. (2006). Vilnius: Kronta.
43. Europos Tarybos informacijos ir dokumentacijos centras (Vilnius). (2001). *Europos Politika Dėl Vaikų*. Vilnius: Vaikų teisių informacijos centras.
44. Farrington D. P. (1991) *Childhood Aggression and Adult Violence: Early Precursors and Later Life Outcomes in D. Pepler and K. Rubin (eds). The Development and Treatment of Childhood Aggression. Hillsdale*. New York: Lawrence, Erlbaum.
45. *Fizinis ir psichologinis smurtas*. (2000). Vilnius: LR sveikatos apsaugos m-ja.
46. Gailienė D. (1998). *Jie neturėjo mirti: Savižudybės Lietuvoje*. Vilnius: Tyto Alba.
47. Gailienė, D. (sudarytoja) (2001). *Savižudybių prevencijos idėjos*. Vilnius: Tyto Alba.
48. Gečėnienė S., Jatkevičius A., Michailovič I., Sakalauskas G. (2001). *Vaikų ir jaunimo baudžiamoji atsakomybė: užsienio šalių patirtis (Vokietija, Austrija, Olandija, Lenkija, Rusija, Estija)*. Vilnius: NPLC, Teisės institutas.
49. Giedraitienė - Lileikienė, T. (2005). *Kelias į vaiko širdį*. Kaunas: Judex.
50. Gilligan, J. (2002). *Smurto Prevencija*. Vilnius: Eugrimas.
51. Gilligan, J. (2007). *Smurtas: Apmąstymai Apie Nacionalinę Epidemiją*. Vilnius: Vaga.
52. *Individualus darbas su nusikalsti linkusiu vaiku: metodinės rekomendacijos*. (2006). Vilnius: Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos Švietimo aprūpinimo centras. Informatikos ir ryšių departamento prie VRM. Nusikalstamų veikų statistinių rodiklių apie vaikus statistinė analizė. 2010 m ataskaita.
53. Jatkevičius, A. (2003). *Nepilnamečių Smurtinio Nusikalstamumo Prevencija: Daktaro Disertacijos Santrauka: Socialiniai Mokslai, Teisė (01S)*. Vilnius: Vilniaus univ.
54. *Jaunimas Ir Vaikai Besikeičiančioje Visuomenėje: Santrauka*. (2001). Vilnius: Lietuvos nac. UNICEF k-tas.
55. *Jungtinių Tautų Dokumentų Rinkinys: Nusikalstamumo Prevencija Ir Baudžiamoji Justicija: Standartai Ir Normos*. Vilnius: Teisinės informacijos centras. 2004.
56. *Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija*. (1995). // Valstybės žinios., Nr. 60.
57. *Jungtinių Tautų Vaiko Teisių Konvencijos Įgyvendinimo Vadovas: Patikros Lapai: Parengta* Vilnius: Jungtinių Tautų vaikų fondas. Vilnius: Alumnus. 2004.
58. Justickis, V. *Kriminologija I dalis*. (2001). Vilnius.
59. Justickis, V. *Kriminologija II dalis*. (2004). Vilnius.
60. *Ką Mums Pasakoja Vaikai?: Vaikų Telefono Linijos Patirtis*. (2002). Vilnius.

61. Kairienė, B. (2002). Jaunuolių, Patyrusių Tėvų Agresiją, Psychosocialinė Raida Ir Pedagoginės Korekcijos Galimybės: Daktaro Disertacijos Santrauka: *Socialiniai Mokslai, Edukologija* (07S). Kaunas: Lietuvos kūno kultūros akademija.
62. Kairienė, B. (2008). Smurto prevencinės prielaidos - socialiniai ryšiai ir teigiamas savęs vertinimas. Vaikų patiriamo smurto mokykloje prevencinės galimybės. *Mokslo darbai, socialinis darbas*. 7(2), p. 67-70.
63. Kardelis, K. (2002). *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai*. Kaunas, Judex.
64. Karmaza, E. (2004). *Prievarta prieš vaikus. Prevencijos strategijos policijos pareigūnams*. Vilnius: VĮ Vaiko namas.
65. Karmaza, E., Grigutytė, N., Karmazė, E. G. (2007). *Smurtas mokykloje: prevencija ir pagalba. Metodinės rekomendacijos*. Vilnius: Švietimo aprūpinimo centras.
66. *Karta Pavojuje: Jungtinių Tautų Vaikų Fondo (UNICEF) Lietuvos Nacionalinio Komiteto, LR Seimo Švietimo, Mokslo Ir Kultūros Komiteto, LR Seimo Šeimos Ir Vaiko Reikalų Komisijos V Konferencija "Vaiko Teisės Ir Valstybinė Vaikų Kultūros Ugdymo Programa."* (2001). Vilnius: Lietuvos nac. UNICEF k-tas.
67. Kasperavičiūtė, E.; Valiukevičiūtė, J. (2005). *Prievarta prieš vaikus globos namuose. Globos namų ir VTAT atsakomybė. Teorinė – praktinė konferencija „Pagalba vaikui, nukentėjusiam nuo smurto“*.
68. Kazlauskienė, A. (2008). Agresyvi visuomenė-grėsmė nacionaliniam saugumui. Kardas. *Karinės publicistikos, karo istorijos ir mokslo žurnalas*, 1 (4 3 0), p. 2-9.
69. *Kriminologinė statistika*. (2004). [Žiūrėta 2010-02-14]. Prieiga per internetą: <<http://www.nplc.lt/stat/nus/nus6.htm>>
70. Kuginytė-Arlauskienė, I., Jasaitienė, R. (2010). Specialiųjų poreikių turinčių vaikų santykiai su mokyklos bendruomenės nariais. *Mokslo darbai. Socialinis darbas*.
71. Kurienė A., Pivorienė R.V. (2000). Būkime atidūs – vaiką ištiko bėda. Vilnius.
72. Kurienė, A. (2007). *Smurto prevencija Lietuvos mokyklose – 10 metų patirtis. Tarptautinės konferencijos „Modernūs požiūriai į patyčių ir smurto prevenciją mokyklose“ padalomoji medžiaga*.
73. Kvieskienė G. (2000). *Socializacijos pedagogika*. Vilnius. Pedagoginis universitetas.
74. Kvieskienė G. (2002). *Socialinio pedagogo kompetencija. Socialinio pedagogo ABC*. p. 17-26. Vilnius,
75. Kvieskienė, G. (2003). *Socializacija Ir Vaiko Gerovė: monografija*. Vilnius: Vilniaus
76. Kwast, E.; Laws, S. *United Nations Secretary-General's Study on Violence against Children Adapted for Children and Young People*. [Žiūrėta 2011-02-13]. Prieiga per internetą: <<http://www.unicef.org/ceecis/sgsvac-cyp.pdf>>.

77. Leliūgienė, I. (1997). *Žmogus Ir Socialinė Aplinka: Vadovėlis*. Kaunas: Technologija. 1997.
78. Leliūgienė, I. (2002). *Socialinio Pedagogo (darbuotojo) Žinynas*. Kaunas: Technologija.
79. Leliūgienė, I. (2003). *Socialinė Pedagogika: Vadovėlis*. Kaunas: Technologija.
80. Leliūgienė, I., Simonavičiūtė, G. (2010). Pedagoginis tėvų švietimas kaip sėkmingos vaikų socializacijos prielaida. *Mokslo darbai. Socialinis darbas* Nr.9 (1), p. 115-116.
81. *Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas*. Valstybės žinios. 2000, Nr. 89.
82. *Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas*. Valstybės žinios. 2000. Nr. 74.
83. *Lietuvos Respublikos Konstitucija*. (1999). Vilnius.
84. *Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2001 01 01 – 2001 12 ataskaita*.
85. Lietuvos, socialinių darbuotojų asociacija. (2008). *Socialinis Darbas Ir Vaiko Teisės: Profesinio Rengimo Mokomoji Knyga Apie JT Konvenciją*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
86. Liobikienė, N. (2006). *Krizių Intervencija: Mokomoji Knyga*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
87. *Manoteises.lt* - E-konferencijos ir susitikimai. [Žiūrėta 2010-04-02]. Prieiga per internetą: <http://www.manoteises.lt/index.php?lang=1&sid=562&tid=683&PHPSESSID>
88. Michailovič, I. (2001). Baudžiamajame įstatyme numatytų nepilnamečių resocializacijos priemonių taikymas: daktaro disertacija: *Socialiniai Mokslai, Teisė* (01 S). Vilnius: Vilniaus universitetas.
89. Misiukevičienė, O. (2009). *Socialinio Pedagogo Darbo Vadovas: Praktinės Metodinės Rekomendacijos*. Vilnius: Baltos lankos.
90. Mitchels, B. (2001). *Child Care Protection Law and Practice. 3rd ed.* London: Cavendish Publishing Limited.
91. *Modernūs požiūriai į patyčių ir smurto prevenciją mokyklose. (2007). Smurto prevencija mokyklose*. Tarptautinė konferencija.
92. *Mokykla Be Narkotikų: Mokytojo Knyga*: parengta Vykdam JT Narkotikų Kontrolės Programos Projektą “Ugdymo Medžiagos Rengimas Ir Panaudojimas Narkotikų Prevencijai Baltijos Šalių Mokyklose“. (2002). Vilnius: Homo liber.
93. *Mokyklos vaidmuo narkomanijos prevencijoje*. [Žiūrėta 2009-11-19]. Prieiga per internetą: <http://www.nkd.lt/visuomene/pedagogams_prevencija.html
94. *Mokyklų bendruomenės gerai vertina prevencinę veiklą*. (2006). [Žiūrėta 2011-01-08 Prieiga per internetą: <<http://www.smm.lt/naujienos/pranesimai.htm?id=1119>
95. *Namų advokatas*. Vilniaus universitetas. Teisinės informacijos centras. Atvirosios Lietuvos fondas. Vilnius. 2002.

96. *Narkomanijos, prevencijos organizavimo mokykloje aspektai, konferencija.* (2005). Narkomanijos Prevencijos Organizavimo Mokykloje Aspektai: Konferencijos Medžiaga. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
97. *Nepilnamečių justicija Lietuvoje.* (1998). Vilnius.
98. *Nepilnamečių nusikaltimų socialiniai veiksniai.* (2004). [Žiūrėta 2010-11-12]. Prieiga per internetą: < <http://www.sociumas.lt/Lit/Nr22/nepilnamečiai.asp>
99. Nicolaides S., Toda Y., Smith K. P. (2002) Knowledge and attitudes about school bullying in trainee teachers. *British Journal of Educational Psychology*, 72: 105 - 118.
100. Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras. (2000). *Vaikų ir jaunimo neužimtumo ir nusikaltimų prevencija. Situacijos analizė ir metodinės rekomendacijos.* Vilnius. [žiūrėta 2011-04-18] prieiga per internetą: <http://www.elibrary.lt/resursai/NPLC/ivairus/lit24.pdf>
101. Nusikalstamumo, prevencijos Lietuvoje centras. (2001). *Vaikų Ir Jaunimo Baudžiamoji Atsakomybė: Užsienio Šalių Patirtis: Vokietija, Austrija, Olandija, Lenkija, Estija, Rusija.* Vilnius: Justitia.
102. Olweus D. (1978) *Aggression in the schools. Bullies and wiping boys.* New York: John Wiley & Sons.
103. Olweus D. (1978). *Aggression in the schools. Bullies and wipping boys.* New York: John Wiley & Sons.
104. Olweus D. (1991). *Bullying – victim problems among school children: Basic facts and effects of a school based intervention programs.* In D.J. Pepler & K.H. Rubin (eds.) *Development and treatment of childhood aggression.* Hillsdale, NJ: Lawrence Elbraum Associates, Inc.
105. Olweus D. (1993) *Bullying at school: What we know and what we can do.* Oxford and Cambridge, MA: Backwell Publisher.
106. Olweus D. (1993). *Bullying at school: What we know and what we can do.* Oxford and Cambrige, MA: Backwell Publisher.
107. Olweus, D. *Patyčios mokyklose, faktai ir intervencija. Modernūs požiūriai į patyčių ir smurto prevenciją mokyklose. Tarptautinės konferencijos pranešimai, 2007 m. gruodžio 6–7 d.* p. 348–349).
108. Paliulis, N. (2004). *Valdymas ir informacija: monografija.* Vilnius: Technika.
109. Palskys, E. (1978). *Nusikaltimai ir kriminalistika.* Vilnius: Mintis.
110. Palujanskienė, A., Pikūnas J. (2001) *Asmenybės vystymasis: kelias į savęs atradimą.* Kaunas
111. Patyčios mokykloje. [Žiūrėta 2010-04-02]. Prieiga per internetą: http://www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/pr_analize/sv_prob11_Patycios_mokykloje.pdf.
112. *Patyčių problema ir jos prevencijos bendrojo lavinimo mokykloje analize.* [Žiūrėta 2010-04-02]. Prieiga per internetą: [98](http://iamnotscared.pixel-</p>
</div>
<div data-bbox=)

- online.org/data/database/publications/124_7%20Patyciu%20problema%20ir%20jos%20prevencijos%20bendrojo%20lavinimo%20mokykloje%20analize.pdf
113. Pavilionis, V. (1987). *Jei paauglys nusikalto*. Vilnius: Mintis.
114. Pavilionis, V., Švedas G., Abramavičius A. (2003). *Baudžiamoji teisė. Trečiasis pataisytas ir papildytas leidimas*. p. 186–188; Vilnius: Eugrimas.
115. Pellegrini A. D., Long J. D. (2002) A longitudinal study of bullying, dominance and victimization during the transition from primary school through secondary school. *British Journal of Developmental Psychology*, vol. 20, p. 259 - 280.
116. Piesliakas, V. (2006). *Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga*. Vilnius: Justitia.
117. Pivorienė, J. (2004). *Sociologijos Pagrindai Socialiniame Darbe: Šeima, Sveikata: Mokomoji Knyga*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
118. Pivorienė, R., V. (2004). *Savižudybių prevencija mokykloje: metodinės rekomendacijos socialiniams pedagogams*. Vilnius: Švietimo ir mokslo ministerijos Švietimo aprūpinimo centras.
119. Polukordienė, O, K. (2003). *Psichologinės krizės ir jų įveikimas: pagrindinės žinios apie krizių ir savižudybių prevenciją, intervenciją ir postvenciją: praktinis vadovas*. Vilnius: s. n.
120. Povilaitis, R., Jasiulionė, J, S. *Mokykla gali įveikti patyčias. Rekomendacijos mokytojams: [Žiūrėta 2010-11-28]. Prieiga per internetą: http://www.sac.smm.lt/images/file/e_biblioteka/6_mokykla%20gali%20iveikti%20patycias.pdf*
121. Povilaitis, R.; Jasiulionė, J. S.; Kurienė, A. ir kt. (2007). *Kuriame mokyklą be patyčių*. Vilnius.
122. Povilaitis, R.; Valiukevičiūtė, J. (2006). *Patyčių prevencija mokyklose*. Vilnius.
123. *Prevencinio darbo grupių mokyklose ir koordinavimo grupių savivaldybėse veiklos vertinimas*. (2005). (Kaunas). [Žiūrėta 2009-11-14]. Prieiga per internetą: http://www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/tyrimai/Prevencines_veiklos_%20ataskaita_2005_factus_dominus.pdf
124. *Preventing Youth Violence in Schools*. (2004). Pearson/Prentice Hall.
125. Pruskus, V. (2003). *Sociologija. Teorija ir praktika*. Vilnius.
126. Pūras, D., Petkevičius, R., Žemaitienė, N. ir kt. (2005). *Vaikų ir jaunimo psichikos sveikata. Smurtas, prievarta šeimoje. Savižudybių prevencija. Nacionalinės sveikatos tarybos metinis pranešimas. Šeimos sveikata*. [Žiūrėta 2010-08-23]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/owa-bin/owarepl/inter/owa/uo157360.pdf>.
127. R.E.Fleury, C.M.Sullivan, D.I.Byber, W.S.Davidson. What Happened Depends on Whom You Ask: a Comparison of Police Records and Victim Reports. Regarding Arrests of Women Battering. *Journal of Criminal Justice*. 1998, No. 1;

128. Ralys, K. (2009). *Rengimo Šeimai Pagrindai: Profesionalų Ir Bendruomenės Praktika, Rengiant Jaunimą Šeimai: Metodinė Priemonė*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.
129. Rigby K. (1999). Peer victimization at school and the health of secondary school students. *British Journal of Educational Psychology*, Nr. 69, p. 95–104.
130. Rigby K., Slee P. (1993) Dimensions of interpersonal relating among Australian school children and their implications for psychological wellbeing. *Journal of Social Psychology* 133.1, p. 33 - 42.
131. Rožėnaitė, J. (2007). *Prevenčinės paslaugos paaugliams vaikų dienos centre "Vaikų stotelė"*. Magistro darbas. Vytauto Didžiojo universitetas, Kaunas.
132. Sakalauskas, G. (2000). *Vaiko Teisių Apsauga Lietuvoje*. Vilnius: Vaiko teisių informacijos centras.
133. *Smurtas mokykloje 2008 tyrimas Vaiko namas*. (2008). [Žiūrėta 2010-11-12]. Prieiga per internetą:
 <http://www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/tyrimai/kiti/Smurtas%20mokykloje%202008%20tyrimas%20Vaiko%20namas.pdf
134. *Smurto prevencija mokyklose*. (2005). Vilnius: Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos Švietimo aprūpinimo centras
135. *Socialinis, ugdymas: mokyklos ir šeimos bendradarbiavimas, respublikinė mokslinė praktinė konferencija*. (2002).
136. *Socialinis, ugdymas: socialinė pedagoginė teorija ir praktika*. (2004): III Respublikinės Mokslinės Praktinės Konferencijos Straipsnių Rinkinys. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
137. *Socialinis, ugdymas: vaiko ir šeimos teisių apsauga, respublikinė mokslinė praktinė konferencija*. (2007).
138. Socialinių tyrimų institutas. (2007). *Socialiniai Pokyčiai Eurointegracijos Procese: [straipsnių Rinkinys]*. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas. .
139. Stulpinas, T. (2002). *Tyrimo pradmenų mokymas*. Šiaulių universiteto leidykla.
140. *Suicide rates per 100,000 by country, year and sex (Table) world health organization*. [žiūrėta 2010-04-02]. Prieiga per internetą:
http://www.who.int/mental_health/prevention/suicide_rates/en/index.html
141. Suslavičius, A. (1999). *Socialinė Psichologija Teisėtvarkos Darbuotojams: Vadovėlis Aukštosioms Mokykloms*. Vilnius: Lietuvos teisės akademija.
142. Šatkus, P. (1995). *Kaip Išvengti Nusikaltimo: Praktiniai Patarimai. 2-as papild. Leid.* Vilnius: Trys žvaigždutės.

143. Šniras, Š. (2006). *Moksleivių Socialinių Įgūdžių Ugdymas: Studijų Knyga*. Vilnius: Lietuvos kūno kultūros akademija.
144. Švedas, G. (2006). *Baudžiamosios Politikos Pagrindai Ir Tendencijos Lietuvos Respublikoje*. Vilnius: Teisinės informacijos centras.
145. *Švietimo plėtotos centras. Viešoji įstaiga „Vaiko labui“*. (2002). [žiūrėta 2010-04-02]. Prieiga per internetą: <http://www.pedagogika.lt/index.php?898322071>
146. Tarptautinių žodžių žodynas (2005).
147. *Teisinis Bendradarbiavimas Civilinėse Ir Nepilnamečių Bylose*. (2003). Vilnius: Teisinės informacijos centras.
148. Tidikis R. (2003). *Socialinių mokslų tyrimų metodologija*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas.
149. Tilly, C. (2003). *The Politics of Collective Violence*. p. 55. Cambridge: *Cambridge University Press*.
150. *Tu Gali Man Padėti: Metodinės Rekomendacijos Specialistams, Dirbantiems Su Prievarta Patyrusiais Vaikais*. (2004). Vilnius: Lietuvos vaikų draugų asociacija.
151. *Understanding Crime Prevention*. (1986). *National Crime Prevention Institute*. Boston-London-Durban-Singapore-Sydney-Toronto-Wellington
152. Uscila, R. (2005). *Viktimologijos Pagrindai: Nusikaltimų Aukų Socialinė Ir Teisinė Apsauga Lietuvoje: Mokslinis-Metodinis Leidinys*. Vilnius: Mokslo aidai
153. *Vaikas šiuolaikinėje visuomenėje*. (1999). Klaipėda: Konferencijos medžiaga
154. *Vaikas Tarp Prievartos Ir Išnaudojimo*. (2002). Vilnius: Socialinės apsaugos ir darbo ministerija.
155. *Vaiko gerovės valstybės politikos koncepcija*. (2003). *Vaiko Teisės Ir Pareigos: Vaikams Apie Jungtinių Tautų Vaiko Teisių Konvenciją*. (2004). Vilnius: Švietimo ir mokslo ministerijos Švietimo aprūpinimo centras..
156. *Vaiko teisės: psichosocialinės pagalbos vaikui, šeimai ir bendruomenei aspektai, tarptautinė mokslinė-praktinė konferencija*. (2006). Gegužės 19-20 D., Vilnius: Efrata.
157. *Vaiko Teisių Konvencija*. Priimta Jungtinių Tautų Generalinėje Asamblėjoje 1989 M. Lapkričio 20 D. (2000). Vilnius: Lietuvos nacionalinis UNICEF k-tas.
158. *Vaikų ir paauglių nusikalstamumo prevencijos nacionalinė programa*. (1996). [Žiūrėta 2010-11-11]. Prieiga per internetą: http://www.nplc.lt/sena/pr13/program_dok/7.doc
159. *Vaikų socialinės atskirties prevencija: realijos ir perspektyvos, tarptautinė mokslinė konferencija*. (2006). Pranešimų Medžiaga. Klaipėda: Klaipėdos universitetas.
160. *Vaikų teisės ir jų įgyvendinimo garantijos*. (1996). *Vaikų Teisės Ir Jų Įgyvendinimo Garantijos: Konferencijos Medžiaga*. Vilnius: LR Seimo leidykla.

161. *Vaikų teisės: nuostatų įgyvendinimas.* (2002). Vaiko teisių informacinis centras. Vilnius.
162. *Vaikų Teisės: Nuostatų Įgyvendinimas.* (2002). Vilnius: Vaikų teisių informacijos centras.
163. Vaitkevičius, J. (1995). *Socialinės Pedagogikos Pagrindai: Vadovėlis Aukštosioms Mokykloms.* Vilnius: Egalda.
164. Valackienė, A. Sociologinis tyrimas. Kaunas, Technologija, 2004.
165. Valeckienė D. (2004). *Priekabiavimo mokykloje psichosocialiniai aspektai. Magistro darbas.* Klaipėda.
166. Valickas G. (1997) *.Psichologinės asocialaus elgesio ištakos.* Vilnius..
167. Vytauto Didžiojo universitetas. (2002). *Šiuolaikinis Nusikalstamumas: [straipsnių Rinkinys].* Kaunas: VDU leidykla.
168. Vosylienė, E. (2009). *Socioedukacinis Darbas Su Vaiku: Mokomoji Knyga.* Vilnius: Baltos lankos.
169. Whitney I., Smith P. K. (1993) A survey of nature extent of bully/victim problems in junior and secondary schools. *Educational Research* 35, ps. 3 - 25.
170. Wolke D., Woods S., Standford K., Schultz H. (2001). Bullying and victimization of primary school children in England and Germany: prevalence and school factors. *British Journal of Psychology*, Nr. 92, p. 673–696.
171. *World homicide rate* [žiūrėta 2010-04-02]. Prieiga per internetą: <http://www.benbest.com/lifeext/murder.html#world>
172. Zaborskis A., Vareikienė I., Patyčios Lietuvos mokyklose HBSC tyrimo duomenimis: pokyčiai 1994–2006 m. ir tarptautinis palyginimas. *Tarptautinės konferencijos „Modernūs požiūriai į patyčių ir smurto prevenciją“*. 2007 m. gruodžio 6–7 d. Vilnius: pranešimo medžiaga.
173. Zaborskis, A.; Cirtautienė, L.; Žemaitienė, N. (2005). *Moksleivių patyčios Lietuvos mokyklose 1994–2002 m. Medicina.* Nr. 41(7), p. 614–620.
174. Zaborskis, A.; Žemaitienė, N.; Garmienė, A. (2006). *Vaikų ir tėvų santykių reikšmė sveikatai. Nacionalinės sveikatos tarybos metinis pranešimas 2005. Šeimos sveikata.* Vilnius. [Žiūrėta 2010-08-23]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/owa-bin/owarepl/inter/owa/uo157360.pdf>
175. Žemaitienė, N. (2006). *Už Tylos Sienos: Savizudybių Prevencijos Gairės Mokykloje.* Vilnius: Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos Švietimo aprūpinimo centras.
176. Žiliukaitė, R., Ramonaitė, A., Nevinskaitė, L., Beresnevičiūtė, V., Vinogradnaitė, I. (2006).. Vilnius: versus aureus. *Žmogaus teisių įgyvendinimas Lietuvoje 2004. 2005.* Vilnius: Žmogaus teisių stebėjimo institutas.
177. Žukauskas, P. 2006. *Kompanijų Veiklos Internacionalizacija: Teorija Ir Praktika: Monografija.* Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.

178. Žukauskienė R. (2001). *Kodėl vaikai neklauso? Moksleivių netinkamo elgesio ypatumai: metodinės rekomendacijos*. Vilnius: pedagoginis - psichologinis centras.
179. Žukauskienė, R. (2006). *Kriminalinio Elgesio Psichologija: Vadovėlis*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.

DOKUMENTAI

1. „Dėl siūlymo apibrėžti patyčių sąvoką.” [Žiūrėta 2010-04-02]. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=6276&p_k=1&p_d=108844.
2. *Duomenys apie ikiteisminio tyrimo įstaigose užregistruotus nepilnamečius, įtariamus (kaltinamus) nusikalstamų veikų padarymu*. Forma 30N – ITĮ. Informatikos ir ryšių departamento prie VRM statistinė ataskaita. [Žiūrėta 2010-12-21]. Prieiga per internetą: < <http://www.vrm.lt> >
3. Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos ratifikavimo”. //Valstybės žinios. 1995, Nr. 60.
4. Lietuvos Respublikos Seimo 2003 m. Gegužės 20 d. Nr. IX-1569 Nutrimas. „Dėl vaiko dėl vaiko gerovės valstybės politikos koncepcijos patvirtinimo”.
5. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2006-04-05 įsakymas Nr. A1-92 patvirtinti *Socialinių darbuotojų ir socialinių darbuotojų padėjėjų kvalifikaciniai reikalavimai*, 27 p.
6. *Lietuvos Respublikos specialiojo ugdymo įstatymas*. Valstybės žinios. 1998, Nr. 115.
7. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2002 m. sausio 18 d. įsakymas Nr. 64 „Dėl *Vaikų ir paauglių nusikalstamumo prevencijos programų organizavimo ir finansavimo tvarkos*”. Valstybės žinios. 2002, Nr. 50.
8. *Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas (nauja redakcija)*. Valstybės žinios. 1998, Nr. 67.
9. Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo pakeitimo 2003 m. birželio 17 d. Įstatymas Nr. IX-1630. [žiūrėta 2010-07-14]. Prieiga per internetą: <http://www.litlex.lt/scripts/sarasas2.dll?Tekstas=1&Id=65193>
10. *Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas* Nr. 1-1234 (Žin., 1996, Nr. 33-807).
11. *Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas*. Valstybės žinios. 1996, Nr. 33.
12. *Lietuvos Respublikos Vaiko Teisių Apsaugos Pagrindų Įstatymas: 1996 M. Kovo 14 D. Nr.1-234*. (1999). Vilnius: Vilniaus miesto savivaldybės sveikatos ir socialinės apsaugos departamento vaikų ir teisių apsaugos tarnyba.
13. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. kovo 6 d. nutarimu Nr.197 pritarta šiai programai ir sudaryta Vaikų ir paauglių nusikalstamumo prevencijos nacionalinės programos vykdymo komisija

14. LR Seimo 2003 m. Gegužės 20 d. Nr. IX-1569 Nutrimas. „Dėl vaiko dėl vaiko gerovės valstybės politikos koncepcijos patvirtinimo”.
15. LR Seimo 2003 m. Gegužės 20 d. Nr. IX-1569 Nutrimas. „Dėl vaiko dėl vaiko gerovės valstybės politikos koncepcijos patvirtinimo”.
16. Nutarimas Nr. 491, 2005.05.04. *Dėl Nacionalinės smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2005-2007 metų programos patvirtinimo.*
17. *Saugios ir palaikančios mokyklos kūrimas.* Lietuvos respublikos seimo žmogaus teisių komitetas visuomenės informavimo ir žiniasklaidos poskyriui 2010-11-18.

INTERNETINĖS SVETAINĖS

1. http://ec.europa.eu/justice_home/funding/isec/funding_isec_en.htm
2. <http://www.bepatyciu.lt>
3. <http://www.eucpn.org/goodpractice/index.asp>
4. <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2008-0012+0+DOC+XML+V0//LT>
5. <http://www.nkd.lt/index.php?id=0-72-0>
6. <http://www.vaikulinija.lt>
7. <http://www.vrm.lt/index.php?id=524>
8. <http://www3.mruni.lt/~akiskis/geriausi/smurtas-priesvaikus.ppt#274,9,Oficiali>

PRIEDAI

PAGRINDINĖS SĄVOKOS

Agresija - elgesys, nukreiptas prieš kitą žmogų, gyvą būtybę arba negyvą objektą, kuriuo siekiama sukelti diskomfortą, skausmą, padaryti fizinę ar psichologinę žalą (Suslavičius ir Valickas, 1999).

Auka - vaikas, kuris patiria kitų vaikų patyčias (Povilaitis ir kt., 2005).

Bendradarbiavimas - tai kooperacija siekiant bendro tikslo, žmonių socialinė sąsaja, atsirandanti kartu dirbant (Gedvilienė, 2001).

Emocinis smurtas prieš vaikus - nuvertinimo, menkinimo, žeminimo, šmeižto, grasinimo, gąsdinimo, atskyrimo, kvailinimo ar kitokie ne fizinio kontakto priešiški elgsenos modeliai, judėjimo laisvę apribojantys veiksmai, sukeltantys ar sudarantys sąlygas sukelti žalą vaiko fizinei, emocinei, psichinei, dvasinei, moralinei ar socialinei sveikatai ir raidai. Emocinė prievarta gali būti įvairių formų: nuolatinė kritika, šauksmai, patyčios, jausmų nepaisymas, žeminimas ir kita. (Pasaulio sveikatos organizacija).

Emocinė prievarta - tai vaiko sugebėjimų, jo savęs vertinimo tyčinis griovimas, dėl kurio sutrinka vaiko prisitaikymas prie aplinkos ir tarpasmeniniai santykiai (Bulotaitė, Pivorienė ir Sturlienė, 2001).

Fizinis smurtas prieš vaikus - faktinę ar potencialią fizinę žalą vaiko sveikatai sukeltantys veiksmai, sąveikos (ar jos nebuvimo) su vaiku metu. Fizinio smurto veikslių pobūdis gali būti įvairus: smūgiai, mušimas, žalojimas ir kitoks poveikis vaiko kūno išoriniam paviršiui ir vidaus organams, naudojant fizinę jėgą, šaltąjį ar šaunamąjį ginklą arba kitus daiktus, skysčius, medžiagas ir kita. (Pasaulio sveikatos organizacija).

Intervencija - visuma aktyvios terapijos ir kitų kompleksinės pagalbos priemonių, taikomų nukentėjusiems nuo visų formų smurto vaikams, jų šeimos nariams ir kitiems artimiesiems (draugams, bendramoksliams ir panašiai), taip pat smurtautojams, siekiant grąžinti juos į normalų gyvenimą.

Mokykla - antroji vaiko bendruomenė, į kurią vaikas patenka po šeimos ir kurioje socializuojasi, įgauna tam tikrus elgesio, bendravimo su bendraamžiais ir vyresniais žmonėmis įgūdžius (Kvieskienė 2003).

Postvencija - visuma kompleksinės pagalbos priemonių, taikomų nukentėjusiems nuo visų formų smurto vaikams, jų šeimos nariams ir kitiems artimiesiems (draugams, bendramoksliams ir panašiai), taip pat smurtautojams, siekiant apsaugoti juos nuo lėtinių išgyvenimų, mažinti riziką jiems patekti į vidinio ir išorinio smurto aplinką, greičiau grąžinti juos į normalų gyvenimą.

Prevencija - (lot. praevenire - „pralenkti“) - išankstinis kelio užkirtimas, užbėgimas už akių, ypač teisės normų pažeidimui (Tarptautinių žodžių žodynas, 2005), priemonės, kuriomis siekiama užkirsti kelią socialinės rizikos veiksniams atsirasti ir plėtotis (Kvieskienė, 2000).

Priekabiavimas – tyčinis, pasikartojantis agresyvus bendraamžių elgesys, nukreiptas į silpnesnį vaiką, siekiant sukelti jam fizinį arba emocinį skausmą (Povilaitis ir Valiukevičiūtė, 2005).

Prievarta - jėgos vartojimas, vertimas ką nors daryti. (Dabartinės lietuvių kalbos žodynas, 2003).

Seksualinis smurtas prieš vaikus - vaiko raidos požiūriu priklausomų vaikų įtraukimas į seksualinę veiklą, kuriai jie nesubrendę, kurios nevisiškai suvokia, į kurią nesugeba tinkamai reaguoti, kuri pažeidžia socialinius tabu ir kuria tvirkintojas siekia patenkinti savo seksualinius poreikius ir (ar) gauti su šia veikla susijusį pelną. Seksualinės prievartos formos: seksualiniai santykiai, susiję su prasiskverbimu (vaginaliniai, analiniai, oraliniai santykiai); daiktų kišimas į lytinius organus; vaiko vertimas masturbuotis, glostyti suaugusiojo lytinius organus; vaiko glostymas, masturbavimas, bučiavimas siekiant seksualiai pasitenkinti; lytinių organų demonstravimas vaikui; kalbėjimas su vaiku seksualinio pobūdžio kalba, nepadorių gestų demonstravimas. (Pasaulio sveikatos organizacija).

Smurtas - tai pavojingas reiškinys, kurio dėl staigumo ir netikėtumo ne visada įmanoma išvengti, nes smurtautojo ketinimai neteisėtu būdu pasipelnyti apiplėšiant, prievartaujant turta, pinigus, kitas materialines vertybes, būna iš anksto suplanuoti. Prieiga per internetą: (http://www.sam.lt/lt/main/sveikatos_apsauga/visuomen__s_sveikata/visuomen__s_psihikos/smurtas (žiūrėta. 2010-08-13).

Smurtas prieš vaikus - visos seksualinės prievartos, apleistumo ar aplaidžios vaiko priežiūros, kitokio jo išnaudojimo fizinės ir (ar) emocinio blogo elgesio, sukeliančio faktinę ar potencialią žalą vaiko sveikatai, išlikimui, raidai ar orumui” (Nacionalinė smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2008-2010 metų programa).

Smurtautojas - asmuo, panaudojęs seksualinę ar fizinę prievartą prieš vaikus ir (ar) sukėlęs vaikui fizinį skausmą, sunkių psichologinių išgyvenimų.

Socializacija - žmogaus vystimasis per visą jo gyvenimą, sąveikaujant su aplinka, įsisavinant socialines normas, kultūros vertybes, save tobulinant ir realizuojant toje visuomenėje, kuriai individas priklauso (Leliūgienė, 1997).

Švietimas - veikla, kuria siekiama suteikti asmeniui visaverčio savarankiško gyvenimo pagrindus ir padėti jam nuolat tobulinti savo gebėjimus (Žin., 1991, Nr.I-1489).

Teisė - elgsenos normos, kurios nustato politinę valdžią ir palaiko valstybės galią (Gioldens, 2005).

Vaikas - pagal Lietuvos Respublikos įstatymus asmuo iki 18 metų (Namų advokatas, 2002).

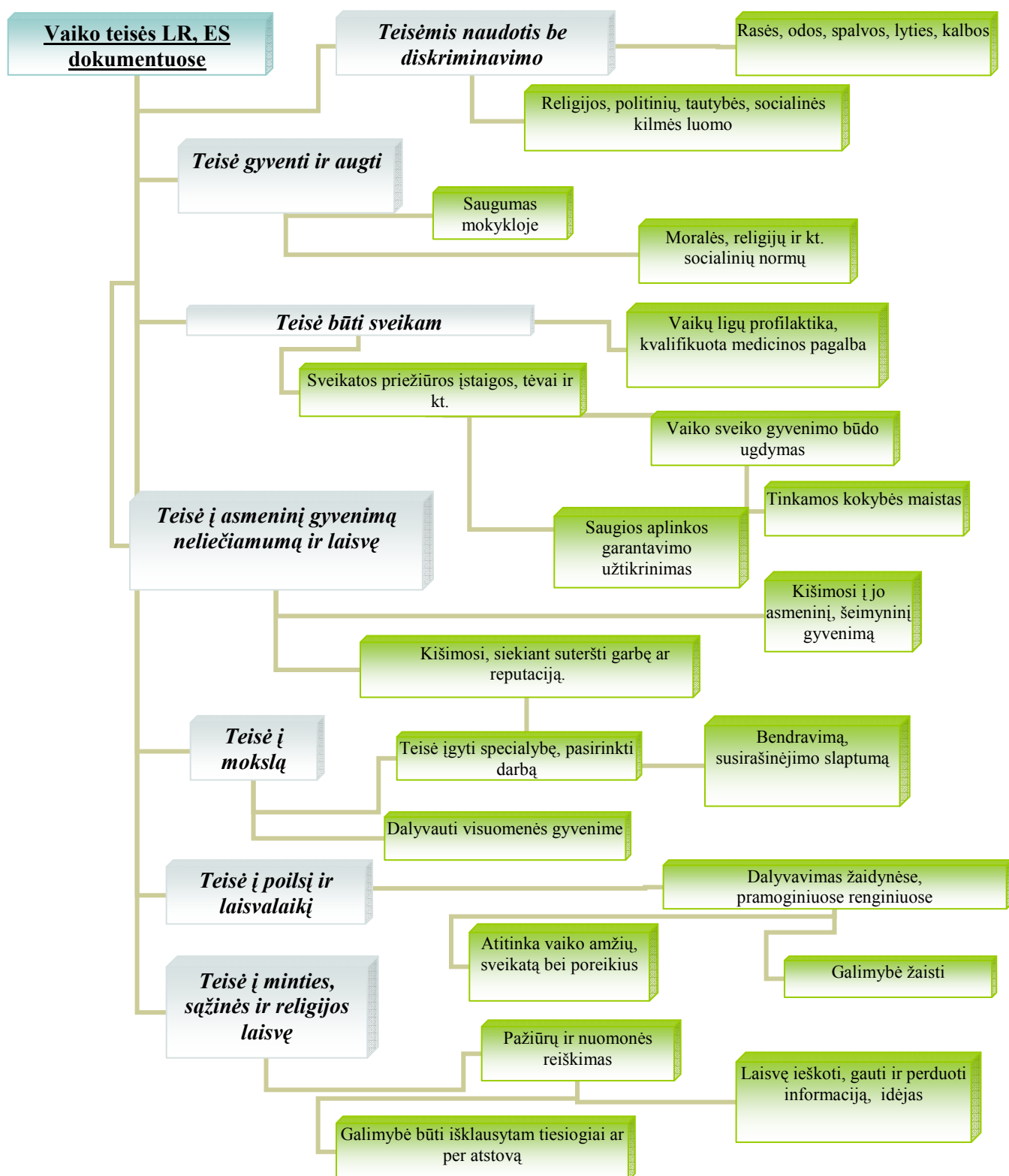
Visuomenė - grupė, kurioje universaliojo modelio aspektai pasireiškia glaudžia jos narių tarpusavio sąveika ir kuri turi geografinę vietą (Haris, 1998).

Šeima - tai svarbiausia terpė, kurioje vaikas gali sėkmingai augti ir vystytis (Sakalauskas, 2000).

Vaiko sąvoka LR teisiniuose dokumentuose

Nors vaiko tėvams (globėjams, rūpintojams) tenka pirmenybės teisė ir pareiga užtikrinti vaiko teises ir interesus, valstybė, vaiko teisių apsaugos kontrolierės nuomone, turi pareigą teikti vaikui tokią apsaugą ir globą, kokios reikia jo gerovei, atsižvelgdama į vaiko tėvų, globėjų ar kitų asmenų, atsakančių už jį pagal įstatymą, teises ir pareigas, gerbdama tėvų, globėjų ar kitų už vaiką atsakingų asmenų, bendruomenės narių, teises ir pareigas deramai elgtis su vaiku, jam vadovauti ir įgyvendinti vaiko teises pagal jo sugebėjimus.

Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse numatyta, kad nepilnamečio vaiko teisių įgyvendinimą turi užtikrinti tėvai ar globėjai (LR CK 3.163 str.), kadangi tik gimęs žmogus yra *teisnus*, tačiau tuo momentu jis dar nėra *veiksnius*. Jis pats negali savo teisių įgyvendinti - už jį tai atlieka tėvai arba globėjai (rūpintojai). Fizinio asmens civilinis veiksnumas atsiranda visiškai, kai asmuo sulaukia pilnametystės, t.y., kai jam sukanka 18 metų. Tačiau, nepilnametis, gali įgyti visišką civilinį veiksnumą ir neturėdamas 18 metų. Šiuo atveju jis veiksnumą įgyja nuo santuokos sudarymo momento, (CK 3.14 str), kai teismas sumažina santuokinį amžių arba gali įgyti visišką veiksnumą ir emancipacijos būdu, t.y. nepilnametis asmuo gali būti pripažintas veiksniumi tais atvejais, kai yra pagrindas leisti nepilnamečiui, sulaukusiam šešiolikos metų amžiaus, savarankiškai įgyvendinti visas pilnamečio asmens teises ir vykdyti pareigas. Pvz., kai nepilnametis gauna darbo užmokestį, turi pakankamai lėšų, iš kurių gali įsigyti nekilnojamojo turto ar kitaip savarankiškai dalyvauti civilinėje apyvartoje. Tokio nepilnamečio asmens, norinčio įgyti visišką veiksnumą, jo tėvų, globos (rūpybos) institucijų pareiškimu teismas, (CK 2.9 str.), gali nepilnametį pripažinti visiškai veiksniumi (emancipuoti). Visais atvejais nepilnametis gali būti pripažintas visiškai veiksniumi tik esant paties nepilnamečio sutikimui. Įgijęs visišką veiksnumą, nepilnametis savo teises gina pats.

25 pav. Pagrindinės vaiko teisės, kurias privalo užtikrinti mokykla

Šaltinis: Lietuvos Respublikos Konstitucija, Lietuvos Respublikos Vaiko Teisių Apsaugos Įstatymai, Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencija.

Vaiko teisės JT Konvencijoje bei LR dokumentuose

■ Vaiko teisių deklaracijoje teigiama, jog kiekvienas vaikas turi naudotis teisėmis be jokių išimčių ir skirtumų ar diskriminavimo rasės, odos, spalvos, lyties, kalbos, religijos, politinių ar kitokių pažiūrų, tautybės, socialinės kilmės, turtinės, luomo padėties ar kitokių jį patį ar jo šeimą liečiančių aplinkybių pagrindu.

■ Pagrindinės vaiko teisės: gyventi ir augti, tai pagrindinė vaiko teisė, kuria remiasi visos kitos teisės, laisvės ir pareigos, kurios susijusios su saugumu mokykloje (LR Konstitucija, LR vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymai) ir ES (JT Konvencija).

■ Žmogaus teisę į gyvybę saugantis įstatymas gyvybę pirmiausia reglamentuoja teisiškai, saugomą moralės, religijų ir kt. socialinių normų.

■ Vaiko teisę būti sveikam privalo užtikrinti sveikatos priežiūros įstaigos, vaiko tėvai ar kiti atsakingi už jį asmenys visomis priemonėmis, leidžiančiomis sudaryti vaikui sveiką ir saugią aplinką: vaikų ligų profilaktiką bei kvalifikuotą medicinos pagalbą; tinkamos kokybės maistą, vaiko sveiko gyvenimo būdo ugdymą (informacija, švietimu ir kita), bei kitomis įstatymų numatytais vaiko sveikatos apsaugos garantijomis bei lengvatomis. (8 str.).

■ Vaiko asmeninio gyvenimo, neliečiamumo ir laisvės teisės, garantuoja vaikui asmeninį gyvenimą, bendravimą, susirašinėjimo slaptumą, asmens neliečiamybę ir laisvę.”(LR VTAPI 10 str.1d.). Pažymėtina tai, kad straipsnyje nenurodytas vaiko amžius. Vadinasi net šešiametis vaikas turi teisę į susirašinėjimo slaptumą ir šios teisės neturėtų pažeisti nei tėvai, nei mokytojai, nei draugai. Vaikas neturi patirti savavališko kišimosi į jo asmeninį, šeimyninį gyvenimą, būsto neliečiamybę, susirašinėjimo paslaptį arba neteisėto kišimosi, siekiant suteršti jo garbę ar reputaciją.

■ Vaiko žalojimas, kankinimas, garbės ir orumo žeminimas bei žiaurus elgesys su vaiku, sietinas su fizinėmis bausmėmis, kurios gali būti traktuojamos kaip „žiaurus elgesys su vaiku“. (LR VTAPI 10 str.2d.).

■ Taip pat vaikas turi teisę į poilsį ir laisvalaikį, kuris atitinka vaiko amžių, sveikatą bei poreikius, teisę dalyvauti žaidynėse ir jo amžių atitinkančiuose pramoginiuose renginiuose, kultūriniame gyvenime ir kurti meno kūrinius. Turi būti užtikrinta vaiko galimybė žaisti ir sudarytos tam sąlygos.

■ Pažiūrų ir nuomonės reiškimas, teisė į minties, sąžinės ir religijos laisvę, garantuoja laisvai jas reikšti visais su juo susijusiais klausimais. Konvencijoje nurodyta, jog vaikui būtinai suteikiama galimybė būti išklausytam tiesiogiai ar per atstovą, bet kokio su juo susijusio teismo ar administracinio nagrinėjimo metu. Vaiko teisė laisvai reikšti savo nuomonę apima laisvę ieškoti, gauti ir perduoti bet kokio pobūdžio informaciją ir idėjas. Šią teisę ypač svarbu užtikrinti, nes taip

ugdoma jo savigarba, gebėjimas išreikšti savo nuomonę ir pagarba kito nuomonei, mokomasi dirbti drauge su kitais, klausytis ir suprasti kitą.

■ Vaikas turi teisę į mokslą, teisę įgyti specialybę, pasirinkti darbą, dalyvauti visuomenės gyvenime, taikiuose susirinkimuose ir organizacijose. Valstybė pripažįsta vaiko teisę mokytis. Siekdamos šią teisę įgyvendinti ir sudaryti vienodas galimybes, valstybės dalyvės susitarė, kad jos: (Konvencijos 28 str.1d.).

- * įveda nemokamą ir privalomą pradinį lavinimą,

- * skatina tobulinti įvairias tiek bendrojo, tiek profesinio viduriniojo lavinimo formas, rūpinasi, kad jis būtų prieinamas visiems vaikams, ir imasi tokių priemonių, kaip nemokamo lavinimo įvedimas, o prireikus ir finansinės paramos teikimas,

- * užtikrina mokomosios, profesinės bei orientuojamosios informacijos bei medžiagos prieinamumą visiems vaikams,

- * imasi priemonių, skatinančių nuolat lankyti mokyklą ir mažinančių moksleivių, paliekančių mokyklą skaičių.

Socialinių programų sisteminis vertinimas

Programų vertinimas apima vieną ar kelis iš pagrindinių *penkių* programos sudedamųjų elementų (Pivorienė, 2004).

- *programos poreikį* (problemos aktualumą, prioritetą, situacijos įvertinimą ir kt.);
- *programos planą* (programos priemonių sąrašą);
- *programos įgyvendinimą* (paslaugų teikimą, prevencinio “produkto” sukūrimą ir kt.);
- *programos poveikį ir rezultatus*;
- *programos efektyvumą*.

Kai vertinimas apima visas penkias dalis, jis vadinamas sisteminiu. Kartu išskiriami 5 vertinimo tipai:

I. Programos poreikio vertinimas. Vertintojas vertina programos socialines prielaidas ir programos galimą poreikį. Vertinama, kaip identifikuota problema, kaip apibrėžtas problemos dydis ir paplitimas, kokius, kaip ir kiek poreikius patenkins programa.

Problema – tai kriminogeniniai reiškiniai, jo savybės ar ženklūs pokyčiai, kurie sukėlė prevencijos būtinybę. Nusikalstamumo augimas, jo struktūros pablogėjimas, nepilnamečių ankstyvesnis įsitraukimas į nusikalstamą veiklą, nelegalus narkotinių medžiagų paplitimas - tai problemos, kurios verčia užsiimti prevencija.

Bendras reikalavimas problemos formulavimui yra toks - ji turi būti suformuluota tiksliai ir konkrečiai. Programoje turi būti aiškiai apibūdintas neigiamas reiškinys, kurio prevencijai skirta programa, parodoma, kaip konkrečiai jis pasireiškia ir apibrėžtos jo tikslios ribos.

- *Programos poreikio kriterijai:*

1. Problemos formulavimo tikslumas ir konkretumas. Problema turi būti suformuluota taip, kad ją galima būtų patikrinti.

2. Problemos masto apibūdinimas. Turi būti nurodyta, kokias gyventojų grupes, institucijas, teritorinius vienetus apima problema.

3. Problemos pastovumo apibūdinimas. Turėtų būti pateikti duomenys, parodantys, kaip ilgai trunka šis reiškinys (egzistuoja problema), kurio prevencijai skiriama programa.

II. Programos teorijos vertinimas. Vertintojas vertina programos koncepciją, t.y. prielaidas ir lūkesčius kaip programa turėtų veikti ir pasiekti savo tikslus. Dažniausiai programos teorijos vertinimu suinteresuoti tie, kurie nori pradėti naują programą (remiančios organizacijos, įstaigos vadovybė) ir tie, kurie siekia patikrinti, ar suplanuota programa (jos koncepcija ir dizainas) atitinka išsikeltą tikslą.

Suprantama, kad vargu ar galima tikėtis absoliučiai tikslaus tikėtino poveikio nustatymo. Tačiau prevencijos programos rengėjų tikslas yra: 1) panaudoti visas galimybes kuo tikslesniam

tikėtino programos rezultato numatymui; 2) tiksliai ir aiškiai išdėstyti duomenis ir sumetimus, kurių pagrindu buvo numatytas būtent toks laukiamas rezultatas.

Programos tikėtino poveikio nustatymas, kriterijai :

1. *Planuojamų rezultatų nustatymas.* Nurodoma, kokius pokyčius turi padaryti programos įgyvendinimas. Tie pokyčiai išreiškiami pasirinktų rodiklių pagalba. Neretai prevencinio poveikio rezultatas pasireiškia ne iš karto pabaigus programą. Tokiu atveju turi būti numatyta, kada turėtų pasireikšti programos įgyvendinimo prevencinis rezultatas ir kaip jis bus išaiškintas. Pokytis gali būti *išreikštas* įvairias būdais: *absoliučiais skaičiais* (pvz., kiek turi sumažėti tam tikrų nusikaltimų), *procentais* (pvz., kiek sumažėjo nepilnamečių dalis tarp nusikaltimą padariusių asmenų), *vidurkių skirtumais* (pvz., vidutinė žala, kurią padarydavo tam tikri nusikaltimai anksčiau ir įgyvendinus programą) ir pan.

2. *Planuojamų kaštų apibendrinimas.* Kaštai nustatomi apibendrinant atskirų į programą įtrauktų priemonių įgyvendinimo (bendrus/suminius) kaštus. Neretai programa iš anksto yra orientuota į tam tikrus ribotus finansinius resursus. Turi priklausomybę nuo turimų (galimų) finansinių galimybių.

3. *Prevencijos programos tikslų patikslinimas ir galutinis suformulavimas.* Po to, kai atrinktos prevencijos priemonės, kai žinoma, kiek jos veiksmingos ir kartu kiek išlaidų ir pastangų reikalauja jų įgyvendinimas, galima *galutinai suformuoti prevencijos programos tikslus*. Tik šiuo momentu galima nustatyti santykį tarp turimų finansinių ir kitų resursų ir to, kiek reikalauja prevencinė veikla. Tai, savo ruožtu, leidžia įvertinti, ką galima ir ko negalima padaryti. Turint ribotas finansines lėšas galima pasiekti tam tikrų teigiamų pokyčių viename rajone, bet ne visame mieste. Programos tikslas kaip tik ir numato tikslesnį apibrėžimą to, kas konkrečiai, kokio didžio pokyčiai bus pasiekti įgyvendinus prevencijos programą.

III. Programos proceso vertinimas. Vertintojas vertina programos priemonių įgyvendinimą, veikimą ir paslaugų teikimą, t.y. kaip funkcionuoja konkreti programa, pvz. kaip teikiamos paslaugos atitinka programos tikslus, kaip jos teikiamos, kaip administruojamas paslaugų teikimas, kaip naudojami ištekliai ir pan. Tai dažniausiai atliekamas programos vertinimo tipas.

Programos proceso vertinimas – tai sistemingas esminių programos veiklų vertinimas, kuris parodo, ar programa veikia taip kaip buvo numatyta. Vertintojas iš anksto turi numatyti tam tikrus *kriterijus*, pagal kuriuos būtų galima spręsti apie programos veiklų tinkamumą ir pakankamumą.

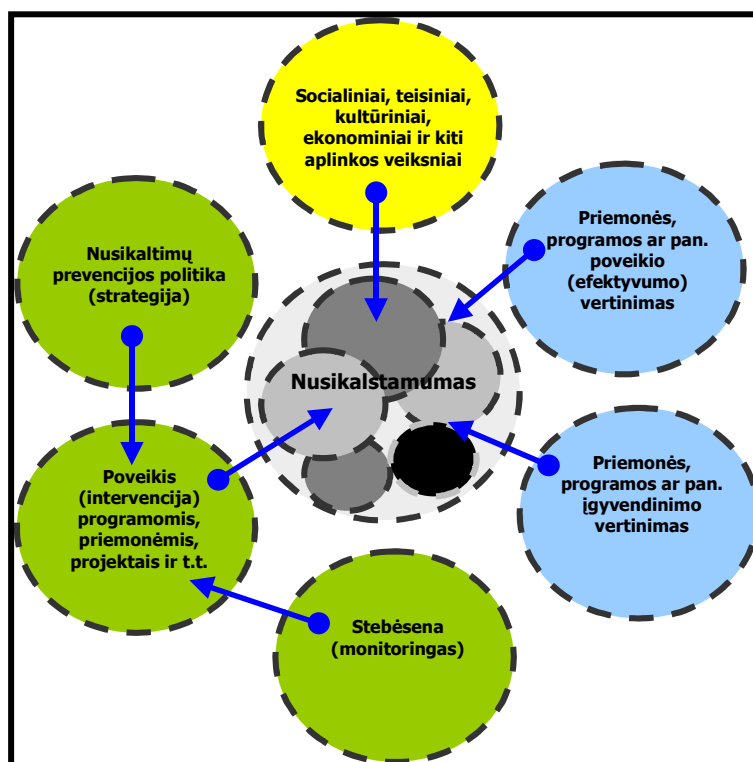
Programos proceso vertinimas apima:

- paslaugų teikimo vertinimą,
- programos organizacinio plano įgyvendinimo vertinimą,
- programos rezultatų vertinimą.

IV. *Programos poveikio vertinimas.* Vertintojas vertina programos poveikį veiksniams, socialinėms sąlygoms, kurias planuota paveikti, t.y. ar programa pasiekė numatytus rezultatus, ar ji keičia, gerina kriminogeninę situaciją, ar nėra pašalinio neigiamo poveikio ir pan. Vertintojas turi argumentuotai parodyti, kad įvykę pasikeitimai yra programos, o ne pašalinių aplinkybių padariniai. Atliekamas veikiančiose stabiliose programose. Tai yra vienas iš sudėtingiausių vertinimo tipų, jis reikalauja daug laiko ir lėšų, aukštos vertintojo kompetencijos, sunkiai derinamas su kasdieninėmis programos veiklomis.

V. *Programos efektyvumo vertinimas* vertina programos kaštus santykyje su poveikio (intervencijos) nauda (efektyvumu), t.y. tiriama programos poveikio kaina. Jis remiasi programos proceso ir poveikio tyrimais. Programos efektyvumo vertinimas tiria, ar pokytis pasiektas racionalia pateisinama kaina. Programos efektyvumo vertinimas iš esmės siejasi su *finansiniu auditu*. Efektyvumo vertinimas nereikalauja tiek daug išteklių kaip poveikio tyrimas, bet jis turi užtikrinti aukštus techninius standartus ir reikalauja aukštos kompetencijos, todėl atliekamas, kai jo būtinumas pagrįstas.

Nusikaltimų prevencijos programos efektyvumo vertinimas Europos prevencijos strategijų (politikos) kūrimo ir vertinimo praktikoje. Išskiriami trys prevencinių priemonių (programų) vertinimo elementai:

26 pav. Nusikaltimų prevencijos programos įvertinimas: pradinis, tarpinis ir galutinis

ES prevencinių programų praktikoje išskiriamos keturios (pagrindinės) priežastys, dėl kurių reikia vykdyti įvertinimą, siekiant:

- 1) padėti rengti prevencines programas (intervencijas);

- 2) pagerinti programų (intervencijų) kokybę;
- 3) padėti veiksmingai paskirstyti išteklius (veiksmingumas);
- 4) pranešti apie programos (intervencijos) rezultatus (atskaitomybė).

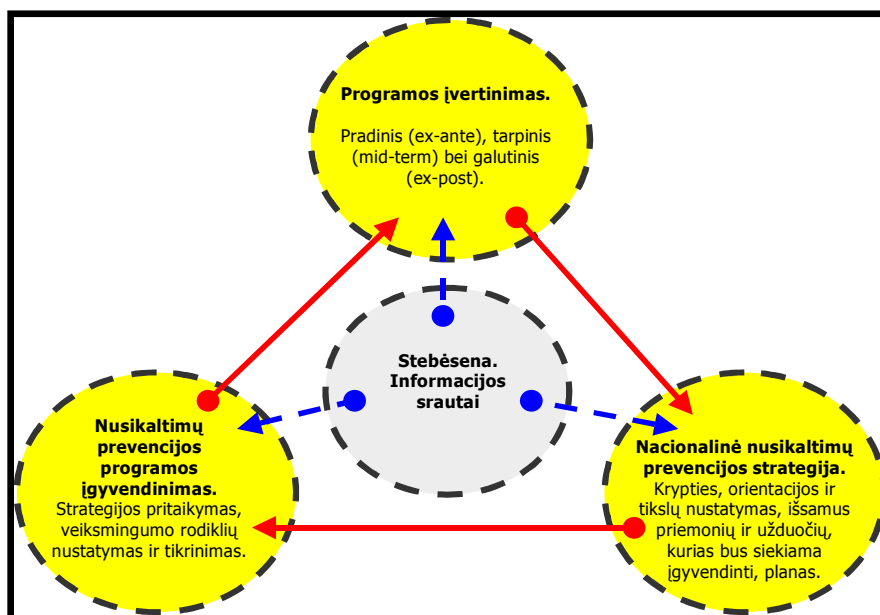
Išskiriamos trys įvertinimo stadijos („Nuoseklusis modelis“):

1) *pradinė* (ex-ante). Manoma, kad pradinis (ex-ante) įvertinimas turi būti atliekamas prieš diegiant naują prevencinę programą (intervenciją), norint įsitikinti teigiamu jos poveikiu. Dalinai tenkinant prognostinius lūkesčius;

2) *tarpinė* (mid-term). Tarpinis įvertinimas (mid-term) apibūdinamas kaip intervencijų ir uždavinių koregavimo veiklos „eigoje“ įrankis. Šio pobūdžio įvertinimas naudojamas norint gauti patikimą informaciją, kuri padėtų koreguoti ar pertvarkyti ateities veiksmus;

3) *galutinė* (ex-post). Pastarasis įvertinimas taikomas visam programos (intervencijos) laikotarpiui, dažniausiai susitelkiant į galutinius intervencijos rezultatus ir taip siekiant sukaupti patirties ateičiai (European Commission (2003), Evaluating EU activities – a practical guide for Commission Services, Liuksemburgas: Office for the Official Publication of the European Communities);

Nusikalstamumo srityje vertinimo procesu visada siekiama pagerinti esamų intervencijų kokybę bei patobulinti naujų kūrimą. Tačiau galima daryti prielaidą, kad prevencijos strategijos (programos) atsiranda viena po kitos, pradinis (ex-ante) ir galutinis (ex-post) įvertinimai susilieja virsdami ciklišku procesu, kuriame galutiniai buvusios strategijos rezultatai naudojami būsimosios kūrimui.

27 pav. Vertinimo tipai pagal santykius su suinteresuotais asmenimis

Socialinių programų sisteminis vertinimas. (Pivorienė) Nepriklausomas vertinimas. Vertinimas, kuriame vertintojas turi pagrindinę atsakomybę, kuriant vertinimo planą, atliekant vertinimą ir

skleidžiant rezultatus; jis dirba gana autonomiškai; dažniausiai užsakovas pateikia tik vertinimo tikslą ir pobūdį, visa kitą palieka vertintojo nuožiūrai.

Dalyvaujantis arba bendradarbiaujantis vertinimas. Vertinimas, kurį organizuoja ir atlieka vertintojų komanda, kurioje vertintojas ir vienos ar kelių suinteresuotų grupių atstovai bendradarbiaudami kuria vertinimo planą, jį įgyvendina ir naudojami rezultatais; vertintojo vaidmuo gali būti nuo vadovo ar konsultanto iki patarėjo, į kurį kreipiamasi tik tada, kai reikia.

Igalinantis vertinimas. Vertinimas, kuriame vertintojo vaidmuo apima konsultavimą ir vadovavimą, nukreiptą į dalyvaujančių suinteresuotų asmenų gebėjimų/kompetencijų vystymą, kad jie patys galėtų atlikti vertinimą, efektyviai jį panaudoti pokyčiams bei advokatavimui, ar kaip nors kitaip veikti programą. Tokio vertinimo procesas nukreiptas ne tik į informatyvių ir patikimų rezultatų gavimą, bet ir į vystymosi skatinimą bei dalyvių politinės įtakos didinimą.

Prevenčių programų vertinimas „iš vidaus“. Vidiniai vertintojai geriau išmano struktūrinius ir ryšių mechanizmus, yra susipažinę su organizacija ir vertinamu dalyku. Be to, greitai randa reikiamus duomenų šaltinius ir t.t. Tačiau jie labiau linkę pateisinti nesėkmingą veiklą ir ne taip noriai reiškia pastabas ar siūlo keitimus, kurie galėtų būti suprasti kaip keliantys pavojų organizacijai.

Programų vertinimas „iš išorės“. Išorinių vertintojų požiūris turėtų būti objektyvesnis ir patikimesnis. Išorinis vertintojas turi privalumų: a) jis turi vertinimo įgūdžių, kurių gali neturėti jūsų komanda, b) būdamas projekto „išorėje“, vertintojas gali į jį pažiūrėti kitomis akimis, nepriklausomai nuo asmeninio indėlio į projektą (per vertinimą), c) į vertinimo rezultatus, pateiktus išorinio vertintojo, žiūrima kaip į objektyvesnius ir todėl jie yra reikšmingesni, kuomet vykdoma jų sklaida.

Galimi išorinio vertintojo trūkumai:

- Vertintojas gali susigundyti patenkinti užsakovą, pateikdami rezultatus, kurie atitinka lūkesčius.
- Jis gali brangiai kainuoti, ypač jei vykdoma nedidelės apimties programa.
- Vertintojo požiūris ir nuostatos dėl atliekamo vertinimo ne visada sutampa su projekto idėja.
- Vertintojui gali būti sudėtinga suprasti projekto esmę taip gerai, kaip supranta tie, kurie dirba jame.
- Vidinio įvertinimo rezultatai turi palankesnę ir daugiau neformalų grįžtamąjį ryšį projekto personalui.

Nors vertintojas turi likti nepriklausomas ir laikytis visų mokslinio tyrimo principų. Jūs turite turėti galimybę panaudoti vertinimo rezultatus, pasimokyti iš jų, o jei viskas vyksta gerai, pristatyti savo darbą visuomenei aiškiu ir informatyviu būdu. Tai reiškia, kad organizacija su vertintoju turi nuolat palaikyti dialogą ir reikalauti, kad rodikliai, duomenų rinkimo metodai, imtys, analizės ir

ataskaitos būtų aptartos ir nuspręstos drauge Kaip vertinti prevencijos efektyvumą? Psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijos priemonių vertinimo metodinės rekomendacijos. Narkotikų kontrolės departamentas. Vilnius 2007 m.

Nusikaltimų prevencijos programų (projektų) vertinimo lygiai Pagal imperatyvumą: a) privalomos – kurios įpareigoja programos (projekto) vertintoją atlikti apibrėžtus veiksmus, vertinimus, siekiant pateikti projekto programos vertinimą, b) rekomendacinės – t. y. projekto vertintojas, kaip ekspertas pasitelkia papildomus vertinimo įrankius, siekdamas pateikti kuo išsamesnį projekto vertinimą.

Pagal vertinimo metodikos teisinį įtvirtinimą: a) vertinimo metodikos (gaires, tvarka, nuostatai ir pan.), kurios pateikiamos įvairaus lygio teisės aktuose. Šios metodikos yra privalomos vertintojams, griežtai nurodoma vertinimo procedūra, vertintojo uždaviniai, vertinimo kriterijai ir pan., b) neformalios vertinimo metodikos – tai metodikos, kurias parengia atskirų sričių ekspertai (kriminologai, pvz., prof. habil. dr. Viktoras Justickis, dr. Svetlana Gečėnienė, dr. Algimantas Čepas „Nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programų ir priemonių veiksmingumo vertinimo metodika“) arba organizacija (paramos fondas, nevyriausybinė organizacija ar pan.) parengia savo vertimo metodikas, jas viešai paskelbia, kad projektų rengėjai, vykdytojai žinotų, ko bus reikalaujama „atsiskaitant“, kokios pozicijos bus vertinamos ir t. t.

28 pav. Nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programų ir priemonių veiksmingumo vertinimo metodika

Sprendimų projektų poveikio vertinimo metodika. Tikslas - reglamentuoti sprendimų projektų poveikio vertinimą, kad priimant sprendimus būtų atsižvelgta į galimas jų įgyvendinimo pasekmes, kad gerėtų valstybės institucijų ir įstaigų priimamų sprendimų kokybė³⁰.

Poveikio vertinimas – sprendimo priėmimo proceso etapas, kurio metu surenkama ir analizuojama informacija, jos pagrindu įvertinamas rengiamo sprendimo projekto įgyvendinimo galimas teigiamas ir/ar neigiamas ilgalaikis ir/ar trumpalaikis poveikis.

Sprendimų projektų poveikio vertinimas yra dviejų rūšių:

1. *Sprendimų projektų poveikio bazinis vertinimas* - sprendimo priėmimo proceso etapas, kurio metu atliekama sprendimo projekto įgyvendinimo galimų pasekmių bendro pobūdžio prognozė, argumentuojama, ar tikslinga atlikti išplėstinį vertinimą.

2. *Sprendimų projektų poveikio išplėstinis vertinimas* - sprendimo priėmimo proceso etapas, kurio metu atliekama išsami, įvairiapusiška pasekmių, galinčių atsirasti įgyvendinus pasirinktą sprendimą, prognozė.

Tiek bazinį, tiek išplėstinį vertinimą atlieka projekto rengėjai.

Nepriklausomi ekspertai (kriminologai, baudžiamosios, penitencinės ar/ir giminingų teisės šakų specialistai) ir/ar mokslo institucijos (pvz., Teisės institutas prie TM, MRUNI Kriminologijos katedra) gali būti pasitelkiami atlikti *išplėstinį* vertinimą tik tuomet, kai sprendimo projektas yra ypač sudėtingas ir reikia specifinio techninio ar kitokio pasirengimo, žinių bei įgūdžių, kurių projekto rengėjai neturi.

Poveikis gali būti *nevertinamas* tik tuomet, kai sprendimo projektas yra ypač skubus ir juo siekiama išspręsti netikėtai susiklosčiusias krizines situacijas.

Projektų rengėjai, atlikdami tiek bazinį, tiek išplėstinį vertinimą, gali vadovautis Sprendimų projektų poveikio vertinimo klausimynu. Atsižvelgiant į analizuojamo sprendimo projekto pobūdį, galimi ir papildomi klausimai, nenurodyti klausimyne.

Sprendimų projektų *poveikio vertinimo aspektai:*

- *poveikis atitinkamai sričiai* (įvertinamas galimas poveikis konkrečiai sričiai, kurioje numatoma daryti pakeitimus);

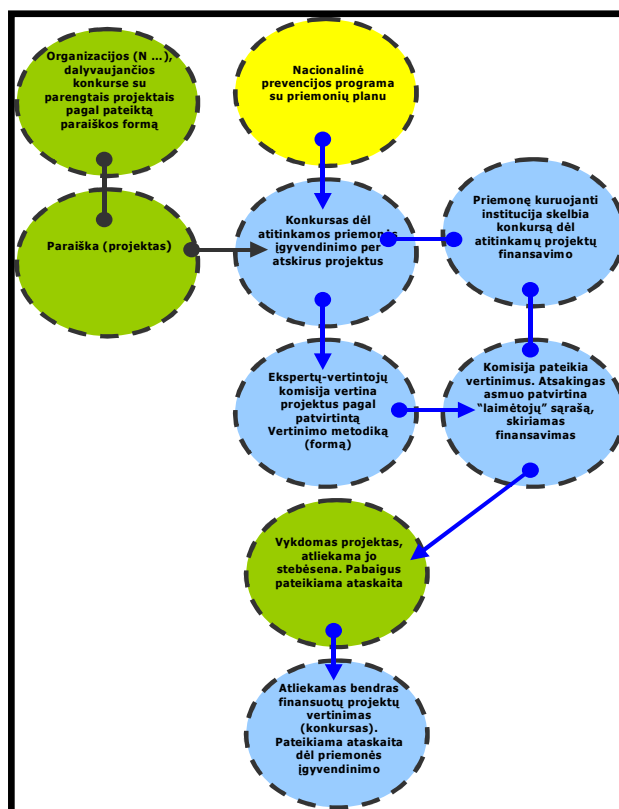
- *poveikis socialinei aplinkai* (įvertinamas galimas poveikis įvairioms socialinėms sritims);

- *poveikis teisinei sistemai* (įvertinamas galimas poveikis teisinei sistemai).

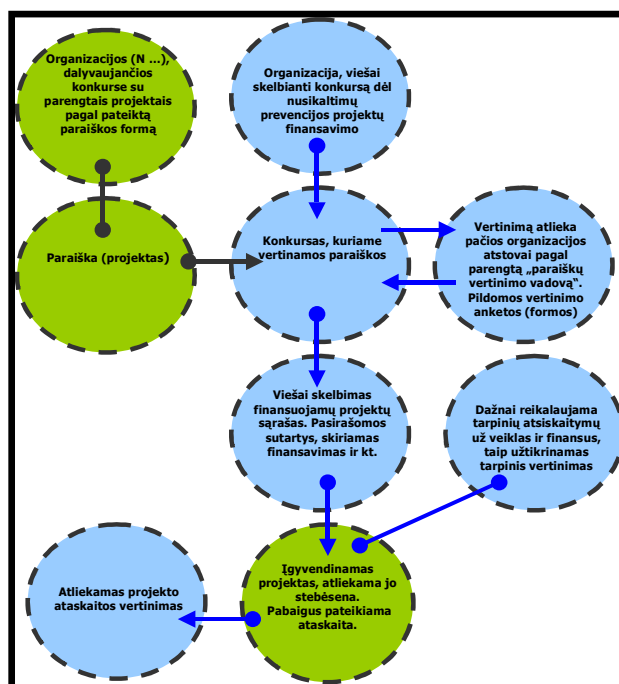
Atsižvelgiant į sprendimo projekto pobūdį, poveikis gali būti vertinamas ir kitais aspektais

Atskirų vyriausybės ar ministerijų departamentų projektų finansavimas bei vertinimas. Sąlyginai tipinis prevencinio projekto parengimo ir vertinimo procesas, kai priemonė finansuojama iš vyriausybės lėšų per nacionalinės programos.

³⁰Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. vasario 26 d. nutarimas Nr. 276 "Dėl Sprendimų projektų poveikio vertinimo metodikos patvirtinimo ir įgyvendinimo" (Skelbta: Valstybės Žinios, 2003.03.05, Nr.: 23, Publikacijos Nr.: 975)

29 pav. Atskirų organizacijų (fondų, asociacijų ir pan.) projektų finansavimo ir vertinimo procesas.

30 pav. Nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programų, su nusikaltimų prevencija susijusių kitų programų duomenų bazė

Šaltinis: [Žiūrėta 2010-09-16]. Prieiga per internetą: http://www.nplc.lt/pr13/ppdb_paieska/paieska.aspx

- *Nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programų, su nusikaltimų prevencija susijusių kitų programų duomenų bazė* NPLC duomenų bazė leidžia vartotojams (potencialiems

programų, projektų rengėjams, vertintojams ir kt.) ieškoti nusikalstamumo prevencijos ir susijusių programų (taip pat priemonių) pagal rūšį, vykdymo laiką, vykdytoją;

- Pateikiama susisteminta informacija apie programose vykdomas priemones. Pateikiama: vykdymo laikas, numatomi rezultatai, pasiekti rezultatai, vykdytojai, finansavimas.
- NPLC duomenų bazės informacija gali būti naudojama programų vykdymo ir efektyvumo analizei, programų tobulinimui, naujų programų planavimui ir kūrimui, taip pat projektų partnerių paieškai ir kt.
- NPLC duomenų bazė sudaro prielaidas išvengti nusikaltimų prevencijos ir kontrolės priemonių kartojimosi, padeda derinti prevencinės veiklos subjektų darbą ir taupyti šiai veiklai skiriamas lėšas, užtikrina priemonių vykdymą laiku.
- Lietuvoje vykdoma daug prevencijos programų. Tačiau pilnos informacijos apie vykdomas ir vykdytas programas niekur nėra. Taigi ir teigiama patirtis, ir geros iniciatyvos gana dažnai lieka be reikiamo dėmesio ir tolesnio praktinio panaudojimo.

Internetiniai šaltiniai, jų panaudojimas prevencinių programų rengime bei vertinime:

<http://www.vrm.lt/index.php?id=524>

<http://www.nkd.lt/index.php?id=0-72-0>

http://ec.europa.eu/justice_home/funding/isec/funding_isec_en.htm

<http://www.eucpn.org/goodpractice/index.asp>

Vaikų ir paauglių nusikalstamumo prevencijos nacionalinių programų apžvalga

Viena svarbiausių nuostatų, kuria yra grindžiama ši programa, yra šalinti ir neutralizuoti neigiamą socialinės aplinkos įtaką, įvairaus lygmens kriminogeninius procesus ir reiškinius, sąlygojančius vaiko asmenybės deformaciją ir jo nusikalstamą elgesį. Programoje šalia nacionalinio lygmens numatytos ir apskričių ir savivaldybių bei institucijų lygmens priemonės. Joje pabrėžiama, kad svarbiausiais vaikų teisių apsaugos ir jų nusikalstamumo prevencijos problemų sprendėjais turi tapti savivaldybė ir institucijos, įsitraukiant bendruomenei ir nevyriausybinėms organizacijoms. Programa inicijuoja šias ankstyvosios nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos kryptis: vaikų ugdymo problemų sprendimą, vaikų teisių apsaugos ir jų teisės pažeidimų prevencijos sistemos sukūrimą vaikų ugdymo institucijose ir neformalioje vaikų gyvenamojoje aplinkoje, šios sistemos veiksmingumo laidavimą, specialistų, vykdančių vaikų teisių apsaugą, rengimo ir kvalifikacijos kėlimo sistemos sukūrimą, informacinio-analitinio, mokslinio ir metodinio aprūpinimo sistemos sukūrimą, teisinio vaikų ir jų šeimų švietimo sistemos sukūrimą, vaikų teisių apsaugos ir jų nusikalstamumo prevencijos programos įgyvendinimo materialinio-finansinio aprūpinimo laidavimą ir t.t. Šia programa siekiama iš esmės pagerinti vaikų teisių bei interesų apsaugą ir sumažinti nusikalstamumo lygį, taip pat sukurti veiksmingą vaikų teisių apsaugos ir jų nusikalstamumo prevencijos sistemą, kuri reguliuotų (šalintų, ribotų, mažintų) neigiamą socialinės aplinkos įtaką, įvairaus lygio kriminogeninius procesus ir reiškinius, sąlygojančius vaiko teisių pažeidimų ir vaikų padaromų teisės pažeidimų situacijas bei vaiko asmenybės deformacijos apraiškas. Vaikų ir paauglių nusikalstamumo prevencijos nacionalinės programos priemonių plane numatyta daug konkrečių priemonių, skirtų užtikrinti minėtus uždavinius. Šios priemonės nukreiptos bene visoms aplinkybėms, sąlygojančioms smurtaujančio nepilnamečio asmenybės formavimąsi, riboti ar neutralizuoti.

2005 m. gegužės 4 d. patvirtinta Nacionalinė smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2005-2007 metų programa Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimu Nr. 491 „Dėl Nacionalinės smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2005-2007 metų programos patvirtinimo“ (Žin., 2005, Nr.58-2021). Nacionalinės smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2005-2007 metų programos paskirtis - numatyti kompleksinius ir koordinuotus veiksmus, taip pat priemones (prevencijos, intervencijos, postvencijos) smurtui su visomis jo apraiškomis šalinti. Numatyta organizuoti vaikų ir tėvų švietimą smurto prieš vaikus prevencijos klausimais; organizuoti visuomenės švietimą, rengti kampanijas prieš vaikų smurtą, informuoti apie pagalbą smurto aukoms, galimybes ja naudotis, humaniškų santykių svarbą, taip pat bausmes smurtautojams; tobulinti specialistų, dirbančių su vaikais, kvalifikaciją smurto prevencijos srityje; tobulinti teisinę sistemą, siekiant užkirsti kelią smurtui prieš vaikus; tobulinti vaiko, nukentėjusio

nuo smurto, apklausos mechanizmą; kurti, skatinti ir teikti veiksmingas ir priimtinas vaikams, nukentėjusiems nuo smurto, paslaugas, taip užtikrinti jų interesus atitinkančias sąlygas, artimas namų aplinkai, kai nežeminamas asmens orumas ir gerbiamas kiekvieno asmens individualumas ir kt. Pagal Nacionalinę smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2008–2010 metų programą, Lietuvoje įgyvendinamos trys patyčių prevencijos programos, orientuotos į skirtingo amžiaus vaikus.